

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ

UDK: 378 (497.7)

ISSN: 1409-9187

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK

2021

ФАКУЛТЕТ ЗА
ОБРАЗОВНИ НАУКИ

ГОДИНА 10

VOLUME X

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCES

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK**

2021

ГОДИНА 10

VOLUME X

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCE**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ
YEARBOOK
FACULTY OF EDUCATIONAL SCIENCE**

За издавачот/ For publisher
Проф.д-р Емилија Петрова Ѓоргева

Издавачки совет

проф. д-р Блажо Боев
проф. д-р Лилјана Колева-Гудева
проф. д-р Мишко Цидров
проф. д-р Дејан Мираковски
проф. д-р Емилија Петрова Ѓоргева

Editorial board

Prof. Blazo Boev, Ph. D.
Prof. Liljana Koleva Gudeva, Ph. D.
Prof. Misko Dzidrov, PhD
Prof. Dejan Mirakovski, PhD
Prof. Emilija Petrova Gorgeva, PhD

Редакциски одбор

проф. д-р Снежана Ставрева Веселиновска
проф. д-р Соња Петровска
проф. д-р Снежана Мирасчиева
проф. д-р Снежана Јованова Митковска
проф. д-р Емилија Петрова Ѓоргева
проф. д-р Блаже Китанов
проф. д-р Никола Смилков
проф. д-р Виолета Николовска
проф.д-р Трајче Стојанов
проф.д-р Деспина Сивевска
проф. д-р - Ирена Китанова
проф. д-р Билјана Митевска Попевска
проф. д-р Даниела Коцева

Editorial staff

Prof. Snezana Stavreva Veselinovska, PhD
Prof. Sonja Petrovska, PhD
Prof. Snezana Mirascieva, PhD
Prof. Snezana Jovanova Mitkovska, PhD
Prof. Emilija Petrova Gorgeva, PhD
Prof. Blaze Kitanov, PhD
Prof. Nikola Smilkov, PhD
Prof. Violeta Nikolova, PhD
Prof. Trajce Stojanov, PhD
Prof. Despina Sivevska, PhD
Prof. Irena Kitanova, PhD
Prof. Biljana Mitevaska Popevska, PhD
Prof. Daniela Koceva, PhD

Главен и одговорен уредник /

проф. д-р Снежана Ставрева Веселиновска

Managing editor

Prof. Snezana Stavreva Veselinovska, PhD

Технички уредник

доц. д-р - Верица Јосимовска

Editor in chief

Docent Verica Josimovska, Ph.D.

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)
Снежана Кирова
(англиски јазик)

Language editor

Danica Gavrilovska-Atanasovska
(Macedonian)
Snezana Kirova
(English)

Техничко уредување

Славе Димитров

Technical editor

Slave Dimitrov

ISSN 1409-9187

Редакција и администрација
Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ 10-А
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Address of the editorial office
Goce Delcev University – Štip
Faculty of philology
Krstе Misirkov 10-A
PO box 201, 2000 Štip,
R. of Macedonia

СОДРЖИНА
CONTENTS

Трајче Стојанов СВ. КЛИМЕНТ КАКО ДЕЛ ОД ПРЕДИСТОРИЈАТА НА МАКЕДОНСКАТА ФИЛОСОФИЈА	5
Виолета Николовска СВ. КЛИМЕНТ – УЧИТЕЛ И УЧЕНИК	17
Снежана Мирасчиева ТАМУ КАДЕ ШТО СЕ СРЕЌАВААТ ТРАДИЦИЈАТА И СЕГАШНОСТА	21
Стојко Стојков СВЕТИ КЛИМЕНТ – УЧИТЕЛ НА МНОГУ НАРОДИ	29
Оливер Цацков КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ - ПРВИОТ СЛОВЕНСКИ ПРОСВЕТИТЕЛ И УЧИТЕЛ НА МАКЕДОНСКИОТ НАРОД	39
Снежана Ставрева Веселиновска ПРИМЕНА НА WEB-АНИМАЦИЈА ВО НАСТАВАТА ПО БИОЛОГИЈА И ПОТТИКНУВАЊЕ НА МИСЛОВНИТЕ СПОСОБНОСТИ КАЈ УЧЕНИЦИТЕ ВО ПРОЦЕСОТ НА УСВОЈУВАЊЕ НА БИОЛОШКИТЕ ПОИМИ	45
Јованка Денкова ЗА ТАГИТЕ И СТРАВОВИТЕ ВО ДЕТСКИОТ СВЕТ (Осврт кон романот „За мачките, за нотите и за бубачките“ од Јасминка Петровиќ)	61
Даниела Коцева ЦРКОВНАТА ПРОСВЕТИТЕЛСКА И ПРЕРОДБЕНИЧКА ДЕЛНОСТ	73
Томислав Таневски МУЗИКАТА КАКО КРЕАТИВНА ТЕРАПИЈА	79
Оливер Цацков ПРОПАГАНДАТА НА „КОЛО СРПСКИХ СЕСТАРА,, ВО ШТИП	89
Драгана Кузмановска, Снежана Кирова, Биљана Иванова ВКЛУЧУВАЊЕ НА ФРАЗЕОЛОГИЗМИТЕ ВО РАНОТО ДЕТСТВО – КЛУЧ ЗА УСПЕХ ПРИ УСВОЈУВАЊЕТО НА СТРАНСКИОТ ЈАЗИК	97
РЕЦЕНЗИЈА од проф. д-р Снежана Ставрева Веселиновска	105

Факултетот за образовни науки е учителски факултет. Големо задолжение ни оставиле првите учители на Словените. Тие од пагани, словенските народи ги крстиле и им дале достоинство да бидат христијани. Од темнина ги привеле во Светлина. Знаењето е Светлина. Човекот кој има знаење не може да биде излажан, изманипулиран, не може да живее во неуреден систем, неуредна заедница. Светителите на луѓето им помагале и во практични работи, се вели дека Св. Климент и Св. Наум ги подучувале луѓето како да ги калемат овошките. Од диви да ги направат питоми. Ние сме ваши учители (на студентите), а утре вие ќе бидете учители.

По повод „Св. Климент Охридски“ од организираниот настан „ОБРАЗОВАНИЕТО ОД КЛИМЕНТА ДО ДЕНЕС“ кој се одржа на 7 декември 2021, Факултетот за образовни науки го посветува овој број од Годишниот зборник на трудови.

СВ. КЛИМЕНТ КАКО ДЕЛ ОД ПРЕДИСТОРИЈАТА НА МАКЕДОНСКАТА ФИЛОСОФИЈА

Трајче Стојанов

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
trajce.stojanov@ugd.edu.mk

Апстракт

Свети Климент не е само просветител и основач на првиот словенски универзитет во Охрид. Тој не е само добар, морален лик, туку е и првиот етичар кој ги поставил темелите на една оригинална теорија во Етиката. Можеме да кажеме дека една третина од неговите повеќе од сто текстови се етички трудови. Оттука, може слободно да се каже дека Свети Климент е нашиот прв етичар, основоположник на Етиката како наука за словенскиот народ. Овој труд ќе ја подвлече таа улога на Св. Климент и ќе се обиде да ја отслика основата на неговото етичко учење.

Клучни зборови: *Св. Климент, етика, етичар, православно христијанство, доблест, порок.*

ST. KLIMENT AS A PART OF THE PRE-HISTORY OF MACEDONIAN PHILISOPHY

Trajce Stojanov

Faculty of educational sciences, Goce Delcev University, Stip
trajce.stojanov@ugd.edu.mk

Absract

St Kliment is not merely an educator and founder of the first Slavic university in Ohrid. He is not just a good, moral character, but he is also the first ethicist who laid down the foundation of one original theory in Ethics. We may say that one third out of his more than hundred texts are ethical papers. Hence, we can freely say that St. Kliment is our first Ethicist, founder of Ethics as science for Slavic people. This paper will underline that role of St. Kliment and will try to depict the basis of his ethical teaching.

Key words: *St. Kliment, Ethics, Ethicist, Orthodox Christianity, Virtue, Vice.*

Св. Климент како дел од предисторијата на македонската философија

Вовед: можна ли е национална философија!?

Пред воопшто да се навлезе во елаборација на тезата поставена уште во насловот, мора истата пошироко да се контекстуализира како би се оправдала. Имено, пред да се зборува за Св. Климент како дел од македонската философија, макар и од нејзината, како тоа го нарековме „предисторија“, треба да се одговори на прашањето: а можна ли е воопшто философијата како национална!?

Прашањето е суштинско, онтолошко би рекле, затоа што задира во самата природа и суштина на философијата и науката? Прашањето е повеќе од формално и методолошко. Имено, постои ли воопшто нешто такво како *национална философија*? Познава ли философијата такви граници, зар таа не е универзална по своето значење, а само и исклучиво индивидуална како израз на некој поединечен гениј!?

Ако има „национална“ философија, ја „унижува“ ли тоа философијата, одземајќи ѝ ја научноста, преку одземање на универзалноста!? Затоа што, ќе се согласиме, нема „германска алгебра“ или „француска хемија“ или „британска биологија“. А нема, затоа што ниту биологијата, ниту хемијата, најмалку математиката зависат од националните особености, или од било какви општествено-историски контексти, барем не во релевантноста на резултатите! Дали тоа значи дека философијата не е наука!? Се разбира, дека нема да бидеме први, ако ѝ го одречеме научниот статус на философијата, многумина, како философи, така и научници, не ја сместувале философијата помеѓу науките, или попрецизно, многумина ја сметале за засебна сфера помеѓу науката, уметноста и религијата. Но, сепак, никој не ѝ го одзел „научниот статус“ во оваа суштинска смисла, во смисла на вистините до кои доаѓа и резултатите. Затоа што, независно како методолошки философијата доаѓа до вистината (заради што многумина не ја третираат како наука во оваа емпириска, егзактна смисла), сепак, никој не ги одрекува нејзините вистини и резултати како такви. Но, ако ја одречете универзалноста на тие вистини и резултати, преку нејзиното локализирање како национална, тогаш философијата станува ненаучна, не само во оваа методолошка смисла, туку и во суштинска!

Ние, сепак стоиме на ставот дека секоја философија и покрај нејзината перенијалност, универзалност, таа сепак и има своја темпоралност. Таа, според нас, е трансцендентална, но се остварува во иманенцијата. Нејзината есенција лежи во трансценденцијата, но се пројавува низ иманенцијата. Со други зборови, својата универзалност ја обезбедува преку проблемите со кои се занимава (содржина), додека својата партикуларност ја пројавува низ темпоралноста: национална и историска (форма). Или, таа е транстемпорална, универзална по својата содржина, а темпорална, партикуларна по својата форма. Овој Хегеловски пристап кон философијата како „време кое самото себе си се

промислува¹ укажува токму на универзалноста на философијата, која само се пројавува низ партикуларноста на историското. Имено, Хегеловото сфаќање на философијата како „време кое само се мисли“, не значи релативизам, туку напротив – дека секое конечно, времено битие, својата основа ја има во некоја трансцендентална перспектива, што е целосно согласно Хегеловиот идеализам.²

Оправдувајќи го на овој начин нашиот „национален пристап“ кон философијата, сепак можеме дополнително да го оспориме, преку едно не толку философско, но важно прашање - не е ли сепак преамбициозно, особено за мала држава како Македонија, да говори за своја „национална философија“!? Оваа амбиција, после распадот на бившите социјалистички земји, стана силно изразена кај сите нови и помали држави, произлезени од поголемите чиј дел беа. Оваа амбиција може да се толкува како израз на извесна фрустрација, т.е. комплекс на нижа вредност, па во обидот да си го обезбедат значењето, овие мали земји се обидоа да направат или реконструираат своја, национална философија. Некои автори, токму од овие простори, ја бранат тезата дека нема простор да се говори за „национална“ философија, токму заради споменатиот „интернационален“ карактер на философијата.³ Но, ние веќе видовме, дека „интернационалниот“ карактер на философијата не ѝ пречи да има национални обележја. А ние би биле до толку амбициозни, да тврдиме дека дури и „мали“ држави имаат право на тие национални обележја и во философијата.

Впрочем, општествено-хуманистичките науки, особено философијата, не се науки само на откривање на светот, туку и на негово конструирање. Задачата на философијата, помеѓу другото, е и да го конструира, не само да го открива наративот! И токму тука лежи методолошката рамка во која ја лоцираме нашата хипотеза дека на Св. Климент може да се гледа како на философ, т.е. етичар кој би можеле да го сместиме во она што го нарекуваме „предисторија на македонската философија.“

Некои историски рамки на македонската философија

Ако веќе ја дозволивме можноста да се говори за национална философија, останува да се обидеме да го одговориме прашањето – во кои историски рамки може да се лоцира истата. Поточно, на кои историски потпорни точки постои можност да се постават темелите на една автентична философско-етичка мисла на овие простори!? Каде може да се најдат тие историски собитија од кои би

¹ G.W. Hegel, *Elements of the Philosophy of Right*, edited by Allen W. Wood, translated by H.B. Nisbet, Cambridge: Cambridge University Press, 1991, 21.

² WINTER, M. (2016). “Philosophy is its own time apprehended in thoughts”: Hegel on Time and Concept. *Revista Portuguesa de Filosofia*, 72(2/3), 339–349. <http://www.jstor.org/stable/44028676>

³ ERJAVEC, A. (1997). PHILOSOPHY: NATIONAL AND INTERNATIONAL. *Metaphilosophy*, 28(4), 329–345. <http://www.jstor.org/stable/24438988>

можеле да го конструираме или реконструираме националниот философски наратив!?

Сметаме дека прво кон што треба да се свртиме во изградбата на нашите национални философски контури е таа општо словенска свети-кирилометодијева и свети-климентова традиција. Кога би се барале извори за нашите вредности, тие секако би требало да се бараат во оваа светиклиментова и светикирилометодијева традиција. И тоа не треба никогаш да се испушта од вид, оти ние друг извор немаме, макар и колку далеку и колку длабоко да одиме назад во историјата - таму идеи за втемелување на сегашноста во философијата нема да најдеме.

Затоа што како што со право тврди академик Старделов, три се темелите на историјата на македонската христијанска култура, а според нас и на културата воопшто, на која може да се втемели и една философска култура и традиција:

1. процесот на христијанизација на Балканот;
2. богомилското учење и
3. создавањето на словенската-македонската писменост – кои тој ги окареактеризира како „три грандиозни чинители со епохален историски потенцијал“.⁴

Почетокот на христијанизацијата секако е потенција, иницијација на оваа словенска писменост која ќе се рашири од тука, преку Дунав и Дњестар – како што вели Крлежа – па сè до Крим и Волга. Богомилското учење, иако ерес, сепак е едно од најзначајните движења на овие простори, затоа што во себе импрегнираше философски, антрополошки, космогониски и космолошки идеи, со што тие станаа – како што вели – Рацин – „претеча на општествените просветители од XVII век“, та дури и „ги удриа темелите на европејскиот ренесанс“.⁵

И третиот, можеби најзначајниот, а секако најплодоносниот, кој остави најраскошни плодови во словенската и македонската историја е *Охридската книжевна школа* и наследството на Св. Климент и другарите. Во градот на светлината и светоста, Охрид „се ставени темелите на една нова словенска средина, на една старословеска *цивилизација*; овде се ставени темелите на нашата сопствена културна и национална база, темелите на нашиот историски персоналитет, но, заедно со тоа и темелите на една наша автохтона уметност и естетика“.⁶ На ова тврдење на Старделов ние би додаде - и етика.

Ако некаде можат да се бараат основните идеи на кои можеме да втемелиме **национална идеја**, почетоците се тука. А оттука, преку добата на **македонската Преродба** од XIX век, па до светлиот XX век и повоената литаратура, уметност и и култура. Преродбата со двете струи: првата – првенствено црковни луѓе –

⁴ Георги, Старделов, *Summa aestheticae*, Култура, Скопје, 1991, 529

⁵ Кочо, Рацин, *Стихови и проза*, Култура, Скопје, 1966, 180-195, 181

⁶ Георги, Старделов, *Op.*, cit., 533

К. Пејчиновиќ, Ј. Крчовски, Т. Синаитски; втората – првенствено книжевници – Миладиновци, Г. Прличев, Р. Жинзифов, Пулевски, Цепенков, К. Шапкарев, П. Зогравски. Кулминацијата секако е во делото на К. П. Мисирков и неговата „За македонските работи“. Сето ова, конечно сублимира во почетокот на XX-от век со плеадата писатели, уметници, композитори, сликари: Иљоски, Ристо Крле, Личеновски, Мартиновски, Коџоман, Стефан Гајдов, Трајко Прокопиев, Тодор Скаловски, Кочо Рацин, Венко Марковски, Коле Неделковски.... Тука, во распонот на овој период можат да се барат основите на нашите национални идеи: научни, философски, етеички, естетички...

На Светите Кирил и Методиј, а посебно на Св. Климент, може да се гледа како на првите словенски, македонски философи, етичари. Затоа нивното значење е огромно. Но, како што често бидува – токму затоа се и занемарени. Колку што нам ни е познато, до сега нема посериозна студија, монографија од македонски автор за философско-религиските, етичките и естетичките идеи на овие дејци.⁷ Ова останува секако сериозен предизвик за генерациите што им должат на своите учители. Нашиот труд е само скроман придонес во тој долг.

Сметаме дека оваа традиција на Светите браќа Кирил и Методиј, на нивните наследници и ученици, Св. Климент, Наум и Охридската книжевна школа...можат сосема легитимно да се земат како основа на македонската национална философска мисла. Се разбира, дека со тоа што сесловенските браќа ги класифицираме во „македонски“, не мислиме да ги присвоиме и да ги третираме како ексклузивно македонски. Не ни паѓа на крај памет – тие остануваат сесловенски. Но, токму заради тој сесловенски карактер, сосема легитимно и ние, помеѓу другите, можеме да се повикаме на нив!

Св. Климент како дела од предисторијата на македонската философија

А од друга страна пак, токму заради фактот што ниту Св. Кирил, ниту Св. Методиј, а особено ниту Св. Климент, не биле философи во класична смисла на зборот, ги третираме како дел од „предисторијата“ на македонската философија. Кога би се направила некоја периодизација и систематизација на македонската философска мисла, целата оваа традиција би била дел од она што го нарековме „предисторија“ на македонската философија. Во оваа прилика, немаме доволно простор да ја елаборираме оваа „фиктивна“ периодизација во која евентуално

⁷ Прв обид за истражување на философското дело на браќата Кирил и Методиј и на Св. Климент и Св. Наум е направен во 1971 година, кога професорот Јонче Јосифовски покренува иницијатива, заедно со професорот Кирил Темков и Драган Ташковски, за пишување на *Историја на философската мисла во Македонија*. Овој „проект“ никогаш не е завршен, за жал. Дел од наодите на Темков за словенските мислителите објавени се во поединечни трудови: *Минатото и сегашнината на филозофијата во Македонија*, „Филозофска трибина“, Скопје, 1985, бр. 9-10. Како и трудот *Филозофските идеи во Македонија*, во книгата „Содржински и методолошки прашања во истражувањето на историјата на културата на Македонија“, МАНУ, Скопје, 1995, стр. 217-222.

би биле сместени, но сепак само накратко ќе кажеме дека приведените имиња би биле во „предисторија“ од три причини:

- прво, затоа што никој од нив не напишал експлицитно философска работа
- второ, затоа што не се ексклузивно „македонски“, туку се дел од сесловенската културна традиција
- и трето, затоа што самите тие се доживувале и делувале исклучиво во рамките на црквата и религијата.

Сепак, има доволно основа, од нивните учења и идеи да се дедуцираат философски импликации. Во таа смисла, Св. Климент (840-916), зазема централно место.

Св. Климент, секако е една од најзначајните фигури во македонската, а и сесловенската историја. Не постои словенска држава каде не се слави ликот и делото на овој светител и каде дури и по неколку значајни институции, во знак на почит, го носат неговото име.

Причините се многубројни. Пред сè, тој е еден од најславните ученици на браќата Светите Кирил и Методиј, нивни наследник и творец-довршувач на азбуката на словените. Прилагодувајќи го на словенските фонети, Св. Климент ја пишува кирилицата, со што трајно го задолжува словенскиот свет. Оттука, со право може да се смета за еден од најзначајните ликови во историјата на словените.

После смртта на Методиј (885), сите негови ученици Наум, Горазд, Ангелариј и Сава, паѓаат во немилост и се изложени на напади од германското свештенство, па Св. Климент, заедно со другарите прогонети наоѓат заштита во Бугарија. Веќе следната година, Св. Климент, по налог на неговиот штитеник, бугарскиот цар Борис I, заминува за Охрид, каде го формира првиот словенски универзитет, каде се обучени над 3500 ученици да го шират словото на Бога. Овој „потфат“ да се формира своевиден „универзитет“ на овие простори, во IX-от век, е до толку значаен, затоа што овој универзитет го чини веројатно првиот универзитет во Европа. Наспроти „официјалните“ информации дека првиот универзитет во Европа е тој во Болоња, Италија, кој е формиран 1088 година. Се разбира, би можело да се каже дека овој светиклиментов универзитет не бил универзитет во класична смисла, но контра-аргументот би се состоел во прашањето -што во тоа време било „класичен“ универзитет и дали универзитетот во Болоња, два века подоцна, бил парадигма за „класичен“ универзитет и според кои критериуми? Но, тоа е тема за друг труд. Во овој, ќе се задржиме на неговата личност, т.е. на неговиот личен „етос“, но и на теориските наоди значајни за философијата и етиката како наука и оттука за да би го оправдале местото негово како дел од предисторијата на македонската философија.

Свети-кирилометодиевската традиција како почеток на предисторијата на македонската философија

Св. Климент се надоврзува на целиот дух на таа свети-кирилометодиевска традиција, која исто така, мое да се смести во она што го нарекуваме предисторија на македонската философија. Темелот го поставуваат тие, со своите идеи.

А колку токму тие философско-религиски, етички и естетички идеи на Св. Кирил и Методија се важни, не може доволно силно да се подвлече. Св. Методиј бил учен правник, кој го напишал првото правно дело во словенскиот свет *Закон како да им се суду на луѓето*. А колку умен и учен бил брат му Кирил, говори надимакот на неговото световно име Константин-философ! Кирил своето образование го стекнал на престижната Магнаурска школа. Потоа и самиот тој предавал на истата школа, каде предавал логика и каде впрочем, заради ерудицијата го заслужил овој надимак „философ“. Првото словенско писмо (глаголицата) е оригинално дело на Константин Филозоф, кое го направил мудро користејќи го искуството и придобивките на други народи преку принципите валидни за веќе постојните графички системи, употребувани многу векови пред појавата на словенското писмо.

Кирил се смета за првиот филозоф во историјата на културата на Словените кој ја дал првата дефиниција на филозофијата, која гласи: “Филозофијата е разбирање на божјите и човечки работи, до кој степен човекот може да му се доближи на бога и како со своите дела да добие лика и прилика на оној што го создал”. Оваа дефиниција, иако во „пазувите“ на теологијата, сепак открива едно значајно разбирање на филозофијата – филозофијата како наука за тоталитетот; и при тоа, филозофијата која е длабоко антропоцентрична, во функција на осмислување на човековата егзистенција, која во случајов, секако е осмислена од божественото начело.

На вакви темели почнало да се зида зданието на *Охридската школа*. Сржта на просветителската мисија на Св. Кирил и Методиј е во солидната основа што ја развиле за просветителски континуитет, односно подготвувањето на ученици кои достоинствено ќе ѝ одговорат на историската задача.

Идеите на Св. Климент

Кога се зборува и пишува за Св. Климент, многу многу малку се акцентира неговото философско и етичко дело како влог во изградбата на една „словенска“ етика. А тој тоа го правел како со личниот пример, така и во своите писанија. А напишал доста, според некои извори дури 50-тина книги. Нему му се припишуваат опширните житија на св. Кирил и Методиј познати како *Панонски легенди*, најзначајниот извор за проучувањето на животот и делото на солунските браќа. Напишал и поуки за големите христијански празници

(Рождество Христово, за Велигден, за Зачатието на Пресвета Богородица, за Благовештението на Пресвета Богородица итн), пофални слова за други празници на апостоли и маченици (за блажениот пророк Захарија и за раѓањето на свети Јован Крстител, за светите четириесет маченици, за свети Лазар, свети Димитрија, за бестелесните Михаил и Гаврил, за свети Јован Златоуст, за свети Климент патријарх Римски) и многу други дела.⁸

Во личниот живот, пак бил богобојазен и побожен, помагал и со зборови и со дело. Кажуваат дека свети Климент не само што луѓето од охридскиот крај ги просветлувал преку христијанската вера, туку дека и физички им помагал, а дури се грижел и за овошките и самите плодородни дрвја ги оплеменил, кога од Азија во градот пренел питоми овошја, садници, та ги облагородил до тогаш дивите месни овошни дрвја.⁹ Во жититето за Св. Климент, Теофилакт¹⁰, вели: „Заедно со духовната храна, Климент им даваше и телесна храна на тие на кои им беше потребна таква храна.“¹¹ Го приведуваме, овој можеби од научна гледна точка, неважен цитат, но значаен како вовед во ликот и делот на Св. Климент.

Враќањето на Св. Климент и Св. Наум во Македонија во 886 година претставувало нов главен полигон за ширење на словенската цивилизациска свест, на територија со веќе изграден традиционален однос во таа насока. Се смета дека Св. Климент ги следел своите учители скоро во сите нивни претходни мисии па дури дека бил заедно со нив во словенското кнежество на Св. Методиј и дека потекнува од тој крај на Македонија. Дејноста на овие двајца истакнати кирилометодиеви ученици означувала враќање на реализацијата на идејата за ширење на словенската цивилизациска свест назад кон нејзините извори – Македонија.

Во Охрид, во рамките на Охридската книжевна школа, Климент помогнат од собратот Наум, создал своевидни христијански, но и цивилизациски признаци што се потпираше на традиционалните милениумски духовни и културни одлики на овој терен во минатото. Нивната активност се третира како своевидна христијанска, но и цивилизациска ренесанса на духовни појави што

⁸ *Похвала на Кирил Философ, Похвала на словенските учители Кирил и Методиј, Похвално слово на бестелесните Михаил и Гаврил, Похвално слово за четиридневниот Лазар, Поука за блудниот син...* се само некои од насловите од богатата библиографија на Св. Климент.

⁹ Од записите на Кузман Шапкарев, види: https://mk.wikisource.org/wiki/%D0%97%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BD%D0%B0_%D0%A8%D0%B0%D0%BF%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%B2

¹⁰ Податоците за неговиот животот се црпат првенствено од опширниот животопис од Теофилакт Охридски од XI век. Теофилакт оставил оставил вредни информации и за Светите Петнаесет Тивериополски свештеномаченици - група христијански светци и маченици од IV век. Оригиналниот извор на делата на Теофилакт е во познатите 126 тома од изданието на Миње, издадени 1864 во Париз - „Patrologiae cursus completus, Series graeca“.

¹¹ Животопис на св. Климента, бългaрски архиепископ. От Теофилакта, Охридски архиепископ. Превел от гръцки с малки съкращения Д. Матов. Пловдив, 1896, 25

во Охрид веќе имале свои препознатливости, со нови импулси во верата и во културата.

Св. Климент се грижел, не само духовно, туку и физички за своето паство. Им помагал на сите можни начини. Со неверојатно чувство за грижа Св. Климент ја вршел должноста кон верниците. Но, Св. Климент „не е само величествен моралист, *најдобриот човек* од сите нас и наш образец. Тој е и првиот и најдобриот *етичар* во нашата култура.“¹² Ова го потврдува погоре реченото дека Св. Климент не е само важен како морален лик, како морален образец кој живеел етички, непорочен живот, туку тој е значаен и за етиката како наука. Па во таа смисла, Темков продолжува: „Од стотина текстови зачувани од многу пообемниот опус на Климент Охридски, речиси секој има морална нишка, третина од нив пак, се првокласни *етички расправи*“.¹³

Три идеи можат да се издвојат како централни кај етиката на Св. Климент. **Првата** произлегува од самото инсистирање на моралот како централен. Нема полошо од морална несовесност, затоа што неморалноста е спротивна на човековата вистинска природа. Св. Климент јасно сфаќа дека неморалноста значи деформација на човековата вистинска природа и функција. Со тоа, Св. Климент се покажува како нашиот „национален“ Кант, кого „само две нешта го исполнуваат со восхит – свезденото небо над мене и моралниот закон во мене“.¹⁴ Етиката е човековата суштина, поточно човечкото во човекот е моралот.

Втората идеја кај Св. Климент, впрочем е централната порака која слободно може, како што забележува и Темков, да се прогласи за нашиот „македонски категорички императив“¹⁵, а кој гласи: „тргај се од злото и прави добро“! Значи, не е само доволно да не чиниме зло („тргај се од злото“), ами треба да чиниме добро, за да бидеме морални. Само тргањето од злото може да значи и морална индиферентност, ако не е пропратено со чинење добро. Ова ја демонстрира јасната етичка насоченост на мислата на Св. Климент, „централноста“ на етиката како наука и моралот кај поединецот како највреден.

Третата идеја, можеби е најзначајна, а која може да се издвои како имплицитна од неговите пораки во разните списи. А тоа е јасната интенција на етиката и моралот кај човекот да му се додели централно место. Имено, дури и примањето на Бога кај поединецот има етичка функција првенствено. Значи, стожерот е моралот. Оттука, обоготворувањето на човекот, кај Св. Климент покрај таа сотириолошка, или есхатолошка димензија, ја потенцира и таа етичка димензија. Да се биде христијанин, значи да се биде етичен. „Тој во којшто ќе се всели Бог со присуството на своето живототворно тело, не е ли почист од злото? Не се обновува ли чистотата секој ден како орел и

¹² Кирил, Темков, *Етика*, Епоха, Скопје, 1998, 85

¹³ Ibid., 85

¹⁴ Имануел, Кант, *Критика на практичниот ум*, Епоха, Скопје, 1993

¹⁵ Кирил, Темков, *Op. cit.*, 90

високо излетува со умот? Откако ќе го разбереме ова, браќа, ќе се обновиме со чистота и со добрина и својот живот достоин ќе го сториме - а не само со збор да се нарекуваме христијани, туку во духовен подвиг да се поставиме и да се надминуваме еден со друг во добрината...“¹⁶ Гледаме – „вселувањето на Бога“ во поединецот, првенствено значи морална чистота. И уште еднаш – животот е достоин само како етичко живеење – со што се потврдува „кантијанскиот“ восхит на моралниот закон во човека. Достоен за човек е само моралниот човек. Моралот се покажува како **сушност** човекова.

Дополнително, Св. Климент не останува на ова „апстрактно“ етичко ниво, туку во многу од своите списи, тој буквално ги набројува добрите и лошите дела. Со тоа, тој дава и практични напатствија како да се води поединецот во животот, со што се покажува не само како теоретичар, туку и како жив пастир на своето паство. Со тоа, дополнително блеснува неговиот морален лик, не само како теоретичар, туку како жив сведок на Христовата вера, живот и учење. Впрочем, тој самиот за епископите и клирот вели дека треба „самиот во сè да дава пример со добро дело.“ Како што несомнено и самиот Св. Климент живеел.

Заклучок

Етичките импликации кај Св. Климент се несомнени. Од неговите идеи, од идеите на неговите учители, светите браќа Кирил и Методиј, како и од Св. Наум, може да се изведат философско-етички основи за нашата национална идеја. Се разбира, тие првенствено биле богослови, но тоа не значи дека не може да се екстрахира од тоа богословие автантична философија, макар и религиски интонирана. Впрочем, целокупната, автентична руска философско-етичка мисла, на пример, е религиски фундирана. Исто така, друг проблем на кој би наишле е што ниту еден од нив интенционално не пишувал философски трактати, а ниту пак имал систематска мисла. И единствено овде треба да се биде прилично внимателен – интерпретацијата од наша страна да не прерасне во неавтентично толкување и по аналогија да заклучуваме нешто што кај нив не постои.

Но, тоа се методолошки предизвици со кои една посериозна студија допрва треба да се соочи. Нашата задача овде беше само да посочиме на некои аспекти од делото на Св. Климент, кои сметаме дека се важни за етиката и дека во нив гледаме можност за изградба на една „национална“ философско-етичка мисла. Секако, философијата не може да се ограничи во својата универзалност на националното, но токму со универзалните пораки и идеи на оваа традиција можеме да ископаеме темел во нашите национални потраги.

¹⁶ *Климент Охридски, Житија, слова, поуки*, избор, превод и коментари Радмила Угринова-Скаловска, Македонска книга, Скопје, 1974

Токму затоа, би можело, на пример, кога се бараат философско-етичките импликации, кај Св. Климент, па и кај неговите учители, но и другари, како Св. Наум, да се обидеме да ги врамиме во некои од постоечките европски философски традиции. Со што ќе покажеме дека, од една страна, философско-етичките пораки се универзални, а од друга дека се вкоренети во долгата европска традиција и цивилизација. Тоа ќе биде нашиот мал влог. Овој труд се обиде да го покаже тоа со етиката на Св. Климент.

Референци

- [1] *Животопис на св. Климента, бългaрски архиепископ*. От Теофилакта, Охридски архиепископ. Превел от гръцки с малки съкращения Д. Матов. Пловдив, 1896
- [2] Имануел, Кант, *Критика на практичниот ум*, Скопје: Епоха, 1993
- [3] Климент Охридски, *Житија, слова, поуки, избор, превод и коментари* Радмила Угринова-Скаловска, Скопје: Македонска книга, 1974
- [4] Поленаковиќ, Харалампие: „Два прилога за **Климент Охридски**“ – *Стрем* 12/3, 1996, 51-57.
- [5] Рацин, Кочо, *Стихови и проза*, Скопје: Култура, 1966
- [6] Старделов, Георги, *Summa aestheticae*, Скопје: Култура, 1991
- [7] Темков Кирил, *Етика*, Скопје: Епоха, 1998

СВ. КЛИМЕНТ – УЧИТЕЛ И УЧЕНИК

Виолета Николовска

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
violeta.nikolovska@ugd.edu.mk

Апстракт: Факултетот за образовни науки, при Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип е факултет кој подготвува кадар за учители, воспитувачи и педагози во примарното образование. Учителската професија е благородна дејност, затоа што пред себе го има она што е најскапоцено за човештвото и нацијата, а и за секој родител – децата. Задачата на учителот е да го опишени детето и да му биде првиот пример кој ќе делува и воспитно и од кој зависи дали детето ќе го засака образовниот процес, училиштето и учењето. Дејноста на учителот е експлицитно образовна и имплицитно, преку својот пример и однесување – воспитна. Учител не може да биде секој. Учителот треба да ги сака децата, да го сака знаењето и да има знаење. На ден пред денот во кој си спомнуваме за нашиот учител во верата и писменоста Св. Климент Охридски, сакаме да проговориме за овој светилник на нашата Црква, патрон на Македонската православна црква како учител, но и како ученик, на двајцата браќа наречени рамноапостолни, просветлители на словенските народи – Св. Кирил и Методиј.

Клучни зборови: образование, учител, ученик, просвета, воспитание, азбука

SAINT CLEMENT – TEACHER AND STUDENT

Violeta Nikolovska

Faculty of Educational Sciences, University “Goce Delcev” – Stip
violeta.nikolovska@ugd.edu.mk

Abstract: The Faculty of Educational Sciences at the University “Goce Delcev” in Stip is a faculty that prepares staff for teachers, educators and pedagogues in primary education. The teaching profession is a noble profession, because in front of it stands what is the most precious to the humanity and the nation and to every parent - children. The task of the teacher is to make children literate and to be their first example acting educationally and on which it depends whether the child will love the educational process, school, and learning. The activity of the teacher is explicitly educational and implicitly, through his/her example and behavior – it also influences children’s upbringing. Not everyone can be a teacher. The teacher should love children, love knowledge and have knowledge. The day before the day we remember our teacher in faith and literacy St. Clement of Ohrid, we want to talk about this lighthouse of our Church, patron of the Macedonian Orthodox Church as a teacher, but also as a student of the two brothers called equal apostles, enlighteners of the Slavic peoples - Ss Cyril and Methodius.

1. Вовед

Излагањето ќе го започнеме со прашањето: кој бил Св. Климент Охридски? И ќе одговориме, за почеток: ученик на Св. Кирил и Методиј. А кои се Св. Кирил и Методиј? Тие се наречени рамноапостолни. Рамни на дванаесетте апостоли Христови. Христови ученици и учители на верниот народ. Но овие рамноапостолни ученици Христови имаат уште една важна дејност. Тие се описменувачи на словенските народи¹. Ги составиле (можеби заедно и со Св. Климент) првите словенски писма, адаптирани на словенските гласови, а по пример на грчката алфавита: глаголицата и кирилицата. Глаголати – на старословенски јазик значи зборува². Го издигнале словенскиот јазик, оној на кој зборувале македонските Словени од околината на Солун во втората половина на 9 век, на исто ниво со еврејскиот, грчкиот и латинскиот. Во трактатот „О писменех“, монахот потпишан како Црноризец Храбар, за кој се претпоставува дека е Св. Наум Охридски, другарот и брат во Христа на Св. Климент, го оправдува користењето на словенскиот јазик во богослужбата и богослужбените книги. На тој начин, и јазикот бил осветен и се осветува. На овие апостоли меѓу Словените, нивни описменувачи, ученик е Св. Климент.

2. Св. Климент – учител и ученик

За животот на светиите постојат житија: јазични текстови во кои е опишан нивниот подвиг, нивните чудеса, нивните страданија³.

Што да изделиме од животот на Св. Климент? Се вели дека бил особено близок со Св. Методиј. И тој, како и неговите учители, и како многу следбеници Христови бил прогонет. Така, од Моравија дошол на крај во Охрид, до нашата земја, нашата татковина. Неговото прогонство нам ни донело среќа, радост, благовестие.

Тој е основач на првиот универзитет во Европа, Охридската книжевна школа. Охридската книжевна школа, за нас Македонците е многу битна, не само како прв богословски универзитет, христијанско училиште, туку и како стожер на нашата национална самобитност. Во неа се негувала македонската варијанта на црковнословенскиот јазик, со свои особености. Ќе наведеме некои од нив: развојот на редуцираните вокали Љ и Њ во О и Е – пр. *сон, ден*; развој на назалниот вокал Ж во А (во повеќето македонски говори) – *рака, пат, заб*; А во Е – *семе*; појавата на ново S; мешањето на А со Љ и на Љ со Е и други (Угринова – Скаловска 1979: 32).

Св. Климент е патрон на Македонската православна црква. Она што е Св. Сава за Србите, тоа е Св. Климент за нас, Македонците. При тоа, мораме

¹ За дејноста и животот на Св. Кирил и Методиј, в. „Панонски легенди“, превод Угринова – Скаловска, 1987.

² Угринова – Скаловска 1979: 148.

³ Житието на Св. Климент, в. Поповић, Ј. 1975: 670-681.

да го споменеме и неговиот брат во Христа, сотрудник, Св. Наум Охридски Чудотворец.

Тоа се учениците. Но тие се и учителите. Ќе приведеме, во слободен превод на македонски јазик дел од житието на Св. Климент, кој зборува за него како учител: Имаше Св. Климент по сите места и црковни општини не малку избрани ученици, ги имаше на број околу 3 500, на кои им ги откриваше подлабоките тајни на Светото Писмо и им посветуваше особено внимание да научат што повеќе. Тие му беа поблиски од другите, често одеа со него гледајќи од близу што работи, што зборува. Никогаш никој не го видел да се одмора, туку - или ги подучувал децата, и тоа на различни начини: - на едните им ги покажувал буквите од азбуката, на други им ја објаснувал смислата на напишаното, третите ги учел како да ја држат раката при пишувањето, - и тоа не само дење, туку и ноќе: или се предавал на молитва, или се оддавал на читање или пишувал книги. Се случувало истовремено да работи и две работи, и пишувал и ги подучувал децата, затоа што знаел дека мрзливоста е учителка на секое зло, како што рекла мудроста, која е учителка на секое добро преку еден од своите служители (Ис. Сир. 33, 28) (Поповиќ 1975: 677).

3. Заклучок

Факултетот за образовни науки е учителски факултет. Големо задолжение ни оставиле првите учители на Словените. Тие од пагани, словенските народи ги крстиле и им дале достоинство да бидат христијани. Од темнина ги привеле во Светлина. Знаењето е Светлина. Човекот кој има знаење не може да биде излажан, изманипулиран, не може да живее во неуреден систем, неуредна заедница. Светителите на луѓето им помагале и во практични работи, се вели дека Св. Климент и Св. Наум ги подучувале луѓето како да ги калемат овошките. Од диви да ги направат питоми. Ние сме ваши учители (на студентите), а утре вие ќе бидете учители.

Во Св. Писмо се вели: „Помнете ги вашите наставници, што ви го проповедаа словото Божјо, и имајќи го пред очи крајот на нивниот живот, подражавајте ја верата нивна“ (Евр. 13, 7). Да ги помниме нашите први вероучители. Да го проучуваме нивниот живот. Да се трудиме да им бидеме достоинствени ученици. Образованието не е само стручно усовршување. Оспособување за дадена професија. Во основа на зборот образование е именката *образ*. Во основа на зборот просвета е *светлина*. Тоа е и моралната компонента на образованието. Она што го нарекуваме воспитание. Да се сочува образот, образот Божји кај човекот. Достоинството. Моралот. Човекот да биде светол, не темен. Да се просветли. Знаењето без добрина, интелигенцијата без морал, може да направи многу лоши работи. Тоа не е знаење, тоа е лукавство.

Затоа, да се трудиме да бидеме добри учители. Од темнина да приведуваме во светлина. Тоа е нашата должност, тоа е нашата обврска. А овој факултет,

ја има уште таа прва мисија на Светите Кирил и Методиј да опишменува. Да подготвува кадар што ќе го опишменува највредното нешто во една нација – децата. Да бидеме сите достоини учители: и ние и нашите ученици.

Користена литература

- [1] Поповић, Ј. (1975). Житија светих – за јули. Манастир Св. Ѓелије код Ваљева (енциклопедија).
- [2] Угринова – Скаловска, Р. (1979). Старословенски јазик. Универзитет „С. Кирил и Методиј“ – Скопје (книга).
- [3] Панонски легенди (превод Радмила Угринова – Скаловска), Наша книга, Македонска книга, Мисла, Култура, 1987 (книга).

ТАМУ КАДЕ ШТО СЕ СРЕЌАВААТ ТРАДИЦИЈАТА И СЕГАШНОСТА

Снежана Мирасчиева

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип
snezana.mirascieva@ugd.edu.mk

Апстракт

Актуелно, комплексно и значајно по својата природа и суштина, односот меѓу традиционалното и сегашноста се среќава и во сферата на образованието во бројни сегменти, како во делот на содржини за поучување и учење, од аспект на односот меѓу учителот и ученикот, способностите и ликот на учителот, форми и начини на наставна работа. Од тие причини се определивме за прашањето на односот меѓу традицијата и сегашноста и местото каде се среќаваат. Во трудот правиме обид да внесеме една нова светлина на односот меѓу традицијата и сегашноста, да се расветлат некои аспекти на и така комплексното прашање, но не како непроучувани туку како прашања кои одамна се одговорени, прашања на кои одговорил Климент. Од тука, односот меѓу традицијата и сегашноста се проучува од перспектива на сегашноста, со упатства на нашиот учител Климент кои ги остави како слика на конгруентен учител.

Клучни зборови: *образование, учење, учител, традиција.*

THE PLACE WHERE TRADITION MEETS THE CONTEMPORARY

Snezana Mirascieva¹,

Faculty of Educational Sciences, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
snezana.mirascieva@ugd.edu.mk

Abstract

Current, complex and significant in its nature and essence, the relationship between the traditional and the present is also found in the field of education in numerous segments, such as the content of teaching and learning, the aspect of the relationship between teachers and students, teachers' abilities and character, as well as the forms and ways of conducting the teaching process. That is why we chose the question of the relation between the tradition and the present and the place where they meet. This paper is an attempt to bring a new light into the relation between tradition and the present and to answer some aspects of this already complex question, but not as something unstudied, but questions already answered to by St. Clement a long time ago. Therefore, the relationship between tradition and the present is studied from the perspective of the present, with instructions from our teacher St. Clement that he left as an image of a congruent teacher.

Key words: *education, learning, teacher, tradition.*

Вовед

За односот меѓу традицијата и современоста пишуваат многу филозофи, социолози, комуниколози, педагози, психолози, уметници, лингвисти... Односот меѓу традиционалното и модерното, современо, сегашно не само што било предмет на бројни теориски размислувања и емпириски истражувања, кои ја богатаат научната ризница, туку е актуелно секогаш а и денес. Комплексно и значајно по својата природа и суштина, односот меѓу традиционалното и модерното се среќава и во сферата на образованието, во делот на содржини за поучување и учење, од аспект на односот меѓу учителот и ученикот, способностите и ликот на учителот, форми и начини на наставна работа. Од тие причини се определивме за прашањето на односот меѓу традицијата и сегашноста и местото каде се среќаваат. Намерата во трудот не е да ги изнесеме и анализираме сознанијата во нивната хронологија. Во трудот правиме обид да внесеме една нова светлина на прашањето за односот меѓу традицијата и сегашноста, да се расветлат некои аспекти на и така комплексното прашање, но не како непроучувани туку како прашања кои одамна се одговорени, прашања на кои одговорил Климент. Од тука, односот меѓу традицијата и сегашноста се проучува од перспектива на сегашноста, со упатства на нашиот учител Климент кои ги остави како слика на конгруентен, животоопитен учител. Бројните ракописи создавани од IX до XVII век, се највредните извори за проучување на македонската и општословенската книжевна историја, црковност, јазик, култура, образование. Во анализите на историјата и богатото наше минато, името на нашиот учител, Св. Климент Охридски, го бележи стремежот и напорите за чување на идентитетот на нашиот јазик и книжевност, култура и образование. Неговото дело кое е надградба над делото на неговиот учител Методиј ги удира темелите на образованието на македонско тло. Во таа смисла, животот и творештвото на Св. Климент се проучува од различни аспекти при што се истакнува неговиот придонес во развојот на словенската писменост и култура, јазик и образование. И токму на полето на образованието, се фокусира вниманието во текстот што следи, но не со намера да го каже веќе кажаното, ниту со намера да го вреднува тоа што веќе е вреднувано, туку да отвори една нова перспектива на многупати докажаниот придонес и потврдено значење и великоста на делата на Св. Климент на полето на образованието. За таа цел, се иницираат некои прашања во сегментот на институционализираното образование кои всушност го определуваат местото каде се среќаваат традицијата и сегашноста.

Од традиција до сегашност – таму каде што се среќаваат традицијата и сегашноста

Нашето внимание овде ќе го задржиме на определување на значењето на поимите содржани во насловот на овој дел. Имено, зборот традиција (лат.

traditio) значи пренесување, предавање од колено на колено, усно ширење (поуки, верувања, обичаи, навики) (Вујаклија, 962). Традицијата е предавање на искуствата и културното наследство (обичаи, верувања, норми, вредности) на некоја заедница, пренесувани-усно, писмено или со примена, од генерација на генерација, предавање (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=61966>). Всушност, поимот традиција се определува на два начина: како сеќавање или чување на приказни и обичаи, историја од генерација на генерација, без пишан збор, исклучиво со усно предание, што се постигнува со рима, а често и со ритам. Тоа е усната традиција. Со втората определба, поимот традиција се дефинира како процедура која се повторува кај секоја генерација, секоја година без исклучок. Со други зборови традицијата е нешто што се дава на чување, нешто што е верување или однесување кое потекнува од минатото и се пренесува од една генерација на друга со определено значење. Поимот традиција има повеќе значења, како усна односно писмена трансмисија на верувања, обичаи, практики, концепции, збир на културни добра и процес на пренесување заради чување. Секој народ, секоја култура, секоја заедница има своја традиција и обичаи кои го одржуваат континуитетот и посебноста на тој народ, група и култура. Од тука со право говориме дека нам Учителот Св. Климент и неговите учители ни оставија големо културно наследство, првенствено јазикот како клучна димензија на нашиот ентитет и идентитет.

Што се однесува до поимот сегашност, се определува со поимите: актуелност, денешница, современост, стварност, реалност кои контекстуално имаат суптилно различно значење, во зависност од начинот на употреба. Поимот сегашност иако најчесто се користи како придавка, се јавува и во форма на прилог со што го менува значењето.

Имајќи ја во предвид јасната дистинкција меѓу поимите, во текстот што следи се враќаме кон веќе посочените прашања во сферата на образованието како: односот меѓу учителот и ученикот, содржини за поучување и учење, способностите и ликот на учителот, форми и начини на наставна работа. Цениме дека проучувањето и компаративниот принцип на размислување токму на овие прашања ги определуваат местата каде се среќаваат традицијата и сегашноста.

Прашањето за односот на учителот со ученикот е старо колку и поучувањето и учењето. Низ анализите на литературата, дојдовме до записите за Св. Климент. Затоа редовите испишани подолу ги посветуваме на записите за Климент, како учител и ученик. Ученикот учи од моделот, учителот. Со други зборови, да се оди по патот на учителот, значи да се поддржува учителот. Во таа смисла е и значењето на св. Климент Охридски и неговите учители Светите Кирил и Методиј. Како нивен најдобар ученик, Климент имал можност лично да се осведочи во нивните креации и дела и да ги применува за време на целиот свој живот (Антиќ, С.В. 11). „Љубовта на Климент кон првоучителот не никнала однадеж, туку се создавала, растела и јакнела со години и години за да се вкорени длабоко во неговото битие. Целиот духовен растеж на Климент

всушност е под татково раководство на Методие, во негово присуство и под сјајните зраци на неговата љубов и грижа за идниот соучесник во великото дело на создавање и ширење на словенската писменост, просвета, богослужба и култура. „Вообичаената интимност на сродни личности по карактер и дух, се создаваше постепено и сигурно, движејќи се по сосем природни врвици. Далекувидниот Методие знаел да ги оцени реално сестраните способности на јуношата Климент и да ги согледа неговите дарби во суштина. Со вроден инстинкт на благороден учител, на просветител каков што треба да биде секој учител без исклучок, умеел да му помогне на јуношта да ги открие сам во себе сите свои вредности и да почне да ги развива, обогатува и оплеменува со неисцрпно трудољубие за доброто на сопствениот народ и другите еднакви браќа и луѓе воопшто. Климент имал среќа да расте во близина на Методиј. Со скромност, велика и чиста, што не го напуштила ниту во еден миг на животот, ги слушал жедно поуците навлегувал се посигурно во областа на оние науки што го влечеле најмногу. Пргав и неуморен, надарен и невообичаено умен, Климент осознал дека ја нашол целта на својот живот. А колку е тешко да се најде вистинската цел на човечкиот живот!. И затоа гледал во Методиј како во нешто достоинствено да се поддржува, да се следи, да се љуби.“(Константинов, 4-5). Овде, не може а да не се спомене делот од Пространото житие каде Теофилакт пишува дека Климент си го поставил како образец на својот живот великиот Методија. „И така поставувајќи си го за основа на сопственото поведение неговиот живот и дела како некаква слика на животописец опитен во уметноста, тој се трудел себе да се наслика според него, бидејќи тој го познавал Методиевиот живот како никој друг оти од млади години го придружувал и со свои очи ги видел сите дела на својот учител“. Климент како ученик го сакал неуморното учење, а како учител се моделира според образецот на својот учител. Ученикот е верен следбеник на својот учител дотолку доколку односот меѓу ученикот и учителот се темели на еден од основните принципи - почит и доверба. За довербата кон ученикот ќе го споменеме моментот на изразување на довербата што ја имал неговиот учител Кирил кога при разделбата, пред смртта на Кирил, во *Краткото житие* се вели: „го повика ученикот свој, кој ќе стане епископ Велички (и), Сава, Ангеларие, Горазд и Наум и ги поучи во православието“. Сега веќе Климент ја менува улогата, тој е следбеник на своите учители. Немирен по дух и неуморен борец, со неисцрпна сила работи неуморно во областа Кутмичевица. Неуморната работа на Климент Охридски во Кутмичевица е опишана во Пространото (Опширно) житие од Теофилакт каде се раскажува за седумгодишната просветителско-црковна дејност на Климент и неговиот однос со учениците. Теофилакт раскажува дека Климент имал 3500 ученици во Охридската книжевна школа (првиот словенски универзитет) каде вели: „А нас смирените и недостојните, поради величието на својата добрина, беше не сторил поблиски од другите и ние постојано бевме со него.....Ние никогаш не

го видовме да е безработен, туку тој ги учеше децата на разни начини – на едни им ги покажуваше формите на буквите, на други им ја објаснуваше смислата на напишаното, а на третите им ги водеше рацете за да пишуваат“. Вака работел Климент, според зборовите на неговите ученици (според Теофилакт, како што запишал во Пространото житие), и дење и ноќе, оддавајќи се на молитва или занимавајќи се со читање, или пак пишуваше книги, а понекогаш вршеше и две работи: и пишуваше и им предаваше на децата некакво знаење. По примерот на учителот, неговите ученици биле најдобри во животот и учењето. Овие записи упатуваат на тоа каков треба да биде односот на учителот со ученикот, односно учителот треба да работи согласно потребите на секој ученик одделно (на едни им ги покажуваше формите на буквите, на други им ја објаснуваше смислата на напишаното, а на третите им ги водеше рацете за да пишуваат) согласно потребите на секоја индивидуа, еднакво почитувајќи ја. „А понекогаш вршеше две работи – пишуваше и им предаваше на децата некаков урок... Во секоја енорија тој имаше по неколцина одбрани меѓу другите – и тоа не сосем малу на број, бидејќи набројуваа до 3500 души. Со нив тој повеќе се дружелеше и им ги појаснуваше подлабоките места од Писанијата. А нас, смирените и недостојните, нè направи поприближени до себе си отколку другите“... Некои од своите ученици Климент ги поставувал за чтеци, некои за ѓакони, подѓакони, свештеници. Или согласно денешниот педагошко-дидактички речник, Климент во својата педагошка работа го применувал принципот на индивидуализација, во работата – методот на демонстрација.

Од аспект на организациската поставеноста на наставната работа – се заклучува дека „првите словенски училишта на Климент Охридски можат да се поделат на три степени школување, нешто слично како и денешните наши училишта: на училишта од прв степен, училишта од втор степен и училишта од трет степен. Во училиштата од прв степен можат да се разликуваат три одделенија. Прво одделение во кое им се покажувало на учениците како се пишуваат буквите, второ одделение, во кое се појаснувала смислата на написаното, и трето одделение, во кое се предавало разни уроци. Се разбира, дека не е исклучиво дека уроците не се состоеле само од црковна историја, литургија, туку имало предавања од некои други предмети, како на пример краснопис, граматички правила со правопис, реторика, омилитика, основните математички дејствија и нешто друго слично, или сосем истоветно, со предметите што се предавале во тогашните византиски училишта. Училиштето од втор степен било слично со денешните наши училишта од соодветниот степен-стручно училиште со стручна настава за подготвување стручни кадри-учители, проповедници и мисионери за ширење на христијанската религија и култура и на словенската писменост и просвета. Во училиштето од трет степен скоро сите ученици се склони да гледаат прв словенски универзитет, прв таков меѓу Словените, прв на Балканот и прв во Европа. Се разбира дека наставата се

одвивала во рамките на тогашниот степен од развитокот на науката, бидејќи од неговата катедра се предавале „повисоките места од Писанијата“. Слушателите од третиот степен Климент ги имал направено „поприближни до себе си“ од другите ученици и слушатели.“ (75-76, Климент Охридски, Битола, 1966).

На прашањето кои и од која возраст биле учениците на Климент, во биографските записи за Климент стои, Ние никогаш не го видовме без работа, зашто или деца учеше...“,,Кога виде дека народот не е обучен во ништо, Климент не си даде сон на очите, ниту дремка на клепките....зашто грижата за народот ја сметаше за своја храна и наслада“.....,Клирот тој го учеше на црковно благостројство и на сè што се однесува до псалмопеенето и молитвите“ од што јасно се гледа дека неговите ученици биле и деца, и возрасни, и свештеници и други црковни служители кои ги учел разнообразно. Всушност првите словенски училишта, отворени од Климент Охридски биле народни училишта во потполна смисла на зборот. Учителот Климент, во својата енорија ја шири мрежата на училиштата, но истовремено работејќи на создавање учебници и учебни помагала. Зашто, вистинскиот учител е учителот кој остава зад себе големи дела. А Климент е нашиот најголем учител. Па, покрај просветната дејност, се занимавал и со книжевна дејност. И тука го следи патот на своите учители. Имено, како директен следбеник на првоучителите Кирил и Методиј, е творец на бројни поучни слова. Климентовите поучителни состави биле извонредно популарни текстови поради нивниот јасен едноставен израз со стил достапен до обичните верници. Во црквите држел христијански поуки, обраќајќи се на луѓето едноставно и братски. Покрај усното обраќање, изречените беседи ги составил писмено. Неговите беседи биле поучителни и пофални. Првите биле слова наменети за неуките народни маси, составени како лесно прифатливо четиво разбирливо за секого. Основната нивна карактеристика е големата дидактичност. Биле со цел на лесен и достапен начин да ја приближи на луѓето христијанската суштина, а содржината се однесувала на појаснувања за значењето на Велигден, Божик, за благовеста на Богородица, за Светата Троица, за светите апостоли. Пофалните слова со возвишеност и искреност се беседи и пофалби за неговите учители Кирил и Методиј, за Исус Христос, за Богородица, за Св. Јован Крстител. Поучителното творештво на Климента покажува тематско разнообразие, при што поучителните слова се јавуваат во неколку разновидности: како црковни поученија за даден празник или светител или како поученија за „душеполезно“ читање. За Св. Климент Охридски е карактеристична постапката на создавање цели циклуси од поучителни слова, кои го покриваат целогодишниот црковен обред.(М.Ј.Тошиќ, 69). Вечно подвижниот и немирен дух на Климент Охридски се разнел преку неговите творби и ученици широм словенските народи заради силината на неговиот култ.

Колку што е познато и значајно делото на првиот ученик на браќата Св. Кирил и Св. Методиј, толку се скромни сознанијата за неговата личност. Со младешка скромност, тој умешно избегнува да говори за себе во своите списи.

За односот со учителот Климент, и доживувањата на својот учител, анонимниот ученик и прославувач на неговото дело, во воспевната творба за Климента, интонирана пославувачки, химноспевно ги евоцира спомените за големата дејност на саканиот учител. Анонимниот ученик со восхит и трепет во гласот обраќајќи му се на саканиот учител, ќе рече: „Ти со своите беседи по сите краишта на земјава ги поучи во верата сите со сезлатното учење. Која ли црква не се осветли од твоите слова?! Со книжевни лачи го наполни целиот свет со учење. Ги напои со книжевни слова и го напои целиот свет со духовни лачи“, нарекувајќи го „ластовице златоуста“, „славеју добросесен“, „јазиче медоточен“, „очи златозрачни“ како израз на силината на беседите на саканиот учител и нивната вредност. Методичноста на неговите беседи е израз на живиот пламен на учителовиот збор, хармоничноста на композицијата, јасниот израз и јазик разбирлив за населението кои го изразуваат немирниот дух на Климента. Овие зборови на пофалното слово кон учителот говорат за значењето на личноста и ликот на учителот врз ученикот. Со нив анонимниот ученик упатува не само благодарност кон својот учител, туку и препорака за тоа каков треба да биде учителот, почнувајќи од надворешен изглед, израз на лице, поглед, неговиот лик и личност.

Заклучок

Размислувањата за ликот и делото на Св.Климент и неговата школа, првиот универзитет на овие простори го насловивме како Таму каде што се среќаваат традицијата и сегашноста. Можеби, за читателот логичен би бил насловот Таму каде се среќаваат минатото и сегашноста, но не! Традицијата не е исто што и минатото, но е дел од минатото. Традицијата е предавање, давање на чување на искуствата и културното наследство (обичаи, верувања, вредности од генерација на генерација). А сегашноста е поим со кој се објаснува феноменот со временска димензионираност, се наоѓа меѓу минатото и иднината, со различно значење во зависност од периодот на кој се однесува. Нашите размислувања за прашањето каде се среќаваат традицијата и сегашноста се движат во сферата на образованието, така што сите одговори и аргументи ги бараме во богатата ризница на пишани документи од македонската писменост и култура.

За јасна дескрипција на местата каде се среќаваат традицијата и сегашноста низ делата на Климента и сегашноста во образовната сфера го користиме денешниот педагошко-дидактички речник кој на моменти можеби ќе звучи нереално и гламурозно но фактички и аргументирано тоа е вистинито. Денес, историскиот и книжевен фонд располага со бројни записи за неговиот лик и дело така што намерата во трудот е вниманието да се фокусира на некои прашања во наставата кои ги почнува нашиот учител Климент а кои се актуелни и денес, како способностите на наставникот за општење, ликот на наставникот, стилот

на говорење, односот со учениците, содржините на поучувањето и учењето, форми и начини на работа со учениците.

На крајот од овој разговор, зборовите што следат ги определуваат заклучните зборови: „Книжевната и писателската дејност на Климента, земена во целина била толку опширна и плодотворна, што нему му припаѓа едно од највидните места во развитокот на словенската просвета во односната епоха“ (Н.Л.Туницки, во Книга за Климент Охридски, 1966,46). Убедена сум дека *Таму каде што се среќаваат традицијата и сегашноста* се уште една потврда за грандиозната фигура на Климент, првиот оригинален словенски писател и просветител. Исто така сум убедена дека има уште многу неистражени моменти каде се среќаваат традицијата и сегашноста, но за нив на некоја следна средба!

Сепак, големината на делото, величината на словото испишано од Климента говори за неговиот авторитет, кој по неговата смрт сè повеќе и повеќе растел, оставајќи голем завет пред генерациите по него: *Да се чува словото и јазикот!*

Користена литература

- [1] Антиќ, С.В.(2008). *Свети Климент Охридски*. НУУБ „Св.Климент Охридски“
- [2] Димовски, Ѓ., Ѓорески, Т., Најдески, К., Попоски, К., Размоски, М., Точкоски, В., Узуноски, Ѓ. (1966).*Климент Охридски*.Битола:Матична библиотека „Климент Охридски“
- [3] Конески, Б., Поленаковиќ,Х., Спасов, А., Угринова,Р (редак.одбор). (1966). *Книга за Климент Охридски*. Скопје: Кочо Рацин
- [4] Мирасчиева,С. (2016). За односот меѓу учителот и ученикот - од Климента до денес, во *Климентовото дело* (зборник на трудови од меѓународна научна конференција),Штип: Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, Филолошки факултет, стр.77-83
- [5] Тошиќ-Јакимовска, М. (2010). Свети Климент Охридски како основоположник на Охридската книжевна школа во „*Св. Климент Охридски и Охридската духовна и книжевна школа*“(*Четврта научна средба*). Скопје: НУБ,„Св.Климент Охридски“,стр.51-60.

СВЕТИ КЛИМЕНТ – УЧИТЕЛ НА МНОГУ НАРОДИ

Стојко Стојков

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
stojko.stojkov@ugd.edu.mk

Абстракт.

Свети Климент е наречен „учител на многу народи“ од Теофилакт Охридски, мислејќи на неговата 22 годишна дејност во Велика Моравија, краткиот престој во Плиска, 7 годишно учителствување во Девол и Охрид и 22 годишно епископување во Велика. Овој краток текст зборува основно за неговите две последни функции и за ролјата што свети Климент ја одиграл во воведувањето на словенската богослужба по Ерусалимскиот типик, создавањето на првата словенска епископија, преводот на богослужбените книги, автор на повеќе оригинални текстови, како и неговата грижа кон обичниот човек.

Клучни зборови: *Свети Климент, епископ, учител, народ, словенски, втемелувач*

*Со зборови си ги упатил народите во верата Божја,
со делата си се издигнал преблажен,
кон божествен и блажен живот.*

*Со чудеса си ги просветил оние
што пристапуваат со вера кон тебе,
со знаменија си ја осветлил темнината.*

*Заради тоа го славиме
твојот божествен спомен, Клименте.
(Топар за свети Климент)*

SAINT CLEMENT - TEACHER OF MANY NATIONS

Abstract

St. Clement is called the “teacher of many nations” by Theophylact of Ohrid, referring to his 22-year activity in Great Moravia, his short stay in Pliska, his 7-year teaching in Devol and Ohrid, and his 22-year episcopate in Velika. This short text talks mainly about his last two functions and the role that St. Clement played in the introduction of the Slavic liturgy according to the Jerusalem Typikon, the creation of the first Slavic episcopate, the translation of the liturgical books, the author of a number of original texts, and his care for the ordinary man.

Key words: *Saint Clement, bishop, teacher, people, Slavic, founder.*

Рано дело и потекло

„Учител на многу народи“.

Така Теофилакт Охридски ќе го нарече св. Климент 200 години по неговото упокојување. Еден од многуте начини на кои е наречен светецот: „гласник на вистината“, „земен ангел - небески жител“, „нов апостол“, „епископ словенски“, „епископ Велички“, „пастир на Охрид“, „заштитник“, „чувар на животот, здравјето“ и уште и уште...

Под *учител на многу народи* архиепископот мисли на 22 годишната дејност на св. Климент во Велика Моравија (863 – 885 г.), неговиот краток престој во престолнината на Бугарија (885/6 г.), неговата седум годишна активност како учител во Охрид и Девол (887 – 894) и неговото 22 годишно епископување во Дремвица и Велика (894 – 916).

Како вистински христијански мисионер свети Климент соединува повеќе луѓе и народи во една вера.

Но кој е *неговиот* народ и од каде е *неговото* потекло?

Тој самиот јасно се определува како припадник на словенскиот народ,¹ кој за него е „нашиот народ“² и „мојот народ“ (Пофално слово за св. Кирил, Поп-Атанасов Ѓ., 2011, 62). Овој словенски народ според словенските текстови настанати во негово време, а добар дел и од неговата рака, живее и во Македонија и во Велика Моравија, зборува еден словенски јазик и има исти обичаи (Поп-Атанасов Ѓ., 2011, 49). Единствената друга и тоа уште поважна за него припадност е кон христијанскиот народ: „*Ние христијаните, кои се нарекуваме синови Божји*“ (Пофално слово за св. Никола, Климент Охридски, 1977, 78, 88). Својата мисија тој ја гледал во тоа „на секаков начин да ја рашири црквата на Господа“ (Пространо житие, Милев А. 1966, 135) и преку христијанството да ги обраќа „словенскиот народ кој е во неразумие и во гревовен мрак“ (Поп-Атанасов Ѓ., 2011, 60, 65) во еден од „големите народи кои го слават Бог на свој јазик“ (Климент Охридски, 1973, 104).

Поособено е прашањето за регионот од кој потекнува св. Климент. Според неговото Пространо житие „како никој друг тој го знаел неговиот (т.е. Методијевиот) живот, зашто од младински и рани години го придружувал и ги видел со своите очи сите дела на својот учител“ (Милев А. 1966, & 65), а според Краткото житие „уште од почеток бил со Методиј, познатиот учител на мизискиот народ“ (Иванов Ѓ. 1970, 312). Примени буквално овие зборови значат

¹ Оболенски Д., 2011, 51 правилно ги толкува зборовите „дождот на божјата милост падна на мојот народ“ како такви што ја содржат „Идејата за етничкото самоопределување“. Види и Стојчева-Антиќ В., 1997, 132

² Во Пространо житие на св. Методиј напишано од св. Климент Словените се: „нашиот народ за кој никој никогаш се немаше погрижено“ а сега Бог го подигнал за нив учителот св. Методиј (Климент Охридски, 1973, 187), а во друго негово дело: Пофалното слово св. Кирил Философ св. Кирил е *учител словенски, учител наш, учител на словенскиот народ*, испратен е кај *словенскиот народ* и т.н. (Поп-Атанасов Ѓ., 2011, 59 – 67; Иванов Ѓ. 1970, 328 – 332)..

дека св. Климент се присоединил кон свети Методиј уште на Балканот и бил веќе со него во неговиот манастирот на Олимп во Мала Азија или дури порано, од времето кога Методиј по наредба на императорот управувал словенско кнежевство најверојатно во Македонија каде ги запознал словенските обичаи и ги засакал, процес во кој свој удел можеби имал и свети Климент. Но од каде поточно е не може да се каже.

Свети Климент во Велика Моравија

Теофилакт го постава на второ место меѓу учениците во Велика Моравија нарекувајќи го „свештеник Климент, маж многу учен“ (Милев А. 1966 & 35) и го цитира него единствен освен Горазд како говорник на учениците на свети Методиј против непријателите на словенското писмо во 885 г. (Пространо житие, Милев А. 1966 & 26, 30). Според Димитар Хоматијан тој „прв заедно со божествениот Наум, Ангелариј и Горазд“ го изучил Светото писмо преведено од св. Кирил (Иванов Ы. 1970, 312). Според истиот извор тој е еден од првите словенски ученици ракоположени од папата во Рим во 867 г. (Кратко житие, Милев А. 1966, & 5; Оболенски Д. 2011, 23, 24).

Свети Климент како учител во Охрид и Девол

После нивното прогонување од Велика Моравија во 885/6 Свети Климент заедно со Наум и Ангелариј достигнале бугарската граница кај Белград и одовде биле испратени кај кнезот Борис, кој ги примил со радост и во 886/7 г. го испратил св. Климент со функција „учител“ на цела една област – Кутмичевица, која опфаќала наскоро освоена од Бугарија територија во Западна Македонија и Албанија. Борис му дал три куќи во Девол и места за одмор во Охрид и Главиница, им заповедал на провинциските власти да му помагаат и да го почитуваат (Пространо житие, Милев А. 1966 & 53, 54), а неговите ученици биле ослободени од даноци.

Свети Климент изградил манастир во Охрид, а исто и црква, „која подоцна ја направиле епископска катедрала“ (Пространо житие, Милев А. 1966, & 67) - еден од повеќето симболички и не толку симболички начини на кои свети Климент се покажал поставувач на темелите на идната Охридска архиепископија.

Како учител св. Климент извршил паралелно неколку дејности, кои ќе имаат фундаментално значење за понатамошниот развој на словенската богослужба на Балканот.

Прво, тој започнал нов превод на основните црковни книги на словенски, што ќе овозможи воведување на словенскиот јазик во Богослужбата. Преводите извршени во Велика Моравија, со исклучок на преводот на Светото Писмо не вршеле работа на овој простор, зашто тие биле прилагодени кон западниот црковен чин, а не кон користениот на исток (Пентковски А. 2016а, 57). Преводите

извршени во овој ран период биле повеќе наменети за манастирска богослужба, зашто се уште немало епархии во кои се служело на словенски јазик, така што на оваа етапа словенската служба се вршела во манастирот на свети Климент во Охрид, што било не само прв чекор кон нејзиното понатамошно воведување во масовна црковна употреба, но и поставување на темелот на монаштвото во Македонија со словенска богослужба.

Второ, тој подготвил броен црковен кадар. Според Пространото житие тој подготвил 3500 ученици. Тие биле научени да пишуваат, читаат и да го разбираат христијанското учење. Не само како бројка, но и како квалитет „неговите ученици биле најдобри од сите по живот и по знаење“ (Милев А. 1966 59). Од нив подоцна тој како епископ ќе го ракополага црковниот кадар. Тука може да се забележи една разлика меѓу него и неговиот учител свети Методиј и на квантитативен и на квалитативен план. Свети Методиј имал 200 ученици подготвени во текот на 22 годишна работа (Пространно житие, Милев А. 1966 § 24), додека св. Климент ќе подготви 3500 во тек на 7 години. Големата разлика во бројноста доаѓа и од различната цел која двајцата си ја поставиле. Учениците на свети Методиј биле високо образовани и одбрани и затоа на многу од нив им ги знаеме имињата. Обратно учениците на св. Климент остануваат генерално анонимни и тоа не е само поради скромност. Свети Климент си поставил за цел брзо да подготви броен кадар со базовно образование од каков што имало најдиректна потреба. Луѓе способни да ги препишуваат илјадници книги неопходни за идна црковна богослужба на словенски јазик, а и луѓе подготвени да служат во тие цркви како пејачи, четци, ѓакони и свештеници. Имено за последните се однесуваат зборовите дека на некои „им го откривал подлабоката смисла на писмото“. Овие биле малцинство, но сепак не останале бесплодни и иако од скромност не ги оставале имиња некои нивни дела се зачувани.

Трето – свети Климент покрстува голем број пагани, а на веќе покрстените ја разјаснувал суштината на христијанската вера, и со тоа го шири и заздравува темелот на новото христијанско општество.

Во сето ова Св. Климент се покажал особено загрижен за потребите на неодамна покрстениот човек кој не го разбирал христијанството и спрема паганинот, кој не го примал христијанството кое не го разбирал. Грижата на свети Климент била имено кон обичниот човек, кон тоа тој да го разбере Божјото слово, за да може неговата обраќање и вера да бидат вистински, да го знае и разбира она во што верува. Се трудел да го постави Камен-Темелникот на црквата во срцето на секој човек. Тоа тој го правел и како епископ.

Свети Климент – епископ Словенски, епископ Велички.

Неговата дејност како учител била толку успешна што после седум години веќе ќе биде возможно да се пристапи кон создавање на првата словенска епископија, начело со свети Климент како „прв епископ на словенски јазик“

(или „прв епископ на словенскиот народ“).³ Како прв таков епископ тој ќе остане во ракописната традиција едноставно како „епископ словенски“.⁴

Нејзиното место не е сосема сигурно утврдено.⁵ Таа е позната како Величка⁶ или Дремвицка. Она што можеме со поголема сигурност да го кажеме е дека таа не е во Струмица или Охрид,⁷ но и не е многу далеку од Охрид, каде светецот можел повремено да се враќа. Според најновите сознанија – таа се наоѓала во Јужна Албанија по долината на реката Шкумби (Mucaj S., Xhyheri S., Ristani I., Pentkovskiy A. 2014, 6 – 14; Коматина П. 2016, 83 – 96).

Создавањето на словенските етнички епископии е специфична и недоволно проучена појава. Црковното прашање во тоа време не било целосно решено и епархиите во бугарската држава биле спорни меѓу Рим и Цариград (Коматина П., 2014, 237 – 260, 324 - 328). Западните провинции, а во нивен состав Македонија и Албанија по традиција му припаѓале на папата. Веројатно не сакајќи да го испровоцираат Рим, а од друга страна сакајќи да ги придобие новоосвоените словенски области кнезот Симеон ќе пристапи кон создавање на оваа посебна категорија не-територијални етнички епископии [Mucaj S., Xhyheri S., Ristani I., Pentkovskiy A. 2014, 5, 6, 13, 14; Пентковскиј А. 2015, 130, 136, 137, Пентковскиј А. 2016а, 91, Петровски Б. 2016, 18-22, 33, 34] начело

³ Теофилакт го нарекува Βουλγάρων γλώττη πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ Κλήμης (Милев А. 1966, с. 128, 129, Меловски Х., 1996, 125), но тоа е превод на оригиналното „прв епископ на словенски јазик/народ“, ако судиме од начинот на кој е титулиран Марко Деволски – „четврти епископ на словенски јазик/народ“ во житието на св. Наум, напишано од истиот автор што го напишал и изгубеното житие на св. Наум (како што се гледа од почетните зборови на житието „И се же братџе да не станетъ безъ памети, братъ сего блаженнаго Климента“ (Поп-Атанасов Ѓ., 2011, 126). За ова види Илиевски П. 1999, 81; Пентковскиј А. 2015, 131; Димче Коцо, Блаже Конески и Томо Томоски се сложуваат дека св. Климент бил првиот епископ на словенскиот народ во Девол (цитирано според Стојчев-Антиќ В. 1997, 139).

⁴ Во 16 ракописи на 4 извори (Заповеди за празниците, Слово за апостол Тома, Пофалба за Михаил и Гаврил и Пофалба за св. Климент Римски), наоѓаме Климент како *епископ словенски*, а во други 5 преписи од 3 извори (Пофалби за св. Богородица, за Цветници и за св. Јован Крстител), како *епископ Велички* (Стојков С. 2016, 182; cf. Белчовски Ј. 1997, 39, 40).

⁵ Постои извонредно обемна литература за тоа прашање. За различните мислења види кај Стојков С., 2018, 219.

⁶ Така го напоаѓаме во Месецословот на Асемановото евангелие во 10 в., подоцна во Дјуканжовиот список: „Климент ... станал епископ на Тивериопол или Велика“ (ГИБИ 7 1968, 109). Како епископ Велички го наоѓаме во 3 од 14 преписи на Пофалбата за св. Јован Крстител, настанати меѓу 13 и 17 в., (Йорданов И 1970, 119) во еден препис од 1328 г. на Пофалба за Цветници и во 1 препис од 18 в. на Пофалба за Успение Богородично (Климент Охридски 1970, 760).

⁷ Во Охрид – бидејќи е речено дека светецот требало да се враќа за одмор од епископијата во Охрид и дека тагувал за својот охридски манастир (Милев А. 1966, & 70), а за Струмица зашто без разлика на силната почит што согласно нивното житие Струмичани во тоа време имале спрема светците (Меловски Х. 1996, 59-61), св. Климент така и нема да напише ништо за нив, а и таму така и нема да има негови икони во средниот век, а воопшто западно од Вардар ќе се појават дури во 14 в. (Филиповски Т. 2012, 31, заб. 10, 33-35).

со така наречените „епископи на народите“ [Задорнов А. 2016, 121, 127 – 129, спореди кај Mathisen P. 1997, 664-695] или како што се викале во овој случај епископи „на словенски јазик“ или епископи „на словенскиот народ“⁸

Првата таква ќе биде онаа на свети Климент.

Поставувањето на св. Климент за словенски епископ создало црковен дуализам на територијата на бугарската држава кој во наредните декади ќе се продлабочува. Паралелно ќе постојат словенски епископии со богослужба на словенски јазик и територијални епископии со богослужба на грчки јазик. Овој дуализам ќе биде продлабочен и на уште еден начин, до голема степен како резултат од дејноста на св. Климент. Додека во центарот на бугарската држава црковната служба се водела на грчки јазик и тоа следејќи го Цариградскиот типик, во Македонија и воопшто во централниот Балкан се развива словенска богослужба организирана според ерусалимскиот типик, истиот кој бил во употреба во Солун и Јужна Италија (Пентковски А. 2016а, 73).

Така во својата епископија свети Климент не ја вовел богослужбата која веќе била разработена од Свети Методиј и неговите ученици во Моравија и која сега се ширела во Хрватска и Далмација (Пентковски А. 2016б, 36), и која била соодветна на богослужбата на латински јазик, што би било бескрајно полесно и би било во согласност со древните права на папството врз Македонија и Илирик. Воведувајќи ја богослужбата по источен образец, дело кое барало огромен труд и напор тој влијаел решително на обврзувањето на македонскиот простор и генерално – Централниот Балкан, со источната христијанска традиција и во перспектива со православиеото.

Имено неговата епископија е првата во која е воведена словенската богослужба по источен (Ерусалимски) образец. Во неа е извршен и преводот на голем дел од клучните книги без кои тоа не можело да се случи. Во основата на овој исклучителен преведувачки и писателски напор стоел свети Климент, помаган од Свети Наум и Константин Презвитер. Но не само. Како епископ свети Климент не престанувал да биде и учител. Во својата епархија имал по „300 ученици, без нивните помошници“, во секоја енорија и од нив ракополагал „четци, ипоѓакони, ѓакони и свештеници“ [Пространо житие, Милев А. 1966, & 56, 57]. Успеал да ги направи свештениците на својата епархија „да не отстапуваат со ништо на никој од прославлените во овие нешта, а тие се подвизувале дури повеќе од сите во сè она, што е достоинство за пофалба.“ [Пространо житие, Милев А. 1966, & 63].

Свети Климент како поет, автор и преведувач

Без неговиот огромен преведувачки труд функционирањето на словенската богослужба и црковна организација на овој простор не би била возможна. Тој

⁸ Во зависност како го преведеме зборот Знзукъ, кој во старословенски имал значење и на јазик и на народ.

го подготвил „воопшто сè што се однесува до црквата“ како што ќе се изрази Теофилакт Охридски (Пространо житие, Милев А. 1966, & 66). Она што го создал денес е познат како Климентов Корпус (Пентковски А. 2016а, 56; Crvenkovska E., 2016, 198 - 230). Тој не запрел да преведува до последниот ден. Пред својата смрт, веќе болен успеал да го заврши и преводот на Триодот (Пространо житие, Милев А. 1966 & 76)

Но тој напишал и многу оригинални дела, особено црковни песни и химни. Напишал оригинални проповеди. И бидејќи знаел дека голем дел од свештениците, особено новите, не биле подготвени да пишуваат свои проповеди, Свети Климент составил јасни и прости проповеди за сите празници, разбирливи и за најпростиот човек, давајќи на таков начин можност дури и најслабо подготвените свештеници да одржуваат добри и поучни проповеди, а преку тоа и да се воспитува народот. Создал дури и бланко проповеди кои можат да се читаат за секој светец и празник. Во сите нив грижата му е праведниот и побожен живот.

Колку силен впечаток правеле неговите проповеди и песни се гледа од епитетите што му се давани: *вдахновен од Бога орган, ластовица златоуста, уста благогласна, јазик медоточен, доброгласна труба што ја огласува вселената со златозрачни зборови, со зраци книжни го напои целиот свет со учението, сјаејќи како сонце со злато-зрачни зборови* (Иванов Ѓ. 1970 324, 325). Почита на народот кон неговите списи била толку длабока што дури и по 200 години Теофилакт Охридски ќе забележи дека „сето тоа се чува од трудољубиви луѓе“ (Пространо житие, Милев А. 1966, & 66), а Димитар Хоматијан 300 години по упокојувањето на Климент ќе посведочи дека тие „се почитуваат од целиот народ како напишаните од Бога Мојсееви плочи“ (Кратко житие, Милев А. 1966, & 8)

Заштитник на народот

Не е само книжевната и организаторска дејност што го прави свети Климента голем, но и неговата грижа кон народот, кон секој човек. Тој го нашол народот во својата епархија „наполно незапознат со божественото слово и писмата и невоспитан во ништо од она што ја украсува црквата и го раководи народот со духот на послушноста и смиреноста“ и за да го поправи тоа „тој не им давал сон на своите очи, ниту дремка на своите клепки, но грижата за народот ја правел своја храна и задоволство“, поправал и воведувал ред, „станувајќи сè за секого“, „на народот го закрепнувал разумот“ (Пространо житие, Милев А. 1966, & 63).

Тој им помагал особено на оние кои биле социјално ранливи, „бил и татко на сираците и заштитник на вдовиците, грижејќи се за нив по секаков начин. Вратата му била отворена за секој сиромав и патникот не ноќевал надвор“ (Пространо житие, Милев А. 1966, & 64) Свети Климент се грижел и за

економската положба на своите паства и донел од Византија „секаков вид на благородни дрвја и преку калеменење ги направил плодородни дивите овошки“ (Простран о житие, Милев А. 1966, & 68)

Сето ова барало гигантски труд. Светецот работел не само дене, туку понекогаш и ноќе, дури и паралелно по две дејности истовремено и тоа не само затоа што имало многу работа за вршење, но и воден од аскетската максима дека „безделието е учител на секое зло“ (Пространо житие, Милев А. 1966, & 58).

Со својата дејност свети Климент го вратил христијанството кај обичниот човек на овие простори. Семето што го посеал било силно. —

Св. Климент бил пред сè христијанин, со длабока вера. Без тоа не би можеле да го разбереме ниту него ниту неговото дело. Тој не бил едноставно просветител, учител, педагог, историчар, поет, интелектуалец – категории со кои би се идентификувале ние и преку кои би сакале да го разбереме светецот. Тој *бил* учител, но во верата и христијанскиот живот, писател, но на религиски проповеди, не говорник туку проповедник, не едноставно поет – туку автор на црковни песни, не историчар, туку житиеписец, не филозоф туку Богослов, не просветител туку вцрковител, не организатор, туку пастир, не администратор, а епископ.

Втемелувач на Охридската школа и праотец на Охридската архиепископија

Свети Клименте се упокоил на 27 јули 916 г. и бил погребан во неговиот манастир „во гроб, што сам со своите раце си го имал приготвено од десната страна на предниот дел на притворот“ (Пространо житие, Милев А. 1966, & 75).

Со смртта за него започнала небеската кариера, но не запрела ниту земната. Наскоро по смртта е прогласен за светец и му е составена служба од негов ученик, а друг му напишал житие, како светец и епископ Велички ќе биде запишан во Месеословот на Асемановото евангелие пред крајот на 10 в. (Raski F. 1865 199, ₂₉ – 200, ₁). Охридскиот архиепископ Лав во средината на XI в. ќе го постави ликот на св. Климент во олтарот на св. Софија меѓу другите основачи на архиепископијата (Тодиќ Б. 2012, 132; Грозданов Ц. 1983, 25). Теофилакт Охридски ќе му напише пространо житие на грчки, претставувајќи го пред целиот православен свет како еден од втемелувачите на Охридската архиепископија. Во 12 в. веќе е вклучен во списоците со поглавари на архиепископијата. Во 13 в. тој конечно ќе го добие и епитетот Охридски и ќе му се напише ново житие, канони и прослави од Охридските архиепископи (Пентковски А. 2013, 90 – 94), во кои тој веќе се разгледува како епископ на цел Илирик, или „водач на *целиот* мизиски народ“ (Кратко житие, Милев А. 1966, 176, 177), „наш заеднички прв пастир“ за „нас“ и „сите градови на Мизите и Панонците“ (Меловски Х. 1996, 100 – 102). Во 14 в. фрески со неговиот лик ќе започнат да се зографисуваат и надвор од Охридската епархија и на исток

од Вардар. Од локален епископ тој посмртно ќе биде подигнат во еден од претходниците на Охридската архиепископија за да достигне во османлискиот период да биде почитуван не само како нејзин архиепископ, туку дури патријарх (Меловски Х. 1996, 74-77, 86-87, 97, *Климент Охридски* 1970, 56-61),⁹ а денес да биде почитуван како патрон на Македонската православна црква.

Користена литература

- [1] Белчовски Ј. 1997, Охридската архиепископија, од основањето до паѓањето на Македонија под турска власт, Скопје
- [2] ГИБИ 7 1968, Грџки извори за бугарската историја, т. 7. Софија, 1968
- [3] Грозданов Ц. 1983, *Портрети на светителите од Македонија од IX – XVIII век*, Скопје
- [4] Задорнов А. 2016, *Территориалные епархии и этнические епископии в структуре церковной организации Первого Болгарского царства (канонический аспект)*, Slověne, №2 2, 2016, 121 – 135
- [5] Иванов Ѓ. 1970, Бугарски старини од Македонија, БАН, Софија
- [6] Илиевски П. 1999, *Апокрифни интерполации во Краткото Кирилово житие*, Светила незаодни, Словенските првоучители и нивните ученици, студии, Скопје
- [7] Коматина П., 2016, Област Вагениција и епископија св. Климента, Зборник радова Византолошког института LIII, 2016, 83 – 100
- [8] Климент Охридски 1970, Събрани съчинения, т. 1, БАН, Софија
- [9] Климент Охридски, 1977, Събрани съчинения, т. 2, БАН, Софија
- [10] Климент Охридски, 1973, Събрани съчинения, т. 3, Софија
- [11] Коматина П., 2014, Црквена политика Византије од краја иконоборства до смрти цара Василија I, Византолошки институт, САНУ, Београд
- [12] Mathisen P. 1997, *Barbarian Bishops and the Churches» in Barbaricis Gentibus» During Late Antiquity*, Speculum, Vol. 72, No. 3, Jul., 1997, The University of Chicago Press, 664-695
- [13] Меловски Х. 1996, Москополски зборник, пролошки житија на светците, Miscelanea byzantine-makedonica, 1.1., Скопје
- [14] Милев А. 1966, Грџките житија на Климент Охридски, БАН, Софија
- [15] Mucaj S., Xhyheri S., Ristani I., Pentkovskiy A. 2014, Medieval churches in Shushica valley and the Slavonic Bishopric of S. Clement of Ohrid, Slověne, 2014 №1, 5 – 42

⁹ На пример во поетска творба на Козма Критски од 17 в. тој е „велик патријарх“; имаме повеќе фрески во кои св. Климент е титулиран архиепископ Охридски: во манастирот св. Наум (1711 г.), во Москополе (1720 – 1725 г.), во св. Ахил Преспа (1741 г.). Во 1741 г. како Архиепископ Охридски се појавува во Стематографијата на Жефаровиќ и оттогаш дава поттик на многу слични именувања во текот на 18 и 19 в. а во некои случаи е посочуван и како патријарх (Филиповски Т. 2012, 32, 41, 42, 47).

- [16] Оболенски Д. 2011, Шест византиски портрети, Скопје,
- [17] Пентковски А. 2013, *Почитание святителя Климента в Охриде В X–XIV вв.*, Старобългарска литература, 48, София, 79 – 113
- [18] Пентковски А. 2015, *К истории славянского богослужения византийского обряда в начальный период (кон. IX — нач. X в.): Addenda et corrigenda*, Богословские труды, 46, Москва, 117 – 145
- [19] Пентковски А. 2016а, *Славянское богослужение византийского обряда и корпус славянских богослужебных книг в конце IX – первой половине X веков*, Slovene, 2, 2016, 54 – 102
- [20] Пентковски А. 2016б, *Славянское богослужение и церковные организации в сербских землях в X–XII веках*, In: Стефан Немања – Преподобни Симеон Мироточиви, Филозофски факултет Београд, 35 - 61
- [21] Петровски Б. 2016, *Свт. Климент Охридский, хан/князь Борис-Михаил и князь/царь Симеон: исторические аспекты*, Slovene, 2, Москва, 2016, 10 – 53
- [22] Поп-Атанасов Ѓ. 2011, Старословенски кирилometодиевски извори, Менора, Скопје,
- [23] Racki F. 1865, *Asemanov ili Vatikanski evangelistar*, Zagreb
- [24] Стојков С., 2016, Меѓународна научна конференција Климентовото дело, 1100 годишнината од Климентовото упокојување, УГД, Штип, 175 – 194
- [25] Стојков С. 2018, Свети Климент: од епископа словѣнска – до епископоту Βουλγαριας, трансформација во разбирањето на категориите Словени и Бугари во византиските извори, Милениумското зрачење на св. Климент Охридски Скопје, 28 – 29 октомври 2016 година, МАНУ, Скопје, 2018, 219 - 238
- [26] Стојчева-Антиќ В. 1997, Македонската средновековна книжевност, Скопје
- [27] Тодић Б. 2012, *Архиепископ Лав – творец иконографског програма фресака у светој Софији*, САНУ, Београд 2012, 119 - 135
- [28] Филиповски Т. 2012, Свети Климент и неговиот епитет Охридски: појава и распространетост, Свети Климент Охридски во уметничкото творештво, Скопје, 27 – 51
- [29] Crvenkovska E., 2016, *The Primary Slavic Complex of Liturgical Books of the Byzantine Rite (“Clement’s corpus”) and the Formation of the Macedonian Redaction of Church Slavic*, Slověne 2016 №2, 198 - 230

КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ - ПРВИОТ СЛОВЕНСКИ ПРОСВЕТИТЕЛ И УЧИТЕЛ НА МАКЕДОНСКИОТ НАРОД

Оливер Цацков

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
oliver.cackov@ugd.edu.mk

Апстракт: Целта на овој труд е да се одбележи големата и неодминлива заслуга на Климент како словенски и македонски просветител, писател, поет, беседник, предавач и преведувач. Во темата е прикажан посебниот придонес на Климент за прифаќањето на делото на Кирил и Методиј и пренесувањето на истото на теренот на словенската просвета и богослужба на територијата на Македонија. Од какво значење е Климентовото дело го потврдува и сегашната актуелност за културно просветните потреби. Оттука и со право е мислењето и прашањето дали навистина зачетоците на европската ренесанса не започнале токму од брегот на Охридското Езеро.

Клучни зборови: *Климент, Охрид, ренесанса, преродба, мисија, народ.*

SAINT CLEMENT OF OHRID - THE FIRST SLAVIC EDUCATOR AND TEACHER OF THE MACEDONIAN PEOPLE

Oliver Cackov

Faculty of Educational Sciences
University “Goce Delcev” Stip - Macedonia

Abstract: The purpose of this paper is to mark the great and inevitable merit of Clement as a Slavic and Macedonian educator, writer, poet, orator, lecturer, and translator. The paper shows the special contribution of Clement for the acceptance of the work of Cyril and Methodius and its transfer to the field of Slavic education and worship on the territory of Macedonia. The significance of Clement’s work is confirmed by its current relevance for the cultural and educational needs. Hence the justified opinion and the question whether the European Renaissance really started exactly from the shore of Lake Ohrid.

Key words: *Clement, Ohrid, renaissance, revival, mission, people.*

Вовед

Образованието во секоја држава има свој историски развој и преставува главна компонента и значаен фактор за нејзиниот развој, перспектива и иднина. Македонскиот народ има богата просветна и образовна традиција.

Низ вековите во Македонија било создадено богато образовно,културно и историско духовно наследство за кое со сигурност можеме да бидеме горди . Особено поради тоа што ректо која земја може да се пофали со таква традиција. Во историјата на македонското народ постојат личности кои во текот на својот живот оставиле белег и печат не едно време и гаранција за поинаков живот и опстојување на идните генерации. Без сомнение и со полно право во групата на овие великани се вбројува и Св.Климент. Тој е еден од најнепосредните поддржувачи на словенските браќа,а воедно и најталантираниот од групата на нивните следбеници. Климент бил верен поддржувач и продолжувач на мисијата на словенските учители Кирил и Методиј. Моравската мисија е најзначајниот период во животот на Кирил и Методиј. Браќата во Моравија ги поставиле основите на словенската писменост,на духовната култура,а посебно на ширењето и афирмирањето на христијанството помеѓу словенските народи. По смртта на Методиј 885 година неговите ученици Климент,Наум,Горазд,Ангеларија,Сава и други биле протерани од Моравија и заминале на Балканскиот Полуостров,а дел заминале во Борисовата Бугарија. Протераните од Моравија Климент и Наум пристигнале во престолнината на Бугарија -Преслав. Борис ги пречекал со голема чест и задоволство. Во 886 година Климент бил испратен за учител во областа Кутмичевица¹ кон која гравитирале поважните места како Девол,Главиница и Охрид. Со пристигнувањето на Климент во Македонија почнал и вистинскиот препород на македонските Словени.Климент веднаш започнал да ја шири христијанската вера помеѓу Македонците. Тој всушност ќе ја реализира и желбата на неговите учители да го извлече овој народ од мракот на незнаењето. За овој голем деец Михајло Георгиевски ќе запише „Овде на наше тло,поточно во Охрид, Климент Охридски разви огромно културно-просветна и книжевна дејност поставувајќи ги со тоа основите на словенската просвета и култура во Македонија. Тој тука формира книжевен центар во кој се создадоа дела како оригинални така и преводи од богатата византиска книжевност.“²

Во житието на Св.Климент Охридски опширно и конкретно се зборува за неговата учителска активност и свештенската проповедничка дејност во областа Кутмичевица. Тој го ширел словенското писмо не само кај учениците туку и кај возрасните луѓе. Покрај ова Климент подготвувал и свештеници. Идните наследници на неговото дело. За оваа негова активност ќе напише и Славко Димевски „ никогаш не го видовме да безделнички секогаш или ги учеше децата, и тоа на различни начини,на едни им ги покажуваше формите на буквите на други им ја објаснуваше смислата на пишаното,а на трети им ги придржуваше рацете за да пишуваат. И не само дење ами и ноќе се оддаваше на молитви и на

¹ Областа се наоѓа во југозападна Македонија околу Преспанско и Охридско Езеро и дел од Албанија.

² Георгиевски,М (1979) Македонското книжевно наследство,НИО „Просветен работник“,Скопје.

пишување и читање книги.³

Климент се зафатил и со организирање и со водеување на јазик на македонските Словени во боголужбата. По седум годишна исцрпна работа во 893 година бил поставен за Епископ. Тој е првиот словенски епископ во Македонско-Величката Епархија која ја опфаќала речиси целата Македонија. Организирајќи ја својата епископија Климент станал организатор на македонската и словенската црква со свештеници кои произлегувале од средината на Македонците. Оваа македонска епископија со право се смета за прва организирана црква на Балканскиот Полуостров од страна на црковните историчари. Преку него овој народ го нашол патот на вистната и животот. Учениците на Св.Климент добиле црковна служба и работеле на зајакнувањето на црковниот и културно просветниот живот. Теофилакт го истакнал Климент како писател просветител и распространувач на христијанството во Македонија.

Според зборовите на Ласло Хадровиќ Климент и неговата школа „непосредно и посредно продолжувачи на неговото дело, преставувале темел на словенската црковна организација, непрекината традиција на словенската служба божија, органски развоја на литературната дејност, органски развој на црковната и световна уметност, дефинитивна афирмација на народната самостојност и цврста поврзаност со европската култура.“⁴ Тоа всушност значи победа на Климентовиот дух над сите непријателски сили, над разни освојувачи и над сите историски искушенија.

Во научната мисла се наметнал фокусот дека Климент извршил реформа на глаголското писмо како резултат на што настанала кирилицата, посветена на неговиот учител Кирил Солунски. Благодарение на патот што го зацртал Климент Охридски Архиепископијата низ вековите го преставувала македонскиот словенски лик и карактер. Теофилакт исто така за Климент ќе запише дека дел од Епископија која била прекриена со диви и неплодни дрва, се погрижил од грчката земја да донесе плодородни односно родни дрва, со чие пресадување и калемење ги оплеменил дивите во својата Епархија.

Климент го учел народот не само да пишува туку и како да ја обработува подобро земјата за да дава побогат плод, да калеми диви овошни дрвца, а и други практични и полски работи. Покрај ова Климент го едуцирал населението за важноста од одржувањето на хигиената. И, не само што ги хранил верниците со духовна храна туку на населението од Епископијата им помагал и материјално. Климент се грижел за сиромашните, бил заштитник на вдовиците. Неговата порта постојано било отворена за секој сиромаш и патник намерник. Со тоа ја потврдувал својата хуманост и добродушност кон луѓето.

Во Охрид почнала да функционира и библиотеката во која се зачувале

³ Димевски, С (1989) Историја на МПЦ, Македонска книга, Скопје.

⁴ Белчевски, Ј. (1997) Охридската архиепископија од основањето до паѓањето на Македонија под турска власт. Скопје: Академски печат.

црковни ракописи и книги. Според Антољак тоа била првата библиотека кај јужните Словени. Климент е еден од најплодотворните писатели во словенската литература. Напишал повеќе слова и поученија. Точниот број на сите дела на св.Климент сеуште не е познат. Тие ниту денес не се собрани во еден зборник. Исто така, автор е и на Панонските житија на св.Методиј, Пофалното слово за нашиот блажен отец и совенски учител Кирил филозоф и други пофални зборови. Покрај тоа преведувал, препишувал, умножувал книги од грчки на словенски јазик. Климент исто така напишал и оригинални литературни дела. Тоа е првиот словенски и македонски просветител, поет, беседник.

Климент знаел дека непросветениот народ е лесен плен на асимилаторските политики на соседите. Ако македонските Словени останале непросветени со своето писмо ќе останале под нивото на својот јужен сосед кој и онака се обидува и се трудел да ги просвети со христијанска вера, но со свое писмо и Епархија. Нивната цел не била само покрстување, туку со помош на истото да ги асимилират и да им ја наметнат својата писменост и култура. Тој тоа брзо го согледал и се зафатил со евангелизација на својот народ и тоа на негов јазик. Со неговото писмо, просвета, книжевност и црква Св.Климент „ бил надарена личност освен тоа тој бил и добар познавач на старо македонскиот црквенословенски јазик и негов научен и формален предавач и оригинален автор. Тој е првиот учител на идните учители и предавачи на Универзитетот што го основал во Охрид“.⁵

Во Охрид св.Климент ја создал познатата Охридска книжевна школа. Низ истата поминале околу 3500 ученици. Школата некои во науката го спомнуват и како Прв словенски универзитет. На тој начин Охрид прераснал во најзначаен словенски културно просветен и книжевен културен центар. Покрај богословието и богословенските студии св.Климент и неговиот Универзитет проучувал и цел круг на егзактни науки со што се комплетираа физиономијата на Универзитетот. Оттука и со право е мислењето и прашањето дали навистина зачетоците на европската ренесанса не започнале токму од Охридското Езеро. Охридската книжевна школа преставува основа за понатамошниот сестран развој не само на македонскиот туку и на другите словенски народи. Климент заедно со Наум со своите дела допринеле да се створи и старата манастирска книжевност, која преставува голема придобивка во македонската книжевна историја. Континуитетот“ на Охридската книжевна школа е неминливо поврзана со почетоците на словенската писменост. Од досега познатите глаголки споменици од старословенскиот период истите можат да се групират во неколку групи: Киевски мисел од моравскиот период на дејноста на браќата Кирил и Методиј. Асеманово изборно евангелие, Синајски требник, Синејски псалтир како македонски од кругот на македонската книжевна школа.“

Во литературата култот на св.Климент Охридски се согледува преку многуте преписи од опширното Теофилактово житие за него, како и краткото

⁵ Мартиновска В. (2016) Словенската писменост во Македонија, УБ „Гоце Делчев“-Штип.

од Хоматијан од грчки на словенски јазик. Тој е еден од најплодните писатели во старословенската литература. Култот на св.Климент Охридски широко е одразен и во македонската народна традиција. И тоа во традициите и легендите. Народот го почитувал и како светител.

Климент во рамките на својата просветителска дејност по доаѓањето во Кутмичевица изградил и црковни објекти. За време на престојот во Охрид, имало три цркви од кои две ги изградил токму Климент. Говорејќи за последните денови од Климентовиот живот Теофилакт го истакнал фактот дека Климент и на болничката постела работел на преводот на Цветниот триод од грчки на словенски јазик. Тој во Охрид ја изградил познатата црква Св.Пантелејмон во која во јуни 916 година и е погребан. Најголемиот дел од моштите на Св.Климент се чуваат во св. Климентовиот образовен центар во локалитетот Плаошник. Почивалиштето на Климент Охридски ќе стане култно место каде посетителите доаѓаат со молба за помош и почит. Со тоа му се дава почит и благодарност на оваа маркантна личност за неговата триесет годишна учителска и епископска работа. Во чест на овој голем деец за се што оставил како завештание на македонскиот народ многу институции го носат неговото име. Во градот во кој работел и творел Охрид Климент е е прогласен за негов патрон. Култот на св.Климент Охридски е изразен и преку многубројни икони, а неговото дело и до денес е инспирација, за сликарите, вајарите и црковната музика.

Големиот творечки опус што го оставил Климент создадено во Македонија во периодот кога се создавала словенската просвета и писменост остави трајни пораки на минатите и идни генерации. Тоа што Климент го направил за просветата и духовниот живот македонската историја и култура никогаш не може да го заборава.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- [1] Белчевски, Ј. (1997) Охридската архиепископија од основањето до паѓањето на Македонија под турска власт. Скопје: Академски печат
- [2] Билтен на ојузот на православни свештеници (2003) Здружение на Р.Македонија, Библиотека на црквата Св.Никола, Штип
- [3] Георгиевски, М (1979) Македонското книжевно наследство, НИО „Просветен работник“, Скопје.
- [4] Георгиевски, М (2009) Прилози од старата македонска книжевност и култура, Скопје.
- [5] Димевски, С (1989) Историја на МПЦ, Македонска книга, Скопје.
- [6] Мартиновска В (2016) Словенската писменост во Македонија, УБ „Гоце Делчев“ - Штип.
- [7] Кратка бугарска енциклопедија (1966), БАН, Софија.
- [8] Пандев Д (2017) Слова за Св.Климент Охридски, ПНВ, Скопје.
- [9] Стефоска, И (2002) Словените на почвата на Македонија, Сигмапрес, Скопје.

**ПРИМЕНА НА WEB-АНИМАЦИЈА ВО НАСТАВАТА ПО БИОЛОГИЈА
И ПОТТИКНУВАЊЕ НА МИСЛОВНИТЕ СПОСОБНОСТИ
КАЈ УЧЕНИЦИТЕ ВО ПРОЦЕСОТ НА УСВОЈУВАЊЕ НА
БИОЛОШКИТЕ ПОИМИ**

Снежана Ставрева Веселиновска

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип
snezana.veselinovska@ugd.edu.mk

Апстракт

Модерното општество носи неоспорни промени во секој аспект од човековото живеење, а еден од најважните аспекти е образованието. Добро подготвени ученици се основа за здраво, напредно општество. Модернизацијата на образованието во Република Македонија во форма на компјутер за секое дете овозможува примена на нови, иновативни методи во целокупната настава. Истото важи и за наставата по биологија, каде употребата на веб-анимација може значително да ја олесни наставата и да овозможи полесно предавање на комплексните наставни содржини. Со соодветна примена на веб-анимацијата може да се постигнат значителни резултати во поглед на поттикнување на мисловните процеси кај учениците, развивање на креативноста и поттикнувањето на љубовта кон природните науки, имено кон биологијата. Веб-анимацијата е моќна алатка, која, ако се примени правилно, може да донесе многу бенефити за учениците и да помогне при визуелизацијата на комплексните биолошки процеси. Постојат голем број на квалитетни, детални анимации кои носат голем потенцијал за подобрување на наставата по биологија.

Клучни зборови: *модерно образование, настава по биологија, веб-анимација, мисловен процес, високо ниво на размислување*

APPLYING WEB-ANIMATION IN TEACHING BIOLOGY AND ENCOURAGING STUDENTS' THINKING IN THE PROCESS OF LEARNING BIOLOGICAL CONCEPTS

Snezana Stavreva Veselinovska

Faculty of Educational Sciences, Goce Delcev University, Stip, Macedonia

snezana.veselinovska@ugd.edu.mk

Abstract

Modern society brings indisputable changes in every aspect of living, and education is one of the most important aspects. A well-prepared student is a base for a healthy, prosperous society. The modernization of education in the Republic of Macedonia in terms of a computer for every child enables the incorporation of new, innovative methods in the overall education. The same goes for education in biology, where the implementation of web-animations can significantly improve the education and enable easier teaching of complex educational content. With appropriate application of web-animation, significant results can be obtained in terms of incitement of mental activities, development of creativity, and incitement of love towards natural sciences, namely biology. Web-animation is a powerful tool that, when applied adequately, can bring many benefits for pupils, and can help with the visualization of complex biological processes. There is a great deal of high-quality, detailed animations that contain a high potential for improvement of biology teaching.

Keywords: modern education, biology teaching, web-animation, thinking process, higher level thinking.

1. Вовед

Модернизацијата на образованието, вметнувањето на нови, подобрени методи и следењена новитрендови, зголемувањена хоризонтитена наставниците, сите овие фактори се важни за постигнување на ултимативната цел – врвно образование и одлично образовани ученици. Затоа што образованието е основа на здравото, модерно и напредно општество, а денешните ученици се идните научници, инженери, доктори, водачи и столбови на општеството.

Но, како да се следи модернизацијата на општеството и како променливите трендови да се применат во модернизирањето на наставата по биологија? Како да се поттикнат учениците, да се поткрене ентузијазмот кон наставата по биологија и како да се поткрене целокупниот квалитет на наставата по биологија?

Во Република Македонија образованието на учениците претрпе многу фундаментални промени во последните неколку години. Но, промените не се секогаш позитивни, и во многу наврати, се случиле негативни промени, а ултимативната цена ја плаќаат децата со намалувањето на квалитетот на образованието со кое се добиваат.

И покрај општата модернизација на образованието во Република Македонија во форма на компјутер за секое дете, многу пати не се исполнуваат очекувањата за подобрување на квалитетот на наставата. Ова особено се рефлектира во училиштата каде образовниот кадар е од постарата генерација, каде наставниците се релативно незаинтересирани за модерните технологии и нивна активна примена во наставата по биологија и другите природни науки. Но, без разлика на причините, мора да се случат промени и прифаќање на модерните технологии во образованието, особено заради поттикнувањето на креативноста и критичкото мислење на учениците, како и за подобрувањето на целокупниот квалитет на образованието и подготвеноста на учениците за самостојното размислување и здобивање со соодветно знаење за продолжување на понатамошното образование.

Во оваа дипломска работа ќе разгледаме начини на подобрување на квалитетот на наставата по биологија, со посебен осврт на примената на WEB-апликација во наставата по биологија, како и начините на кои може да се поттикнат мисловните процеси кај учениците и да се подобри усвојувањето на биолошките термини.

Исто така, ќе претставиме еден наставен час по биологија каде анимирано видео со тематска содржина ќе има главно место во целиот процес, и практичен пример како би се одвивал овој час.

2. Методи и техники на истражувањето

Истражувањето за да се подготви овој труд беше аналитичко, со истражување и анализа на повеќе трудови чија тематика е токму квалитетот на образованието, поттикнувањето на мисловните способности на учениците, начини за поттик на креативноста кај учениците, како и примената на модерните технологии во образованието и подобрувањето на наставата со помош на модерни техники и технологии.

Овде се употребени примери од општата настава по биологија која се применува во нашите училишта, како пример на кој може да се работи понатаму и да се развива подобро, помодерно и поорганизирано образование.

3. WEB-анимацијата во улога на образовна техника

Анимацијата зема се поголема и поважна улога во образовниот процес. Секако, со распространувањето и вметнувањето на компјутерите во училниците, станува се полесно да се применуваат анимации за подобрување на образовниот процес, како и олеснување на наставата, подигнување на квалитетот на наставата и полесно објаснување на комплицирани лекции и поедноставување на наставниот процес.

Токму оваа особина е тоа што е привлечно и што може да најде соодветна примена во образованието. Кратки анимирани видеа можат да објаснат лекција многу поедноставно и подетално одошто класичниот начин на дескриптивно објаснување од страна на професорот кон учениците.

3.1. **Можности кои ги дозволува WEB-анимацијата во образованието**

Изреката дека една слика вреди илјада зборови е апсолутно точна, но овде може да се примени уште посоодветната изрека. Ако сликата вреди илјада зборови, тогаш видеото е бесценето. Ова се објаснува многу едноставно, една слика може да содржи релативно мал, ограничен број на информации. Но едно, иако кратко видео, може да содржи огромен број на информации, и да покаже јасни детали кои инаку би биле многу комплицирани и долготрајни за објаснување.

WEB-анимациите имаат многустрана примена во образованието. Овде ќе наброиме само дел од можностите кои ги дозволува употребата на WEB-анимација во наставата по биологија.

- **Мулти-сензорна настава**

Со употреба на анимација во образовниот процес, се овозможува мулти-сензорна настава за учениците. Видео-анимацијата е најчесто придружена со соодветен звук, така што учениците добиваат аудио-визуелна стимулација. Учениците ќе го видат анимираното објаснување, и ќе го чујат соодветниот звук и ќе можат соодветно да разговараат за тоа што го виделе и слушнале.

Со нагласување на клучните моменти со соодветен звук се задржува вниманието на учениците на особено важните делови во лекцијата. Анимацијата може и да не содржи звук туку да биде раскажувана од самиот наставник и на тој начин да служи како дополнителна алатка за подоврзување на квалитетот на наставата по биологија.

- **Детално објаснување на комплексни лекции**

Многу пати наставата по предметот биологија е релативно комплексна и може да биде конфузна, особено за учениците од пониските одделенија. Употребата на анимации во наставата релативно многу го олеснува објаснувањето на комплексните лекции, при што учениците можат јасно да видат за што се работи во лекцијата.

Но, овде мора да нагласиме дека употребата на анимација може и да го намали квалитетот на наставата, ако се употребат некомплетни, лошо изработени или анимации со субстандарден квалитет и недоволно информации.

- **Лесно се задржува вниманието на учениците**

Многу пати наставниците се жалат дека учениците зборуваат меѓу себе, не ги почитуваат правилата за однесување и предизвикуваат немир на часот. Со

употреба на соодветни анимации, лесно се задржува вниманието на учениците и не се дозволува разговор меѓу учениците и непочитување на редот и мирот во училницата.

- Се поттикнува креативноста на учениците

Креативноста на учениците не може да се предизвика насила. Затоа наставниците треба да изнајдат соодветни начини како да ја побудат креативноста и да ги вклучат учениците да учествуваат активно во наставата по биологија. Со употреба на анимации во наставата, се буди креативноста со помош на визуелната претстава на релативно апстрактни теми.

Учениците се навикнати да гледаат анимации и видеа дома, и кога на училиште ќе видат лекција со помош на веб-анимација, тие неминовно ќе бидат импресионирани и ќе го запамтат тоа што го виделе. Со помош на визуелната стимулација, учениците се секако поттикнуваат на фантазија и на креативни размислувања.

- Се побудува дискусија со учениците

По завршување на анимацијата, најголем дел од учениците најчесто се импресионирани од анимацијата, и се ентузијастички настроени кон одговарање на прашањата од наставникот. На тој начин лесно може да се развие конструктивна дискусија која јасно ќе го отслика нивото на знаење на ученикот како и насоката на која ги наведува гледањето на анимацијата.

Исто така, наставникот може да организира квиз со прашања за тоа што научиле учениците од анимацијата и да провери дали анимацијата навистина има поситивна улога во образовниот процес.

- Се предизвикува критичко мислење кај учениците

Со поттикнување на дискусија помеѓу учениците, наставникот може лесно да го процени степенот на знаење на учениците, како и да одлучи на која насока треба да се насочи секој од учениците поодделно. Со конструктивна дискусија се поттикнува критичкото мислење на учениците, како основа на понатамошното образование и воопшто, во понатамошниот живот на ученикот.

- Учениците полесно се осмелуваат да постават прашања

Многу пати сувопарното објаснување на некоја комплексна лекција по биологија ги остава учениците збунети и тие имаат потреба од понатамошно објаснување. Но, заради разни причини, не се осмелуваат да постават прашања. Откако учениците ќе ја изгледаат анимацијата, тие се посклони кон поставување на прашања бидејќи визуелното претставување на наставните содржини е многу подобар начин на претставување на наставните содржини. Учениците полесно се охрабруваат на комуникација и дискусија после визуелно претставување на лекцијата.

- Наставникот може да „здивне“ неколку минути

Наставничката професија е релативно тешка, но многу благородна. Секојдневното справување со релативно голем број на ученици може да ги преоптовари наставниците, и неколкуте минути кога целото внимание на учениците е насочено кон гледањето на анимацијата се добредојдени за наставникот да може да „здивне“ и да си ги „освежи“ мислите, за да може да продолжи со часот и со одговарањето на прашањата на учениците.

Начини на примена на анимација во наставата по биологија

Наставниот план и програма по биологија многупати не се во чекор со модернизацијата на технологијата и со навиките, очекувањата и способностите на учениците. Учениците дома најчесто имаат достапност на телевизија, компјутер и интернет пристап, и се навикнати да гледаат видео или анимации како филмови, цртани филмови или се почесто YouTube видеа. Секако, како деца, сите сакаат да гледаат цртани филмови, кои несвесно ги поставуваат очекувањата на децата. Со почетокот на образованието, децата се ставаат во училишна клупа и од нив се очекува да седат мирни, да го слушаат наставникот и да учат со релативно застарени наставни помагала кои се во комплетна спротивност со нивните очекувања.

Многу голем број на ученици додека да започнат со формалното образование веќе знаат како да ракуваат со мобилен телефон, знаат како да пуштат цртан филм на телевизија и знаат да пребаруваат работи по интернет. Сигурен начин за промена и унапредување на заостанатите наставни методи е имплементацијата на модерни техники и технологии во наставата. Еден начин на кој може да се подобри наставата по биологија е употребата на техники кои се блиски до учениците: компјутер, аудио и видео презентации, употреба на соодветни анимации итн.

Бидејќи наставата по биологија може да биде многу апстрактна и тешка за учениците, воведувањето на анимации значително ја поедноставува, ја олеснува и овозможува учениците полесно да го совладаат материјалот. Соодветните анимации овозможуваат учениците полесно да ги визуелизираат комплицираните биолошки процеси, како и разбирањето на процесите кои е тешко да се објаснат со сатички слики.

Во поглед на поедноставување на наставата, како и зголемувањето на степенот на знаење на учениците, анимацијата има клучно значење.

Анимациите и симулациите во наставата по биологија го овозможува задржувањето на вниманието на учениците, особено во поглед на следните фактори:

- Полесно објаснување на биолошките процеси – анимацијата овозможува некој комплициран процес лесно да се објасни и да се види, наместо теоретски да се објаснува со часови

ПРИМЕНА НА WEB-АНИМАЦИЈА ВО НАСТАВАТА ПО БИОЛОГИЈА И
ПОТТИКНУВАЊЕ НА МИСЛОВНИТЕ СПОСОБНОСТИ КАЈ УЧЕНИЦИТЕ ВО
ПРОЦЕСОТ НА УСВОЈУВАЊЕ НА БИОЛОШКИТЕ ПОИМИ

- Повисок степен на детали – сликите како наставни помагала се одлични, но динамичните процеси полесно се објаснуваат со помош на движечки слики
- Објаснување на недоразбирања – сите нејасни процеси полесно се гледаат на анимирано видео
- Објаснување на одделни деловите/настани во еден биолошки процес – може да се види како се одвива секој динамичен процес
- Боја/текстура на површини – соодветно може да се претстават површините и бојата на органите и ткивата и да се види како се одвиваат „во живо“
- Ред и распоред на елементи во еден биолошки процес – сите биолошки процеси се одвиваат по одреден редослед кој лесно може да се види на веб-анимација без да постои ризик од забуна кај учениците
- Време потребно за одвивање на биолошкиот процес – може да се претстави времето потребно за одвивање на процесите за да се разберат во целост
- Релативна и апсолутна големина – со помош на анимација лесно може да се претстават релативните и апсолутни големини на многу биолошки поими, како на пример движењето на бактериите и нивно размножување

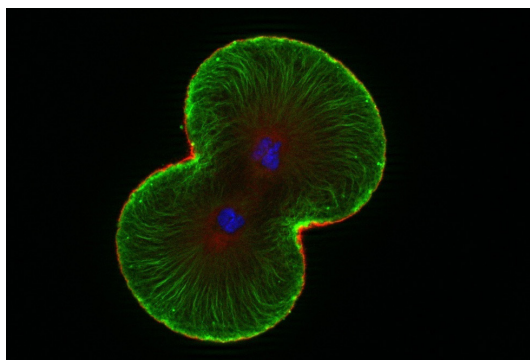
Овде ќе разгледаме еден класичен пример од наставата по биологија, каде употребата на анимација ќе го поедностави и олесни разбирањето на материјалот и полесно учење.

Кога се учи за делба на клетка, најчесто се употребуваат дијаграми или постери со слики на кои е претставена делбата на клетката во различни фази. Сето ова е во ред, но самиот процес на делба на клетка, како и сите други процеси во биологијата, се динамични и претставата со слики може да биде збунувачка и многупати нејасна за учениците.

Но, доколку се употреби соодветна анимација каде делбата на клетката се гледа континуирано, тогаш учениците можат многу лесно да го разберат и научат целиот процес.

На слика 1 е претставена митотска делба на клетка преку статични слики. Иако сликите се многу детални, тие се во можност да го одсликаат целиот динамичен процес на делба на клетка, туку покажуваат само „screenshots“ (статички претстави во еден момент од динамичкиот процес) од целиот процес.

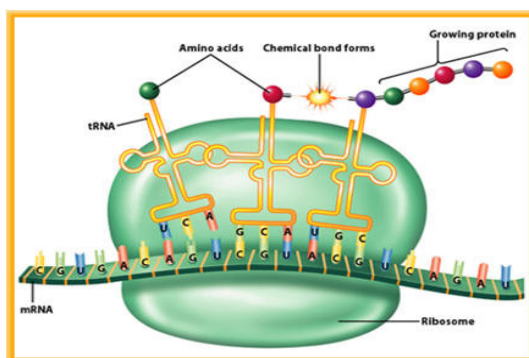
Но, истиот овој процес прикажан преку соодветна анимација заедно со соодветно објаснување многу лесно ја објаснува природата на процесот. На овој начин учениците многу полесно можат до го видат, разберат, научат и запаметат целиот процес на делба на клетка.

Сл. 1. Митотска делба на клетка (статичка слика)

Според истражувањата на Stith (2004), предавањето на наставата по биологија, особено во учењето на клеточните појави е значително олеснето со употреба на анимиран графички репрезентации наместо статички слики. Исто така, Stith (2004) заклучил дека вниманието на учениците е значително зголемено кога се предава со помош на модерни техники кои се поблиски до учениците и кога се употребуваат соодветни анимации. Ова е потврдено со помош на тестирање на учениците. На сите ученици му била претставена делбата на клетка со помош на статички слики. Но, на дел од учениците му била дополнително покажана и анимација каде појасно се гледа делбата на клетката. Учениците кои ја гледале анимацијата покажале значително повисоки резултати на тестирањето одошто учениците кои не ја изгледале анимацијата.

Истото ова е повторено и со студенти на факултет кои учеле комплексни лекции со синтеза на протеини. Нема да навлегуваме во детали од ова истражување, но ќе го споменам заклучокот: студентите кои учеле според класичниот начин со статички слики имале пониски резултати одошто учениците кои ја учеле оваа материја со помош на анимација на која јасно се гледа синтезата на протеините, „читањето“ на информациите запишани во ДНК и РНК (Сл.2).

Сл. 2. Синтеза на протени во рибозом

4. Начини на поттикнување на мисловните способности кај учениците и полесно усвојување на биолошките поими

Улогата на наставникот во животот на ученикот е повеќестрана. Наставникот треба да го насочи ученикот на вистинската насока, да му го пренесе потребното знаење и секако да го поттикне мисловниот процес на ученикот.

Поттикнувањето на мисловниот процес е особено важно за пренесување на потребното знаење и за полесно објаснување на наставниот материјал. Овде ќе разгледаме неколку начини на кои наставникот може да ги поттикне мисловните способности кај учениците, и особено да го олесни усвојувањето на биолошките поими.

- Употреба на аудио-визуелни помагала: WEB-анимации, постери, видео објаснувања...
- Поттикнување на учениците на дискусија за сите ново-научени биолошки поими
- Организирање на интерактивни квизови за проверка на знаењето со интерактивно вклучување на учениците
- Давање задачи на учениците кои ќе го поттикнат мисловниот процес: правење постери, дијаграми, инсектариум, хербариум
- Организирање на практична настава, настава во природа, лабораториска настава со практични примери, итн.

5. Пример за организација на час со употреба на веб-анимација

За полесно да го доловиме погоре објаснетото, во овој дел ќе изнесеме еден практичен пример за организирање на час по биологија и ќе го опишеме стандардниот тек на наставата и ќе го заклучиме овај дел со пример за употреба на веб-анимација. За целите на овој пример ќе ја земеме лекцијата за клетка и како би бил организиран час по биологија на кој се учи за клетката, ќе завршиме со нејзината делба.

Иако веб-анимација може да се употреби во многу аспекти во наставата при учење на клетка, ние овде ќе го разгледаме само делот за делба на клетка кој е лесно да се претстави со соодветна анимација.

5.1. Час по биологија: Клетка – теоретска настава

Часот по биологија каде се разгледува делбата на клетката би се одвивал според следниот наставен концепт:

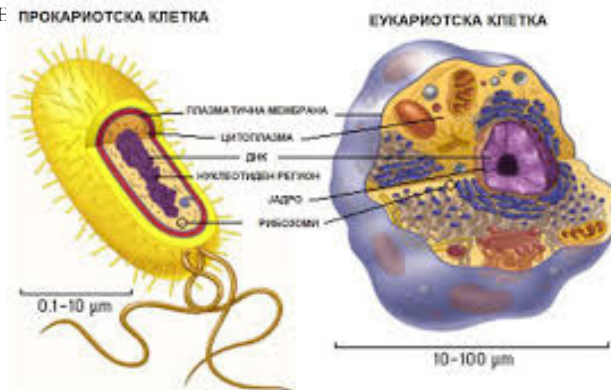
- Општо објаснување што е клетка
- Објаснување на еукариотска и прокариотска клетка
- Структура на клетка

- Растителна и животинска клетка
- Органели
- Јадро и делба на клетка

Според изнесениот концепт погоре, на наставниот час по биологија би се одвивала настава со чисто теоретско објаснување на сите погоре споменати поими.

- Клетката е основната градбена единка на сите живи организми. Клетките се одговорни за одржување на организмите во живот и за нивно нормално функционирање. Постојат многу голем број на различни клетки, но сите тие делат неколку заеднички карактеристики. Секоја клетка во себе содржи генетски материјал, цитоплазма и мембрана. Повисоко диференцираните клетки во себе содржат органели кои извршуваат специфични функции.
- Многу голем број организми во светот се изградени само од една клетка – едноклеточни организми. Ова се бактериите чиј организам е изграден од една клетка и сите нормални функции ги извршува една клетка (Слика 4).
- Една поделба на клетките е на прокариотски и еукариотски клетки. Прокариотските клетки немаат издиференцирано јадро и органели, генетскиот материјал е „расфрлан“ низ цитоплазмата, додека еукариотските клетки имаат добро дефинирано јадро и развиени органели. (Овде треба да објасни со помош на соодветни настани помагала – слики или макети-Слика 3.)

Во однос на објаснување на овој материјал на учениците, овој дел е релативно едноставен да се објасни преку теоретско објаснување и со помош на едноставни

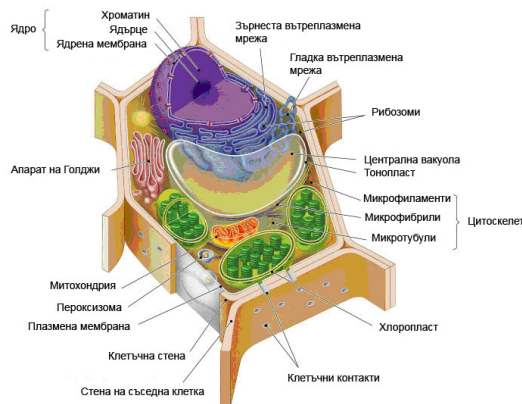
Сл. 3. Прокариотска клетка (лево) и еукариотска клетка (десно)

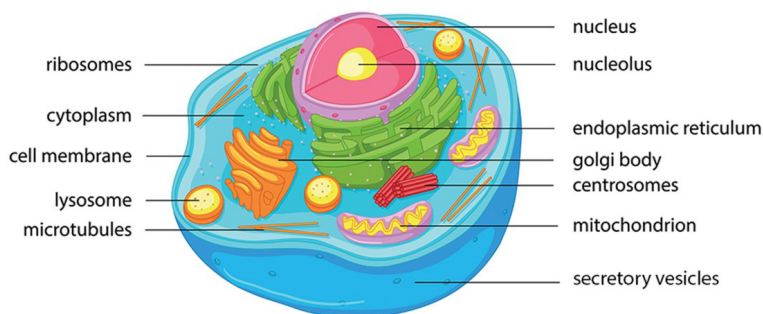
Сл. 4. Бактери на кои јасно се гледаат пили (ресички) и флагелум (опашка)

За продолжување на часот по биологија на кој се предава за клетка, наставата треба да продолжи со објаснување на големините на прокариотските и еукариотските клетки.

- Еукариотските клетки се околу петнаесет пати пошироки од обична прокариотска клетка, и можат да бидат и до илјада пати поголеми по волумен. Големината на прокариотска клетка е околу 1-10 μm а големината на еукариотска клетка е од 10-100 μm . (За да е појасно, пожелно е да се направи споредба помеѓу големините.)
- Објаснување на заедничките карактеристики на прокариотска и еукариотска клетка: мембрана, цитоплазма и генетски материјал, како и органели. (Овој дел мора да се објани со помош на наставни помагала, слики или макети – Слика 3.)
- Подлабоко објаснување на еукариотска клетка: сите растенија, животни, габи, алги, и протозои се изградени од еукариотски клетки (Слика 5).
- Еукариотските клетки се делат на растителни и животински. (Ова објаснување мора да се дополни со слика или макета – Слика 5 и Слика 6 се примери каде што јасно се гледаат фундаменталните разлики помеѓу растителна и животинска клетка.)

Сл. 5. Растителна клетка

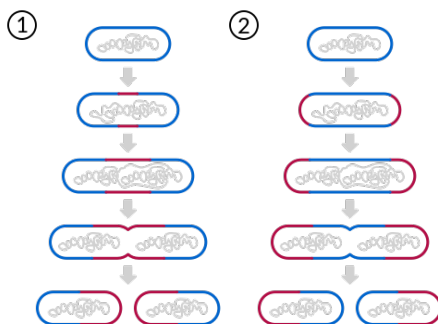
Сл. 6. Животинска клетка

На сликите 5 и 6 јасно се гледаат сите разлики помеѓу растителната и животинската клетка. Наставникот може да ги праша учениците што забележуваат, што е различно меѓу овие два вида клетки и да се организира квиз на знаење. Можат да се стимулираат учениците да направат цртежи од растителна и животинска клетка со што се стимулира интересно учење, како и повторување на материјалот.

Со поставување на прашања се поттикнува мисловниот процес кај учениците, се тераат на логичко размислување, а не само на препознавање и погодување.

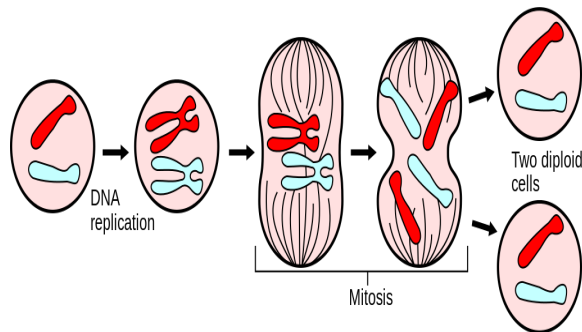
5.2. Делба на клетка – теоретска и практична настава

Следен аспект кој треба да се покрие за време на часот кога се учи за клетка е размножувањето на клетките. За соодветно објаснување на овој процес може да се употребат неколку различни начини. Овој дел од наставата е особено интересен за учење, бидејќи може, со релативно едноставни помагала како микроскоп, учениците јасно да го видат целиот процес.

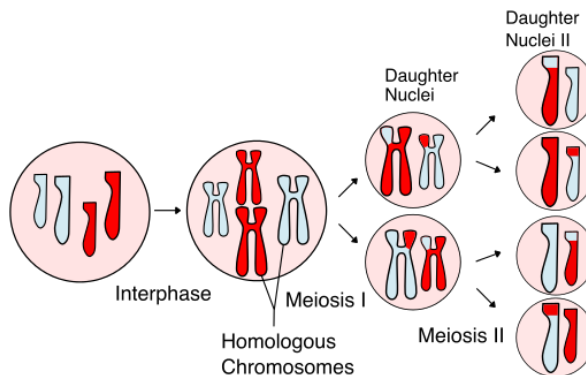

Сл. 7. Проста делба на бактерии

- Прокариотските клетки се размножуваат со проста делба. Проста делба на бактерии најлесно се објаснува со помош на слика, дијаграм (Слика 7) или преку анимирано видео.
- Еукариотските клетки се размножуваат преку делба – митоза и процес на мејоза (Слика 8 и слика 9). Овде треба да се објаснат процесите на митоза и мејоза во повеќе детали, и да се објасни што се случува со генетскиот материјал.
- Исто така треба да се објасни што се добива при митотска делба, а што се добива при мејотска делба на клетката: при митоза се добиваат две клетки со ист број на хромозоми како родителот (Слика 8).
- При мејотска делба се добиваат четири клетки, секоја со половина од бројот на хромозоми како родителот (Слика 9).
- Овде треба да се објасни кои клетки се делат со митотска, а кои со мејотска делба.

Сл. 8. Митотска делба на клетка

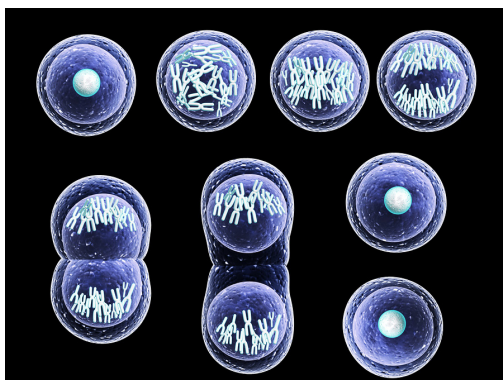
Сл. 9. Мејотска делба на клетка

Секако, многу полесен начин да се поедностави наставата по биологија е да се употребат соодетни анимации за лекциите за кои тие би биле соодветни. Има дел од наставата за кој не се потребни анимации и едноставна слика или дијаграм лесно може да ја објасни суштината на материјалот.

Но, постојат многу лекции за кои употребата на соодветна анимација е благодет кој ќе овозможи поедноставно објаснување на комплексните биолошки процеси и темрини и ќе го поттикне мисловниот процес кај учениците.

На слика 10 се претставени неколку “screenshots” од анимација која може да се употреби во наставата по биологија.

Секако, квалитетот на наставата зависи од квалитетот на веб-анимацијата и количината на информации кои таа го носи. Има голема разлика од анимација која е направена само за да го задржи вниманието на учениците, и онаа направена на едукативен начин и покрај забавниот дел содржи мноштво корисни и точни информации.

Сл. 10. Screenshot од анимација за делба на клетка

6. Заклучок

Од досега изнесеното, можеме да заклучиме дека наставата по биологија во училиштата во Република Македонија може да има огромен бенефит од примената на WEB-анимации. Соодветните анимации во наставата по биологија можат да бидат одлична алатка за поттикнување на мисловниот процес на учениците, да се поттикнат да поставуваат прашања, да се вклучуваат во дискусии за биолошките поими кои се збунувачки и нејасни. Секако, за полесно поттикнување на мисловните способности и зголемување на заинтересираноста на учениците за наставата по биологија, наставниците треба да изнајдат соодветна мотивација и да ги вклучат учениците во наставата.

7. Литература

- [1] Веселиновска, С., Поттикнување на мисловните активности и креативноста на учениците во процесот на нивното активно вклучување во наставата по природни науки, Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
- [2] Цацков, К., Јованова-Митковска, С., Методика на Наставата по Природа и Наставата по Општество, Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, 2013, стр. 124
- [3] Pinsky, L., Wipf, J., A Picture is Worth a Thousand Words, PMC, 2000 (достапно на интернет на <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1495618/>)
- [4] International Journal of Information and Education Technology, Vol. 3, No. 3, June 2013, 286-289 (достапно на интернет на: <http://www.ijiet.org/papers/282-JR112.pdf>)
- [5] 8th Conference on Informatics and Information Technology with International Participation (CIIT 2011), 177-181, (достапно на интернет на: <http://ciit.finki.ukim.mk/data/papers/8CiiT/8CiiT-38.pdf>)
- [6] Lowe, R.K. (2004). Interrogation of a dynamic visualization during learning. *Learning and Instruction*, 14, 257-274.
- [7] Pruneski, J., Donovan, S., The use of animations in undergraduate biology education: Going beyond the content, University of Pittsburg, Pittsburg, PA, 2011 (достапно на интернет на: <http://www.pitt.edu/~sdonovan/lab/products/POGIL%20animation%20poster2.pdf>)
- [8] O'Day, D., The Value of Animations in Biology Teaching: A Study of Long-Term Memory Retention, PMC, 2007 (достапно на интернет на: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1964525/>)
- [9] Stith, B. J., Use of Animation in Teaching Cell Biology, *Cell Biol Educ*, 2004, 3:181-188 (достапно на интернет на: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC520841/>)
- [10] McClean P., Johnson C., Rogers R., Daniels L., Reber J., Slater B. M., Terpstra J., White A., Molecular and cellular biology animations: Development and Impact on Student Learning, *Cell Biol Educ*. 2005; 4:169-179 (достапно на интернет на: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1103718/>)

**ЗА ТАГИТЕ И СТРАВОВИТЕ ВО ДЕТСКИОТ СВЕТ
(Осврт кон романот „За мачките, за нотите и за бубачките“
од Јасминка Петровиќ)**

Јованка Денкова

Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
jovanka.denkova@ugd.edu.mk

Апстракт. Во оваа научна статија се осврнуваме кон еден роман за деца и млади од богатото творештво на српската писателка за деца – Јасминка Петровиќ. Романот, насловен како Осврт кон романот „За мачките, за нотите и за бубачките“ е конципиран како збирка која ја сочинуваат три раскази, кои меѓусебно не се поврзани и кои може да се разгледуваат и толкуваат и одделно. Носители на дејството во трите раскази се три различни деца, чии судбини не се никако поврзани, но обединувачка нишка се нивните психолошки состојби по некаква претрпена загуба, а пред сè, надворешните манифестации на таа состојба и начинот на кој децата се соочуваат со неа и ја победуваат.

Клучни зборови: *роман за деца, родители, семејство, Јасминка Петровиќ.*

**ABOUT SADNESSES AND FEARS IN THE CHILDREN’S WORLD
(Review of the novel “About cats, musical notes and bugs” by Jasminka Petrovic)**

Jovanka Denkova

Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
jovanka.denkova@ugd.edu.mk

Abstract: In this scientific article we refer to a novel for children and young people from the rich work of the Serbian children’s writer - Jasminka Petrovic. The novel, entitled Review of the novel “About Cats, Musical Notes and Bugs” is conceived as a collection of three stories, which are not interrelated and can be considered and interpreted separately. The bearers of the action in the three stories are three different children, whose destinies are not connected at all, but the unifying thread is their psychological state after some loss, and above all, the external manifestations of that state and the way the children face it and win.

Kew words: *novel for children, parents, family, Jasminka Petrovic*

Вовед

Јасминка Петровиќ е исклучителна писателка за деца и млади. Впечатокот недвосмислено се наметнува кај читателот уште по прочитот на една единствена нејзина книга.¹ За книгата за која во оваа прилика ќе говориме, „За мачките, за нотите и за бубачките“, кажано е дека е една „од најпоучните книги за проблемите на децата во модерното општество и инклузија на децата со посебни потреби [17].

Книгата е конципирана како збирка која ја сочинуваат три раскази, кои меѓусебно не се поврзани и кои може да се разгледуваат и толкуваат и одделно. Носители на дејството во секој одделен расказ се три деца – Маја, Свезда и Милан [16]. Веќе самата илустрација на корицата на книгата, изработена од Добросав Боб Живковиќ, ни ја открива сликата на една станбена зграда со три осветлени прозорци кои врамуваат три детски фигури, или како што се вели: „Ако сирнеш низ трите прозорци, ќе дознаеш зошто Маја е тажна, на што се радува Свезда и од што се плаши Милан. Пред тебе ќе се отвори нова галаксија и Стара планина. Ќе откриеш како звучи еден бибер-акорд и зошто во некои соби секогаш е мрак. Ќе се зборува за мачките, нотите, бубачките и радосните моменти [16].

За романот

Првата прозорска рамка го пренесува читателот не во топлината на семејниот дом, на што асоцира илустрацијата од корицата, туку среде гратскиот сообраќаен метеж низ кој маневрира автомобилот на Маја и нејзината мајка. Среде потребата од голема концентрација на мајката, Маја започнува една навидум невина и случајна конверзација. Имено, Маја изјавува дека се чувствува како вонземјанин. Дали некогаш сте помислиле дека животинчето на соседите или, пак, бабичката од првиот кат дека е вонземјанин? Не сте единствени. Ете, веќе толку време се труди да се објасни со мајка си дека баба Цена и нејзината мачка се вонземјани. Ама навистина, па која обична мачка има зелена боја?! [16]. И, не само тоа. Како што некогаш Малиот принц на Егзипери констатираше дека „возрасните, безмалку се чудни“, така и малата Маја ќе констатира дека: „луѓето се досадни“ (читај: возрасните!), особено оние: „што имаат зелени очи, постојано стојат на прозорецот и викаат по децата и гулабите“ (8), мислејќи на комшивката баба Цена и нејзината сива мачка со зелени очи. Малата Маја, која

¹ Јасминка Петровиќ (Белград, 1960) е српска писателка за деца и млади. За својата работа е многупати наградувана. Нејзините книги (*Училиште, Секс за почетници, Бонтон, Како да станете и да останете глувави, Ова е најлошиот ден во мојот живот, мајки, Сакам дома, Сè е во ред, Долина на виножитото, Паметна книга за мама и тато...*) се преведени на речиси триесет јазици. Јасминка Петровиќ студирала шпански јазик и литература. Таа беше уредник на тинејџерската емисија Двесте од градот (Радио Пингвин). Пишувала за многу списанија (Тик-Так, Велико дворство, Политикин Забавник, Хупер, Детски права и други). Таа го уредуваше National Geographic Junior на српски. Учествува во различни програми и проекти кои ги поттикнуваат децата и младите да читаат, да бидат креативни, да размислуваат критички и да бидат толерантни.

очигледно ја мачи нешто друго, го започнува разговорот со мајка си, очигледно со тенденција да ѝ противречи во сè. Нарацијата почнува од навидум невин разговор за мачката на комшивката, за да се поврзе со вонземјаните: „...ти си досадна“ (9); „не си ме родила ти...мене ме роди татко ми“ (10-11), а кратко потоа, Маја го открива и она што навистина ја мачи: „Сакам да ми кажеш кај е татко ми!...-Татко ти е на небото...Меѓу ѕвездите...Тој постојано те гледа...и те чува (11). Во тој миг и читателот дознава за отсутниот/починатиот родител/татко на Маја: „Од една тешка болест за која сè уште не постои лек. Но, научниците вредно работат и верувам дека еден ден ќе пронајдат лек и за таа, но и за многу други тешки болести“ (21).

Интересна е еволуцијата на размислувањето на Маја, која првично се дистанцира од мајка си, заедно со мртвиот татко, чувствувајќи се дека тие двајца припаѓаат на далечна галаксија, за да дури и ја негира својата поврзаност со мајката воопшто: „...не си ме родила ти...Мене ме роди татко ми (9-10). Се разбира, мошне трпеливо, мајката се обидува да ѝ објасни: „Злато мое, мајките раѓаат деца. Знаеш, тато и јас бевме пресреќни кога се роди ти... Двајцата сакавме баш вакво девојче, паметно, убаво и добро... кога се роди ти, беше преубав пролетен ден. Беше мај, па затоа ти дадовме име Маја. Затоа си толку полетна, весела...“ (21); „И тебе многу те сакаше тато, најмногу на целиот свет! Ти секогаш ќе бидеш неговото цвеќенце, неговата пеперуга, неговото колаче!“

Постои општа согласност дека постои одреден сет на емоции кои имаат тенденција да се појават кај деца кои доживуваат смрт на еден од нивните родители. Овие реакции вклучуваат несвесно, а понекогаш и свесно негирање на реалноста на смртта на родителот; еден скрининг на сите афективни реакции поврзани со смртта на родителот укажуваат на значително зголемување на идентификацијата и идеализацијата на мртвиот родител; намалување на самодовербата; чувство на вина; и постојани несвесни фантазии за постојана врска или повторно обединување со мртвиот родител. Овие одговори се смета дека укажуваат на избегнување на прифаќањето на смртта на родителот и потребата да се направи радикална реорганизација во особините кои му се даваат на посакуваниот предмет [10]. Кај детето се забележува еден момент кој е вообичаен за оние кои тагуваат по некој близок, а тоа е моментот на негова идеализација преку рефлексивна и будење на спомените: „Татко ми никогаш не викал по децата и гулабите. Тој е од сосема различна галаксија од онаа на баба Цена.“ (17); „...татко ти зборуваше само ноќе, во сон...-Тој се преправаше пред вас луѓето, затоа. Кога ние двајцата бевме сами, уста не затвораше. Зборуваше без престан и дење и ноќе.“ (20). Всушност, во основата на ова однесување на Маја е чувството на напуштеност од страна на татко ѝ, кој неизмерно ѝ недостига, што води кон намалена самодоверба [12]: „Ама затоа тато ме остави мене? – Не те остави. – Ме остави!“ Сето тоа води кон свртување кон она што ѝ преостанало –мајка ѝ. Оттука, на ова се надоврзува и чувството на страв од

загуба на единствената блиска личност која ѝ преостанала во животот - мајката, што ја принудува да го постави (за неа) егзистенцијално важното (и страшно!) прашање: „Мамо, а дали и ти ќе умреш?“ (22)

Стравот од губење на мајката, кај малата Маја потекнува и од фактот што со минување на времето, кај неа полека избледуваат сликите од таткото, иако таа за нив грчевито се држи: „Мамо, а какви очи имаше тато? – Исти како твоите. – Не е точно! – Што не е точно? – Тато имаше зелени. – Маја, тато имаше кафеави очи. Зар не се секаваш?“ (17); „А што ако го заборавам? – Нема да го заборавамш... Секогаш ќе се секаваш на него! Секогаш.“ (27)

Студиите на детските психолози Дајан Бекер и Фејт Марголин откриваат како преживеаните родители често се обидуваат да им помогнат на своите деца да се прилагодат на загубата на другиот родител со тоа што не ја споделуваат со нив реалноста на смртта. Додека сите родители во овие студии ги поврзуваат своите чувства на болка и загуба со своите врсници, таквите чувства ги сокриваат од нивните деца, што води кон негирање на реалноста/смртта и кај децата [11]. И во овој расказ од книгата на Јасминка Петровиќ детето ја знае реалноста, знае дека и самата на моменти се самозалажува за постоењето на таткото во друга галаксија: „Секогаш ме лажеш нешто! Не е фер!“ (23); „Пак лажеш! Ти секогаш лажеш! Татко ми не е во друга галаксија! Татко ми умре! Слушнав кога ѝ рече на баба Цена дека одиш на гробишта“ (24). И тогаш кога и мајката ќе ги разоткрие своите чувства: „Злато, во ред е да си тажна, исплачи се ! И јас плачам кога сум тажна! Ние сите те сакаме“ (23), настапува соочувањето: „Сакам и мене да ме однесеш на гробишта...- Деца не одат на гробишта... Таму луѓето плачат... На гробиштата има премногу тага. Децата треба да одат на весели места.“ (24-25)

Желбата на Маја да го посети вечното почивалиште на татка си, всушност е одраз на нејзината желба да оствари конекција со него. Во романот ни се открива и колкава е улогата на родителот кој останал во животот на детето [5]. Како што може да се види, во расказот „За мачките“ мајката (која не е именувана), има трпение додека вози низ сообраќајниот метеж да одговара на многубројните прашања на ќерката: „Татко ти е на небото... Меѓу ѕвездите... Тој постојано те гледа... и те чува“ (11), без при тоа да ги сокрива своите емоции: „Јас сум една обична, најобична мајка на која ѝ тече носот додека плаче“ (14); „Маја, и мене ми е тешко да живеам без него. Многу ми недостига.“ (13) Таа ја разубедува Маја да не се грижи дека ќе ја изгуби, но ѝ претставува и една светла, позитивна слика од идниот живот кој таа ќе го има. Исто така, таа е и мајка која настојува да го заштити чедото од моментите на тага, заради што се имплицира дека таа и скришно оди на гробишта, без при тоа да биде свесна дека тоа создава збунетост и страв кај Маја, што ќе резултира со директно конфронтирање со мајката. Климан вели дека вината, лутината и анксиозноста се дел од тагувањето, затоа што децата честопати чувствуваат голема вина и замислуваат дека можеби тие на некој начин се одговорни за смртта на блиската личност [6].

Вториот расказ до книгата „За мачките, за нотите и за бубачките“ ни ја распостила приказната за свезденото девојче Свезда, на која најголема радост ѝ е деноноќната дружба со клавирот. Мајка ѝ ја убедува да се одмори, да оди надвор и да си поигра со другите деца, но на Свезда воопшто не ѝ е товар посветеноста на музиката. Но, набрзо се случува пресврт, кога во соседната зграда се вселуваат две интересни сестрички – новите другарки [15].

Всушност, доброволната осаменост на Свезда не е ништо друго туку страв од надворешниот свет, од непријатните прашања и коментари кои би можела да ги добие од децата, заради нејзината состојба: „Свезда не сака да излегува надвор, затоа што се чувствува несигурно. Се плаши да не се сопне и да не падне. Уште помалку сака да си игра со другите деца. Се плаши од нивните прашања, потсмевања и коментари“ (36). А она по што е необична Свезда, е фактот што таа е слепа. На читателот ова не му се открива на почетокот, па се добива впечаток дека Свезда е само едно срамежливо девојче, кое е посветено на музиката: „Затоа, повеќе сака да остане во својата соба, покрај клавирот“ (36). Па дури и кога авторот ни го пласира податокот дека по излегувањето од лифтот, на пат кон станот, ја зема за раце, читателите сè уште го немаат овој податок, иако се пласираат само индиции за некаква потреба од помош на Свезда од другите: „Мама ѝ помага со лифтот да слезе до партерот, а потоа таа продолжува сама... Пред да излезе од лифтот, Свезда ја фаќа мама под рака. Откако ќе влезе во станот, понатаму веќе сè може самата“ (36-42). Така што, по малку шокантно делува моментот кога читателот доаѓа до ова сознание. Стравот на Свезда од надворешниот свет и играта со врсниците, потекнува од нејзината несигурност. Но, кога во соседството се вселуваат две нови девојчиња – Невена и Бојана, ситуацијата се менува. Желбата на Свезда да се дружи со нив, пред сè, зависи од нивниот однос кон Свезда: „Бојана и Невена не прашуваат непотребни работи и немаат непријатни коментари, а тоа ѝ се допаѓа на Свезда. Кога ќе слушне дека се надвор, таа веднаш го спушта поклопецот од клавирот и брзо ги облекува патиките“ (37).

Истражувачите на теоријата за лицата со попреченост изразуваат загриженост за стереотипите. На пример, Блашка (2004) вложува многу напор во истражувањето на детето со посебни потреби како мотив во литературата за деца. Таа се фокусира на потенцијалот на читателот да се препознае себеси во ликовите на приказната. Книгите се опишани како огледала кои ни покажуваат ликови кои имаат чувства и искуства слични на нашите [4]. Таа ги повикува рецензентите да користат одредени критериуми за да ги проценат детските книги каде се присутни протагонисти со попреченост. Според неа и со нејзините зборови кажано, добрите книги треба да: 1. Промовираат емпатија, а не сожалување. 2. Да прикажуваат прифаќање, а не потсмев. 3. Да го нагласуваат успехот наместо неуспехот. 4. Да промовираат позитивна слика за лицата со попреченост или болест. 5. Да им помагаат на децата да добијат

точно разбирање за попреченоста или болеста. 6. Да покажуваат почит кон лицата со попреченост или болест. 7. Да го промовираат ставот на „еден од нас“ а не „еден од нив“. 8. Да користат јазик што прво ја нагласува личноста, место попреченоста, 9. Да ја опишуваат попреченоста или лицето со попреченост или болест како реални (т.е. не субчовечки или натчовечки.) [1]

Имајќи ги во предвид овие критериуми, сосема евидентна е интенцијата на авторката Јасминка Петровиќ во расказот „За нотите“ од оваа книга. Имено, целта е да се покаже круцијалната улога на социјалната инклузија на лицата/ децата со посебни потреби. Социјалното вклучување и активното учество на сите членови на општеството се од витално значење за практикување на човековите права и промовирање на човековото достоинство. Во денешно време, концептот на прифаќање на различноста игра важна улога во социјалната политика. Образовниот систем генерално ја отсликува социјалната структура преку пренесување на општествените норми на учениците [2]. Гледано од тој аспект, овој расказ зборува за ниската самодоверба кај слепото девојче, кое единствен мир наоѓа во осамата, како и во музиката. Тоа е нејзиното безбедно место, каде никој не ја вознемирува со непријатни прашања или коментари за нејзината состојба. Во расказот не е посочено дали Свезда оди на училиште, дали има контакти со училишни врстници и какви се тие, туку авторката се задржува само на нејзината семејна околина и опкружувањето околу зградата каде живее. Низ текот на дејството, ја гледаме Свезда, како од иницијално пасивно девојче со ниска самодоверба еволуира во нешто друго, односно како што се развива приказната, портретот на овој протагонист драстично се менува [13]. Промената ја носат двете девојчиња Бојана и Невена, со нивната отвореност и подготвеност да ја прифатат Свезда, зашто таа е сè само не обична – таа знае прекрасно да раскажува. Во нејзините имагинативни приказни, акордите звучат „како кога ќе ставиш бибер во врела супа“, таквите акорди се лути и студени: „Освен што умее да ја опише музиката, Свезда има способност да ги вовлече и другарките во своите приказни, па сите три заедно ја градат приказната“ (38). При тие раскажувачки авантури, Бојана и Невена ја поттикнуваат да раскажува, поставувајќи ја во центарот на вниманието: „Свезда, раскажувај ни, раскажувај ни! – нестрпливо потскокнува Бојана. – Можеш да седнеш тука... Така... Да бидеш во средина... – Невена ѝ помага да се смести“ (37). На девојчињата толку им се допаѓа музиката за која им раскажува Свезда, што се договараат таа да им биде професорка по клавир. Според Karambatsos, играта може да биде предуслов за пријателство. Играта обезбедува контекст за стекнување пријател, како и низа активности кои можат да го одржат пријателството. Пријателствата меѓу лицата со попреченост и лицата без попреченост не се секогаш вообичаени. Лица со попреченост имаат тенденција да најдат разбирање за способностите и ограничувањата од поединци кои исто така имаат попреченост. Децата без попреченост често претпочитаат да бидат пријатели со деца кои можат

да ги играат истите активности што тие можат да ги играат. Само децата од училиниците за инклузивно образование имаат можност да комуницираат и да учат за способностите на нивните врстници со попреченост [3]. И сè до тој момент кога девојчињата доаѓаат на час кај Свезда, читателот не е сигурен за состојбата на Свезда. Во мигот кога таа им дава објаснувања за црните и белите клавиши на клавирот, низ кикотот на девојчињата сликата му се открива на читателот и сè станува јасно:

„Како што гледате, на клавирот имате бели клавиши, тоа ви се тоновите, и црни клавиши, тоа се полутоновите.

- Не гледаме – се закикоти Бојана.

- Во собава е мрачно како во тунел – ѝ се придружи Невена.

- Зошто не ме потсетивте да ја вклучам светилката? Секогаш заборавам да го направам тоа!“ (45)

Од однесувањето на другарките на Свезда, евидентно е дека таа е прифатена од нив, со тоа што тие се поставуваат на нејзино место, покажувајќи солидарност и претворајќи ја индивидуалната попреченост во колективна: „Свезда ја испружи раката кон прекинувачот на ламбата, но другарките брзо свикаа: - Не, не ја вклучувај светилката! И нам нека ни биде мрак!... Така е поинтересно!“ (45). Во статијата на W. Karen со наслов „Разбирање на попреченостите преку литературата за деца“, се дискутира за децата кои биле недоволно застапени во општеството поради раса, пол, сексуални преференции и попреченост, или, според авторот, целта на детската литература е начин да се споделат моќни примери за тоа како сите ние можеме или не можеме да се однесуваме кон индивидуалните разлики [8].

Ако се осврнеме на тврдењето на Мелани Кос која подразбира три типа на попреченост: физичка (некаков физички недостаток), емоционална (некакво емоционално пореметување) и когнитивна (способност за било какво учење) [7], ќе се согласиме дека во случајот на Свезда физичката попреченост овозможила кај неа да се развие силно изразено чувство за музиката: „На моменти ги креваше рацете високо над главата, а потоа ги спушташе долу, до подот. Косата ѝ леташе на сите страни. Тежината ја преместуваше од една нога на друга. Колената ѝ се спуштаа и ѝ се подигаа како да се пружини. За неа тоа беше сосема ново искуство, ја впиваше музиката со целото тело“ (44). Од наведениот цитат евидентно е дека иако Свезда е слепа и не гледа, заради што ѝ е потребна помош од други лица, сепак таа изразено развиено чувство и талент за музиката која ја доживува/чувствува со сите останати сетила.

Третиот расказ во книгата на Јасминка Петровиќ го запознава младиот читател со детето Милан, кое многу се плашеше од бубачките, но го надмина тој страв. Тој со задоволство би играл видеоигри до бескрај, ама немој да сте му споменале планинарење и слично: „Милан најмногу сака да седи пред компјутерот и да игра видеоигри, особено кога нема училиште“ (50).

За разлика од него, пак, татко му е обземен од природата и во секоја можна пригода го води својот син на екскурзија. На Милан не му е по волја, но не се буни премногу. Авторката нè запознава со една сè поприсутна актуелност, која често е избегнувана во книжевноста за деца – темата на разводот односно темата на разведени родители: „Милан живее со мајка си, а татко си го гледа за викенд, за празници и во втората половина од распустот“ (50). Од наведениот цитат, евидентно е дека по разводот на родителите, тие добиваат заедничко старателство и постигнат е договор за средбите на таткото со синот Милан. Во целокупниот текст на расказот не се спомнуваат други деца, па се подразбира дека Милан е единец.

Во расказот авторката се осврнува на влијанието кое го има разводот врз децата и нивниот психофизички развој. Од текстот читателот не дознава ништо за мајката на Милан, таа никаде не се спомнува, а и не се знае како се одвивала разводната постапка. Она што ја интересира авторката е детето, тоа е во центарот на нејзиниот универзум и како врз него се одразува разделбата на родителите. Од текстот е очигледно и дека таткото продолжил со понатамошниот живот, продолжил да се состанува со други жени, но притоа настојува да не пропушти ниту една средба со синот. Многу промени се случуваат за време и по разводот што можат да влијаат на оваа врска. Негативните ефекти што можат да се случат на односот родител-дете, како што се поминување помалку време заедно како и степенот на блискост и топлина, може да влијаат на приврзаноста помеѓу двајцата [9]. А тие средби таткото најчесто ги организира како излети во природа: „И така, наместо да си помине супер пред екранот, тој се досадува покрај реката. Плус, по нозете го лазат мравки, околу носот му летаат муви, а по рацете го касаат комарци“ (50). „Да одеа сами со тато на излети, можеби Милан некако и ќе ја поднесеше природата, но тоа се случуваше мошне ретко – речиси никогаш“ (51). И овде се открива вистинската причина заради која, всушност Милан не ги сака излетите на кои го носи татко му: „Првата девојка на тато можеше со часови да зборува за спортските успеси на својот син“; „Втората девојка на тато, покрај двете деца, на излетите ги водеше и нејзиното куче и три желки. Таа му помагаше на тато околу скарата, веслањето, риболовот, мesteњето на шаторот...“ (51). Децата реагираат на разводот на нивните родители со болни емоции вклучувајќи тага, збунетост и страв од напуштање, вина, заблуди, лутина, конфликти за лојалност, грижа и тага. Многу деца доживуваат чувства на загуба кога едниот родител се придвижува/се оддалечува надвор од семејното живеалиште [14]. Таткото на Милан се обидува да ја одржи врската со неговиот син преку заеднички дружења и активности, но притоа прави и една грешка, зашто според сите научни студии, еден од начините за позитивно родителство додека децата минуваат низ развод е „...избегнување да се избрзува со влегување во нови врски. Имено, многу деца се плашат дека ќе

бидат заменети кога нивниот родител одеднаш е фокусиран на нова љубов“ [14]. Несомнено, по разводот, некогашните сопружници продолжуваат со животот. И таткото на Милан го прави тоа, но во средбите со синот ги инволвира и своите нови девојки, што на детето му паѓа тешко. Затоа, викендите кога го очекува татковото јавување за организација на заедничкиот викенд, кај него не наидуваат на одушевување. Напротив. Причините за тоа се психолошки. Имено, чувствувајќи дека таткото продолжил со животот, тој е уверен дека ќе го изгуби него и неговата љубов и приврзаност, па секое излегување во природа (со девојките на татко му) го доживува трауматично. А стравот од загубата се трансформира во страв од бубачките: „Се плаши од бубачките, тревата го боцка, на плажа му е здодевно, снег не сака да види ни на фотографија, а од црви му се повраќа“ (50). Бубачките се симбол, метафора за сите оние девојки кои доаѓаат на заедничките средби татко-син и им го узурпираат времето кое треба да го поминат заедно. Но, тоа не е случај со последната девојка, која ќе го фрапира со своето необично однесување: „Погласна е од хеликоптер – си помисли“; „Значи таа никогаш не молчи. Еве, сега разговара со столовите“ (55); „И си легнала... веќе и заспала!... А колку што слушам, не само што заспала, туку и си ‘рчи... (56-57). Всушност, фактот што девојката Наде, заспива среде излетот, наместо да ги преземе активностите во свои раце, им остава простор/време на таткото и синот да поминат заеднички мигови: „Но, тоа и не излезе толку лошо! Додека новата девојка на тато спиеше, Милан можеше на мир да шета со тато низ шумата, да бере печурки, да го разгорува огнот... Тоа не се случувало порано. Можеби затоа што претходните девојки не се одмораа. ... Подоцна, додека таткото и синот сечкаа кромид, миеја домати, цедеа лимон... разговараа на различни теми“ (57). И тоа не е сè. Таа девојка, замислете, не сака да готви, но обожава да мие садови, што го воодушевува Милан. И последниот потег со кој Наде, на која дури на крај Милан заслужено ѝ го спомнува името, е обожаваната игра со карти. Поточно, една партија „Магаре“ и сите стравови магично исчезнуваат и планината изгледа попривлечна... [15]

Но, она што е најважно е дека, таа, таква - необична и откачена Наде, го наоѓа патот до детското срце, му покажува/докажува дека не сака да му го одземе таткото, им остава простор тие двајцата да се дружат, му покажува дека во нејзе секогаш ќе има пријател и другар. Со тоа, кај Милан исчезнува стравот од губење на таткото: „Наде правеше неверојатна врева, па Милан не најде време да се исплаши ни од шушкањето во грмушките, ни од полната месечина, ниту од пајациите во шаторот. И уште нешто, првпат не му беше страв дека некоја девојка ќе му го украде татко му – и тоа од пред очи“ (60-61).

Заклучок

Романот „За мачките, за нотите и за бубачките“ од српската авторка за деца и млади – Јасминка Петровиќ, го потврдува фактот дека да се пишува за деца и млади не е едноставно. Да се пишува за деца и млади е особина на луѓе кои силно го чувствуваат детскиот сензибилитет, на кои им е близок детскиот начин на прифаќање/гледање на светот. А тоа го можат само луѓе кои и самите сè уште живеат во светот на детето.

Романот на Јасминка Петровиќ, можеби само навидум е „детски“ (ако воопшто постои таква квалификација). Како што се виде од елаборацијата на ова дело, на многу мал простор (едвај шеесетина страници), авторката проговорува за теми кои само навидум се „детски“. Сиркајќи низ трите прозорци на зградата, авторката се загледува во детската душа, каде се открива еден свет преполн со чувства, таги, радости, стравови. На многу мал простор, со оглед на фактот дека книгата композициски е структурирана во три одделни приказни, Јасминка Петровиќ ни ги открива детските стравови на Маша од заборавање на починатиот татко, од губење на спомените кои многу ѝ значат, а особено ќе ѝ значат во понатамошниот живот. Исто така, Маша е дете кое нè оствестува нас, возрасните, дека од децата не треба да се кријат грдите (реални) вистини за постоењето на тагата и солзите. Низ вториот прозорец на оваа мала, но богатата со поуки книга, авторката проговорува за прифаќањето на различностите во нашето современо општество, лекција која на возрасните им ја одржуваат двете сестрички Невена и Бојана кога слепилото на Свезда го прифаќаат како нешто сосема нормално, па дури и самите доброволно го применуваат. И, на крај, третата приказна повторно ни зборува за влијанието кое врз децата го има разводот на родителите, односно за детскиот страв од губење на таткото во животот. За разлика од случајот со Маша, овде детето Милан е слика на дете кое ќе се најде во дилема – дали по разводот на родителите и обидот на таткото да продолжи со животот и нови врски, ќе го изгуби таткото. Тој негов страв се претвора во патолошко-психилошки страв од бубачките кои ги доживува како наезда на неговото семејство кое веќе го нема, но и како закана, за која тој верува дека „ќе ја нагриза“ татковата љубов кон него.

Расказите во оваа мала книга на Јасминка Петровиќ можат да бидат одличен патеводител не само на децата и да ги поучат како да се справат со стравовите, тагите, различностите, туку и за возрасните – да ги поучат и да им укажат како да му се приближат на детето, да го ослободат од тешките грижи и со верба и оптимизам, но без претерана идеализација да го подготват за животот.

Користена литература

- [1] Blaska, Joan K. (2004). *Children's literature that includes characters with disabilities or illnesses*. Disability Studies Quarterly Vol 24, No 1.
- [2] Gulya, G. (2020). Anikó Fehérvári, Mapping disability representation in primary school youth literature, Conference Paper, accessed on <https://researchgate.net/publication/343090283>, 10.02.2022
- [3] Karambatsos, S. (2010). *Under the cover: Disability and Children's literature*, York University, Toronto, Ontario, Canada, 2010 (Dissertation), <https://www.bac-lac.gc.ca/eng/services/theses/Pages/item.aspx?idNumber=780359041>, accessed on 10.02.2022.
- [4] Karlsson, E. *Literature for children with special needs—a complex landscape* (2018). Haugen T, Skjerdingsstad KI. Children and Young People, Aesthetics and Special Needs. An Interdisciplinary Approach, 2018 <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/10642/7424> , пристапено на 10.02.2022
- [5] Klass, D., Phyllis R. Silverman, R.Ph., Nickman, L.S., (1996). *Continuing Bonds: New Understandings of Grief*, Taylor & Francis, преземено од https://books.google.mk/books?hl=en&lr=&id=0v8nO4hLHz8C&oi=fnd&pg=PA73&dq=related:8GI-mtlEhWAJ:scholar.google.com/&ots=49xyv8boG&sig=vidETyhwezfgRcA7997WfI8w_YCM&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false пристапено на 06.02.2022.
- [6] Kliman, G. (1968). *Psychological emergencies of childhood*, Greene and Stratton, New York.
- [7] Koss, D.M. (2015). *Diversity in Contemporary Picturebooks: A Content Analysis*. Journal of Children's Literature, 41.1, accessed <http://www.abrondino.com/uploads/1/3/2/1/132140667/koss.pdf>, 11.02.2022.
- [8] Kurttá, Stephanie A, Gavigan, Karen W. (2018). *Understanding (Dis) abilities through children's Literature*. Education Libraries, Vol. 31, Issue. 1. https://units.sla.org/division/ded/education_libraries.html. 10.02.2022
- [9] Mahl, D. (2001). *The influence of parental divorce on the romantic relationship beliefs of young adults*. Journal of Divorce and Remarriage, 34, 89-118.
- [10] Menes, J., (1971). *Children's Reactions to the Death of a Parent: A Review of the Psychoanalytic Literature*. Journal of the American Psychoanalytic Association, 19(3):697-719, <https://pep-web.org/browse/document/apa.019.0697a?page=P0714>, accessed 06.02.2022
- [11] Sasser, T.M. (2008). *Advent of Denial of Death in Children's Literature*, Georgia Southern University. Electronic Theses & Dissertations. Paper 166. <http://digitalcommons.georgiasouthern.edu/etd> , accessed on 07.02.2022
- [12] Smith, L.E. (1980). *The portrayal of death in children's literature since 1930*, The University of Manitoba, Winnipeg (Master Thesis).
- [13] Symeonidou, S. (2015). *The wonderful world of children's books? Negotiating*

- diversity through children's literature*, International Journal of Inclusive Education, , <https://www.researchgate.net/publication/283621029>, accessed on 10.02. 2022
- [14] Укре, L.Q. (2021). *Children's behavior towards divorce and effective parenting*, 2021, https://www.academia.edu/49558597/Childrens_Behaviour_towards_Divorce_pdf, accessed on 13.02.2022
- [15] Бендевска, Б. За мачките, за нотите и за бубачките. <https://deca.mk/zapodobar-odnos-so-detsata-ne-vikajte-i-ne-bidete-premnogu-strogi/>, 05.02.2022
- [16] Петровиќ, Ј., (2018). *За мачките, за нотите и за бубачките*. Арс ламина публикации, Либи, Скопје.
- [17] Четири книги од Јасминка Петровиќ кои треба да ги прочита секое дете и возрасен, <https://blog.literatura.mk/2020/04/14/cetiri-knigi-od-jasminka-petrovic/>, 05.02.2022

ЦРКОВНАТА ПРОСВЕТИТЕЛСКА И ПЕРРОДБЕНИЧКА ДЕЈНОСТ

Даниела Коцева

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
daniela.koceva@ugd.edu.mk

Апстракт:

Црквата (и другите верски заедници) имала улога да се грижи исклучиво за духовниот живот на граѓаните (и тоа сосема ограничено), без право да дискутира, дебатира, презентира свои ставови и да зазема позиции за релевантни теми од секојдневното живеење на граѓаните. Наследството што го носиме од претходниот систем не ни дозволувало да ја перцепираме црквата како институција со целосно право да наметнува свои ставови за општественото живеење на луѓето. До денешен ден, дваесетина години во плурализам, сè уште во Македонија нема разлика и не се познава до каде е неопходната секуларност. Од друга страна, улогата на црквата во нашата постара историја и нејзината просветителска и преродбеничка дејност е огромна и призната. Затоа денес се судираме со два релевантни концепта.

Клучни зборови: религија, црква, секуларизација, политика.

ENLIGHTENMENT AND RENAISSANCE ACTIVITY OF THE CHURCH

Abstract:

The church (and other religious communities) had a role of providing care exclusively for the spiritual life of citizens (to a very limited extent), without the right to discuss, debate, present their views, and take positions on relevant topics of the everyday life of citizens. The heritage we carry from the previous system did not permit us to perceive the church as an institution with full right to influence people's perception of social behaviour. To this day, after twenty years of pluralism, Macedonia still shows no changes nor does it present the extent of the necessary secularity. On the other hand, the role of the church in our older history and its renaissance and educational activity is vast and recognized. So today, we face two relevant concepts.

Key words: religion, Church, secularization, politics.

Вовед

На почетокот, пред да поминам на анализата, би направила термилошко определување на двата основни термина кои ќе се употребуваат во овој труд, а тоа се: религијата и црквата.

Од мој социолошки аспект најприфатлива би била Диркемовата дефиниција за религијата, која се однесува на унифициран систем на верувања и практики од значење за сакралните, свети нешта, т.е. нешта кои се ставени на страна и забранети верувања и практики кои се обединуваат во единствена морална заедница наречена црква.

Црквата како верска заедница и религиозна група е доброволна заедница на физички лица кои со своето верско убедување и изворите на нивното учење ја остваруваат слободата на вероисповедта соединети по вера и по идентитет изразен со подеднакво извршување на богослужба, молитва, обреди и друго изразување на верата.

Религијата многу векови била преовладувачки начин на мислење за светот кај самиот човек. Сувереното владеење на религијата, како начин на мислење и на чувствување кај луѓето и влијанието на црквите врз општествените и врз политичките односи, почнуваат да слабеат од доцниот среден век.

Постепено почнува да се пробива световното гледиште на светот, како нужна поврзаност на реалните, оострани сили кои не оставаа место за оностраниите. Природата од почеток почнува да добива своја онтолошка, естетска и морална вредност, како што некогаш имала во грчкото сфаќање, па духовното преорентирање на почетокот на новиот век почнува да се врши под влијание на поновите откритија и обновите на античките сфаќања за светот и за животот (хуманизмот и ренесансата).

Повеќето западни општества доживуваат секуларизација од крајот на 19 век, а истиот, драматично е забрзан од 60 години на 20 век. Секуларизацијата е поочигледна на општествено, отколку на лично ниво. Важните општествени функции, што во западните општества некогаш ги извршувале црквите, постепено се намалувале зашто државата и световните организации ја презеле одговорноста за политиката, школството, социјалните грижи итн.

И во културна смисла, христијанството не е веќе доминантна сила, бидејќи е присилено да се натпреварува со алтернативните извори и системи на верување. Но, на личен план, религијата буди голема поврзаност. Иако религиозното однесување, како и одењето во црква ослабеле, религиозноста и идентификацијата со религијата и натаму се силни.

Освен што сведочи за слабењето на религијата, крајот на 20 век е одбележан, со подем на нови, поиманентни и поцелосни форми на духовност, кои повеќе се во врска со негувањето на единствен субјективен живот, отколку со повикувањето на нормите дадени од Бога. Во таа смисла, секуларизацијата (на традиционалната религија) и сакрализацијата (на новите форми на духовност) се одвиваат истовремено.

Просветителска и преродбеничка дејност на црквата во Република Македонија

Република Македонија е држава на чие тло, со генерации и генерации, опстојуваат и функционираат различни религии, култури и етникуми. Историскиот развој на државата и народите во овој регион познава периоди кога религиите биле различно прифатени од страна на општеството. Во одредени периоди религијата била посилно изразена и застапена во секојдневното функционирање на општеството. Постоеле низа промени на различни религии и различни верски учења. Денес, на тлото на Република Македонија, практикувањето на религијата меѓу населението се врши преку низа религиозни учења.

Во согласност со податоците изнесени при пописот во 2002 година, најголем процент од населението, односно 64,8% се православни, 33,3% се муслимани, 0,35% се католици, 0,03% се протестанти и 1,5% се припадници на други верски заедници и религиозни учења. Регистарот на Комисијата за односи со верските заедници и религиозни групи содржи 35 цркви, верски заедници и религиозни групи.

Во македонскиот контекст духовноста, религијата и верата отсекогаш претставувале вековна храна на македонскиот идентитет во сите случувања низ кои поминувал македонскиот народ. Освен центар на христијанство, црквата отсекогаш била центар на образованието на македонскиот народ, столб на човечката пристojност и на јавниот морал. Оттаму, исклучително место во македонската држава и во македонското општество зазема Македонската православна црква.

Црквата се разгледува како клучен историски чинител во развивањето и во зацврстувањето на македонскиот национален идентитет.

Преку Македонија, всушност започнува ширењето на христијанството во Европа. Последниот римски и прв византиски император Јустинијан, македонската црква ја издигнал на ниво на архиепископија со центар во Јустинијана Прима. Така, Македонија станала еден од духовните светилници на христијанството во Европа.

Со христијанството на овие простори се ширело и словото и писменоста, преку сесловенските светители и просветители Кирил и Методиј, кои ја разобличија тријазичната ерес и го одбранија правото на секој народ да го осознава словото Божјо на сопствениот мајчин јазик. Нивната мисионерска дејност во Македонија ја продолжија учениците св. Наум Охридски (коиим даваше утеха на болните, лечејќи ги во својот манастир), и св. Климент Охридски кои им даваше надеж на гладните и жедните за правда и вистина, преку образованието.

Лишени од сопствената македонска држава, македонскиот народ своите закрила за развој на образованието, културата и уметноста во овој период

најчесто ги наоѓал токму во пазувите на Македонската православна црква. Од првиот сесловенски универзитет во Охрид, 3500 студенти продолжија да го шират образованието и писменоста низ цела Европа. Македонските манастири и цркви на некој начин ги претставуваа упориштата на македонскиот дух и преродба. Од манастирите произлегоа првите македонски преродбеници Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ-Тетоец, Партенија Зографски и Теодосиј Синаитски.

Она што е создавано во македонските цркви и манастири е дел и од светската културна ризница. Фреските и иконите, иконостасите и архитектурата на црковните градби, старите ракописи и другите црковни предмети се културно наследство и историја.

Оттука, Македонската православна црква покрај пастирската и улога на жива црква има и задача да го чува и промовира културното и уметничкото и, воопшто, цивилизациското наследство кое се наоѓа во нејзините храмови.

Историската Охридската Архиепископија, од секогаш била во канонско единство со Цариградската Патријаршија. Како таква таа имала значајна улога во ширењето на словенскиот јазик и писменост. Сепак, Охридската Архиепископија, во духот на своето време (од Византија, па сè до отоманскиот 18 век кога била укината), имала исклучиво сехристијанска и екуменска улога, токму затоа бесмислено е да се поврзува со каков било национален проект, вклучително и македонскиот. МПЦ, за разлика од историската Охридска Архиепископија, е формирана како национална црква, во духот на сопственото време (впрочем, по 19 век секоја православна црква има национална улога).

Од друга страна, постојат ставови кои се однесуваат токму на приговарањето на „историската улога“ на Црквата, воопшто. Посебно нејзината функција во „одржувањето на духот“ за време на „турското ропство“. Припадноста кон една од религиите од светите книги, меѓу нив и православието, била предуслов за стекнување со тогашните политички права во империјата. Значи, Црквата во отоманскиот период претставувала институција на системот и била задолжена за многу работи, меѓу кои, на пример, било и собирањето данок. Една од главните причини за укинувањето на Орхидската Архиепископија во 1767, не било „исконското противење на сè што е македонско“, туку едноставно неефикасноста на поповите во собирањето на данокот. Црквите не го одржувале духот на населението, тие го одржувале отоманскиот систем и затоа нема логика тврдењето дека тие го гале духот на независност кај народот. Во 19 век, пак, со прифаќањето на националистичкиот принцип на Балканот и со национализирањето на улогата на Црквата, најмалку од која било црква имала некаква улога во т.н. „будење на македонската национална свест“. Така, во 19 век, единствената улога која црквите ја играле била продолжена рака на соодветните „дипломатии“ во Македонија, без никаков придонес во процесот на формирање на каков било македонски национален идентитет.

Ако може да се посочи одредена пресвртна точка во современата историја на Македонија во која МПЦ влетала во политичкиот дискурс, тоа сигурно е конфликтот во 2001. Освен перцепцијата за „организираност“ и

„долгот“ кон македонскиот етнос, дополнителни фактори кои придонесоа за политизирањето на улогата на МПЦ беа и нападите на манастирите од страна на Албанците. Особено сликовит пример за тоа беше опустошувањето на Лешочкиот манастир, кој во македонската етнонационална митологија има големо значење, особено во поглед на конфронтацијата со „Арнаутите“.

Факт е дека долгогодишната идеолошка политика во комунистичките земји ја ограничуваше Црквата како религиозна заедница, која треба единствено да ги задоволува религиозните потреби на народот. Оживувањето на Црквата како заедница се уште тешко функционира, што е резултат на долгогодишната изолација.

Денес, Црквата живее во светот, кој има многу поразличен менталитет. Структурата на денешниот свет е заснована на индивидуализмот, личните интереси, ривалство на силите, безразличност кон другите или нивно целосно отфрлање. Сведоци сме на тоа дека нашето општество го допушта репресивното однесување кон другите, како и антагонистичкиот начин на живот и однос, кои го издигнуваат на piedestal стекнувањето на што е можно поголема власт. Црквата треба да го предложи образецот или моделот за општество, кое ќе биде изградено од личности, каде што слободата и неприкосновеноста на секој човек и живеењето со другиот ќе бидат поставени како основен критериум за промената на антагонистичкиот културен модел во оваа епоха. Користа од тој модел како критериум за градењето на социјалниот живот е улогата, што Црквата можеби, е најмалку што може да ја одигра.

Заклучок

Денес, Македонската православна црква дејствува во слободна и демократска држава каде што е загарантирана верската слобода. Таа, како и останатите верски заедници во државата, се генератор на духовното и етиката кај верниците. Во време на ерозија на моралните и духовните вредности, во свет исполнет со економска криза, конфликти, нестабилност, духовното е она што му е потребно на современиот човек. Верата е она што нè одржало низ вековите, но и она што сега му дава смисла на човечките животи. Црквата ги цени различностите, кои доведуваат до единство, а не до оттуѓување и разделување меѓу луѓето. Толерантноста, еднаквоста, избегнувањето на секаков начин на дискриминацијата, признавањето на вредноста и слободата на секој човек, отфрлањето на какви и да било идоли (религиозни, политички и социјални), учеството во радоста и во страдањата на другите – сето тоа претставува понатамошен критериум за правилното манифестирање на таа нова заедница.

Референци

- [1] Интернет извор Државен завод за статистика на Република Македонија, попис на населението, домаќинствата и становите во Република Македонија, 2002, финални податоци, стр. 334, 335. <http://www.stat.gov.mk/publikacii/knigaX.pdf>, пристапено на ноември 2016 година.
- [2] Симеон А. Јанакос (2009), „Етнички конфликт – Религија, идентитет и политика“, Скопје: Просветно дело.
- [3] Geertz, Clifford, (1993) „Religion as a cultural system. In: The interpretation of cultures: selected essays“, Fontana Press: Geertz, Clifford.
- [4] www.kas.de/wf/doc/kas_18022-1442-2-30.pdf?151223154211.

МУЗИКАТА КАКО КРЕАТИВНА ТЕРАПИЈА

Томислав Таневски

Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев”, Штип,
tomislav.tanevski@ugd.edu.mk

Апстракт.

Зголемениот интерес за креативните терапии започна во 90-тите години на минатиот век, како резултат на големите достигнувања на специјализираните терапевти, кои работеле во областа на здравствената заштита, на превенцијата, на едукацијата, на хабилитацијата и на рехабилитацијата.

Многуге истражувања ни даваат силен доказ за значењето на музиката во промовирањето на различните аспекти на развојот на детето. Затоа големо значење се дава на музичкото образование и на музичкото искуство во предучилишните установи и во пониските одделенија на основното училиште.

Со користење на креативните терапии, како и со употребата на уметноста, како што се: музиката, уметноста и визуелното изразување, танцот, драмата, куклениот театар, приказните и другите креативни процеси, се подобруваат здравјето и побрзото закрепнување, а, исто така, се подобрува квалитетот на живеењето во определени околности. Да напоменеме некои специфични терапии, музикотерапија, виброакустична терапија и арттерапија. Музиката ја добива титулата на современ психолог, психијатар, наставник и воспитувач, бидејќи музиката заедно со другите уметнички области во голема мера влијае на нашиот живот.

Со овај труд ќе се приближиме до проблематиката на музикотерапијата и на нејзиниот развој преку интегрираната програма за развој. Интегрираните процеси подразбираат вклучување на други уметнички области, со кои подобро ќе се постигне инклузија на учениците со посебни потреби во редовна работа, каде што детето ќе ги совладува редовните или прилагодените програми со примена на индивидуализирани постапки во работењето.

Клучни зборови: *музикотерапија, децата со посебни потреби, наставници, родители, уметност.*

MUSIC AS A CREATIVE THERAPY

Abstract. An interest for a creative therapy has begun in the nineties of the last century as a result of remarkable achievements made by the specialised therapists who worked in the domain of health care; prevention, education, habilitation, and rehabilitation. Many a research demonstrate strong arguments on the importance of music in stimulation of various aspects of development in children. Therefore, great importance is given to music education and experience in pre-school institutions and in lower classes of primary schools.

The use of creative therapy, that is the use of arts such as music, visual expression, dance, drama, puppetry, narration and other creative processes improves health and quick recovery as well as life quality in specific circumstances. Specific therapies of this form are *music therapy, vibro-acoustic therapy, and art therapy*.

A role of a contemporary psychologist, a psychiatrist and an educator is given to music which together with other arts affects our lives significantly.

The aim of this paper is to introduce the issue of music therapy and its manifestations throughout an integrated developmental curriculum. Integrated processes imply including other arts that will contribute to the qualitative inclusion of children with special needs in regular work where children master regular or special programmes with the use of individual methods of work.

Key words: *music therapy, children with special needs, educators, parents, art.*

Вовед

Како е можно некои композитори да создаваат таков вид музика, којшто кај слушателите буди исклучително силни емоции? Дали композиторите знаат нешто повеќе или музиката е само производ на нивниот уметнички ум? Некои од одговорите можат да се најдат во литературата, но повеќето од нив остануваат отворени и неразјаснети.

Познато е дека јачината на сигналот од 10 Hz го зголемува производството на серотонинот¹, хормон што има ефект на релаксирање и смирување на интензитетот на болката. Бета-ендорфинот² дава чувство на задоволство, а неговата секреција е поттикната од спектарот на фреквенции од 90 до 111 Hz. Катехоламините³, важни за меморијата и за учењето, одговараат на стимулација од околу 4 Hz. Треба да се истакне дека толку малите фреквенции не е можно да се произведат на стандарден начин со постојната аудио опрема.

¹ Серотонинот е хемиски невротрансмитер што ја регулира функцијата на мозокот.

² Бета-ендорфинот е пептид што се наоѓа во хипоталамусот и хипофизата.

³ Катехоламините се хормони што се дел од симпатичниот нервен систем.

Со развојот на модерната технологија можно е, на пример, преку бинеуралниот⁴ бит-метод на стерео слушалки да се поделат фреквенциите и тоа во едното уво да има фреквенција од 1000 Hz, а во другото уво 1004 Hz во секунда. Нашиот мозок во овој случај ја регистрира разликата на фреквенцијата.

Теориски и психолошки дефиниции на музичката терапија

Постојат голем број различни дефиниции за музикотерапијата, а сложеноста на целиот концепт е фактот што Кенет Брушиа ја напишал книгата *Динамиката на музичката психотерапија* (2009) со задача за дефинирање на музикотерапијата. Терминот „терапевтска цел“ е во центарот на дефиницијата за музикотерапија на Американската асоцијација. Имено, спорд неа „музикотерапијата е употреба на музиката во терапевтски цели за обновување, за одржување и за подобрување на менталното и на физичкото здравје. Музикотерапијата е употреба на организирани звуци и музика за развој на интерконекција помеѓу клиентот (учениците) и терапевтот, поддржувајќи го зајакнувањето на физичкото, на менталното, на социјалното и на емоционално здравје“.

Постојат неколку насоки што музикотерапијата ги користи, и тоа во работата со деца, кои имаат пречки во развојот, како што се: дислексијата, дисграфијата, дискалкулијата, акалкулијата, симптомите на аутизам, ADHD-спектарот, ADD и AD; со децата, кои имаат ментални здравствени проблеми, проблеми со имунолошкиот систем, со оштетување на слухот, со оштетен вид, со оштетување на говорната комуникација, со оштетување на мускулоскелетниот систем, со оштетување на централниот нервен систем, со оштетување на периферните нервни и мускулни системи. Музикотерапијата на децата им обезбедува намалување на болката, на вознемиреноста; им обезбедува релаксација и создавање на чувство на благо-состојба што е директно влијание врз менталното здравје преку воспитно-едукативниот процес со цел подобрување на квалитетот на животот. Ќе наведам накратко некои од методите и резултатите што се добиени со методот сузуки којшто се базира во довербата на своите способности, каде што неуспехот е маргинализиран, ја зајакнува концентрацијата кон развојот на социјализацијата, на креативноста итн.

Не можеме да ги игнорираме резултатите и на методот орф и постигнатите успеси, кои преку музика: пеење, свирење, колективно музицирање, импровизација и движење на музика, со музички стимул го доведува детето до чин на задоволство.

Поновиот метод на Алфред Томатис (Tomatisov institut) не е медицинска туку педагошка дисциплина – метод што се базира на поттикнување на работа на стапедијалниот мускул во средното уво што го селектира квалитетот на

⁴ Бинеуралниот бит малку се користи во стимулацијата на мозокот со помош на звуците на различни фреквенции.

информациите добиени преку елиминирање на тешкотиите на графомоториката. Олаф е творец на *виброакустичната терапија*. Овој метод се базира на длабока звучна масажа со користење на различни звучни фреквенции што се пренесуваат со помош на акустични вибрации. И во оваа терапија се постигнати забележителни резултати во последните 15 години.

Во областа на музикотерапијата треба е да ја споменеме и инструменталната кинезитерапија.

Теориските и психолошките основи започнуваат од верата во образовните и во другите „немузички“ моќи, а потоа од физиолошките и од медицинските истражувања што покажале дека музиката има мерлив ефект врз луѓето, како и основата на музикотерапијата од музичко-психолошко педагошки аспект.

Анализата на теориските основи на музикотерапијата покажува дека музиката не може да лекува. Таквото тврдење не ја доведува во прашање науката за музикотерапија, туку само ја става на реално ниво.

Б. Муг (синтисајзерист, 1976) ја истражува појавата кај децата од предучилишна возраст и доаѓа до сознание дека 50% од децата на тригодишна возраст успеваат повеќе или помалку точно да ги имитираат трите елементи: зборовите, ритмот и мелодијата.

Помеѓу третата и четвртата година кај детето се јавува т.н. „имагинативна песна“ кога детето станува автор, на крајот на играта и песната запира, никогаш не се повторува и паѓа во заборав, додека мелодиите имаат два до три тона. Интензивниот развој на интелигенција се рефлектира во развојот на музичките вештини и активности, па затоа и песните се разновидни: често е многу интересна комбинацијата на нови песни и веќе добро познатите што се многу инвентивни мелодиски, ритмички или умерени и често нивните форми можат да се потсетуваат и на мантричката формула (Rauscher et al. 1995: 47). Во петтата и во шестата година кај децата има значително подобрување на способноста „да се задржи чекор-ритам“, но со честите промени на темпото следува динамичката промена. Ритмичките модели што децата ги слушаат најчесто се од два дела и лесно можат да ги изведат.

Децата до четири години често покажуваат голема прецизност на меморирање и воочување на одделни детали. Споменатиот процес, во кој настанува создавање на овие детски слики е наречена „еидетизам“⁵ и овој феномен го објаснува Јанеш. Имено, тој забележува „подобра интегрираност на определени ментални функции кај детето: на чувствителноста и моторните вештини, на моторната афективност“ (Ivanov, Geake 2003: 405).

Музиката како и другите уметности се моќно средство за изразување што зборуваат за целокупното човечко искуство и што генерираат многу ефекти: од морални, образовни, естетски пренос на пораки, до обезбедување на целосни

⁵ Еудетизмот е способност за повторно доживување на впечатоци и по подолг временски период откако е воочено доживувањето.

уникатни уметнички спознавања за светот. Хесе во неговата (*Siddhartha*, 1996) вели: „Во еднаквоста се удвојува чувството на заедништво, а сигурен лек станува мерката и редот, ритамот и музиката“.

Во текот на дневниот престој во градинките и во училиштата, на децата треба да им се даде можност за слушање или за поттикнување преку музика, на начин на кој инструментите треба да бидат дел од подготвената средина, како и други монтезори, орф, или сузуки-додатоци и секојдневно заедничко учество во музичките активности.

Кирк вели дека на детето треба да му се обезбедат материјали со кои може да произведе музика. „Тие треба да бидат од таква природа што бараат малку напор за да се постигне успех, но тие не треба да бидат толку тешки за успехот да е оневозможен. Нема да биде корисно да им се даде инструмент со кој тие работеле пред тоа и тој инструмент веќе не го привлекува неговиот интерес. Материјали што се прелесни за детето ќе бидат исто така неинтересни како и оние што се по сложени. Ние треба да им помогнеме на децата со пречки во развојот да доживеат успех колку што е можно повеќе“.

Танслев (Tanslev) и Гилфорд (Guilford) велат: „Слободата и задоволство со кои се постигнува креативно изразување, често се средства со кое детето постигнува хармонија во процесот на неговиот развој, а детето кое ова ќе го постигне макар и делумно, е способно и зрело за учење. Покрај тоа, децата со посебни потреби често страдаат од емоционална нестабилност и недостаток на чувство на достигнување што е основа за ментално здравје“.

Како да се помогне на децата со музика

Денешната тенденција на музикотерапијата е во својата педагошко-превентивна рехабилитација и терапевтска функција. Ако рехабилитацијата се дефинира како наука што ја проучува законитоста на функционирањето на луѓето со тешкотии во социјалната интеграција, кои се поврзани со оштетување или функционални нарушувања на определен степен, тогаш најсоодветна дефиниција за музикотерапијата е од Жулиет АЛВИН (*Music for the autistic child*, 1975), која ја надополнува и ја прецизира Линке. Имено, според него „музикотерапијата е комуникациски процес во кој музиката се користи како медиум со целите на враќање на интегритетот на лицата, кои страдаат од ментални, од физички нарушувања и нарушувања во однесувањето“ (Leng, Shaw 1991: 229–258).

Доживувањето на музиката кај човекот може да се изрази на три нивоа.

- Моторичко приспособување – слушателот се предава на музичкото доживување и реагира спонтано моторички со мускулите, без свесно учество.
- Медитативна мелодија – несвесно физички учествува во музички настан

што се претвора во свесна состојба. Таквото приспособување доведува до стимулација на определени делови на мозокот, каде што рефлексивните механизми влијаат и на другите делови на телото. На овој начин се развива активност, но, исто така, и можност за медитација чии намери можат да бидат стимулативни и креативни.

- Свесно активно вклучување – не значи само рационално доживување на музиката туку и активно учество. Ова се рефлектира во севкупното музицирање (пеење и свирење), односно на музичката креативност итн. На трето ниво телото и умот учествуваат во музичкото доживување, а комуникацијата има симболичен карактер.

Музикотерапијата во работата со деца вклучува:

- музикотерапија кај деца со посебни потреби,
- ублажување на недостатоци во говорот и проблеми на респираторниот тракт,
- музикотерапија во функција на превентива кај децата без пречки во развојот,
- поттикнување на креативното изразување кај децата, кои имаат проблеми со комуникацијата,
- стимулирање на мотивацијата,
- развивање на свест за себе, за другите и за нивната околина,
- олеснување и поттикнување на независноста,
- подобрување на моторичката усогласеност,
- влијание и развој на мемориските вештини и
- влијание и развој на музичкиот вкус и на естетските вредности.

Основни техники на музикотерапијата се:

- импровизациските техники, вклучувајќи ги најчесто ритмичките инструменти во зависност од возраста,
- пеењето (се подразбира пеење, без оглед на способноста, каде што се вклучува дискусија и анализа на текстот на песната),
- свирењето (инструменти Орф)
- водената имагинација – медитација (предизвикува визија и чувство на определена музика),
- танцовата терапија – движење на музика и
- слушањето музика.

Во рамките на овој мултидисциплинарен пристап треба да се овозможи учество на различни експерти и со тоа да се дојде до организирана тимска работа. Во таков тим треба да учествуваат музикотерапевти, лекари, дефектолози, психолози, наставници и родители.

Составот на методите на музикотерапијата е отворен систем, што значи дека одговара на тековните сознанија за реалните медицинско-клинички и рехабилитационо-едукативни услови. Келер (1971) укажува дека една од задачите на музикотерапијата е намалената способност за доживувања кај децата или лицата со пречки во развојот, повторно да се активира и децата или лицата со пречки во развојот да се оспособат за доживување на различни задоволства. Значењето на музиката во музикотерапијата кај дете со посебни потреби може да ја „допре“ продуктивната сфера и наедно да ја стимулира. Терапевтската задача ја наметнува потребата децата со посебни потреби да ги надминат своите намалени способности на доживувања. Ова значи буење на своите потреби, особено во областа на уметничките искуства и творештво, за активно учество во повеќе активности со што значително ќе се збогати развојот на неговиот живот.

Можеме да кажеме дека музикотерапијата е блиска со музичката педагогија до степен на применета музичка педагогија што во реалното современо живеење не претставува „мистериозност“.

Интегрирани процеси

Целосна интеграција

Целосна интеграција се постигнува со вклучување на децата со посебни потреби во редовната работа, каде што детето ги совладува редовните или прилагодените програми со примена на индивидуализирани постапки во работењето. Детето цело време престојува во група или во одделение со своите врсници, каде што едукаторот или наставникот предава. Детето со посебни образовни потреби, освен во редовната настава, се вклучува и во некои од програмите за едукација и за рехабилитација. Децата со посебни потреби, кои се образуваат со редовни или со посебни индивидуални програми имаат право на посебна дополнителна помош од дефектолози или експерти за едукација и за рехабилитација. Образованието и рехабилитацијата со музикотерапија на деца со посебни потреби се одвива во специјално опремен простор во градинка или во училиште. За децата, кои имаат оштетен вид, слух или имаат оштетување на моториката треба да се организира проширена професионална стручна постапка. Оваа постапка се врши пред или по редовните активности и треба да продолжи со помош на дефектолози, а за музикотерапија со професионално обучени музикотерапевти. Секое стручно лице формата на својата работа ја заснова на сопствени програми.

Делумна интеграција

Формата на делумната интеграција се врши во редовната програма на предучилишното воспитание и образование и во редовните основни училишта,

главно, за деца и ученици со тешкотии во учењето од општ вид. За родителите е важно да се напомене дека повеќето од програмите ќе се реализираат со директно вклучување на дефектолог-учител и арт-терапевт и музикотерапевт. Вклучувањето на студенти во реализацијата на уметничко-културните предмети е одговорна задача, посебно во процесот на едукација во музиката, во ликовната уметност и во физичко-здравствена култура.

Недостатокот на овој вид работа во некои градинките и во училиштата се гледа во фактот што во посебното одделение може да присуствуваат деца од различни возрасти. Ова претставува голем недостаток и одбивност во работата, кога истовремено „учествуваат“ деца на различна возраст. Образовната работа треба секојдневно да се збогатува со образовни и со рехабилитациски постапки, методи и работилници, во кои се вклучени и родителите и учениците.

Заклучок

Потребата за уште поголема примена на музикотерапијата покажуваат загрижувачките податоци што зборуваат за големиот пораст на аутизам кај децата во светот. Пред десет години се раѓале деца со дијагностициран аутистичен спектар и тоа едно на илјадници раѓања, а сега се раѓа едно дете на сто, но најновите податоци од американската Агенцијата ЦДЦ за превенција и контрола на болестите покажува дека се раѓа едно дете со аутизам на осумдесет родени.

Квалитативен одговор и предуслов за примена на музикотерапијата оди во правец на интегриран развој на наставната програма, што вклучува целосна или делумна интеграција, а тоа подразбира вклучување на учениците со посебни потреби во редовната работа, каде што детето ги совладува редовните или индивидуалните програми со примена на индивидуализирани постапки во работењето. Музикотерапијата во овој пристап ја вклучува работата со деца, кои имаат пречки во развојот како превентивна акција.

Музикотерапевтските вештини не се доволни за да се постигнат значајни резултати во оваа област, но неопходно е надополнување со медицински, со психолошки, со музички, пред сè, со музичко-педагошки знаења, создавајќи тимови, кои ќе одговорат на барањата на современиот свет.

Се разбира, како и секоја наука па и ова треба да биде отворена за нови истражувања, за нови идеи и перспективи со флексибилен пристап во нејзината примена.

Литература

- [1] Alvin 1975. J. Alvin. *Music for autistic child*. London: Oxford University Press.
- [2] Breitenfeld 2004. D. Breitenfeld. „Multukulturalna kreativnost i liječenje“. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 40, 2004, 2, 231–236.
- [3] Breitenfeld, Majsec Vrbanić 2010. D. Breitenfeld, V. Majsec Vrbanić. *Kako pomoći djeci glazbom?* Zagreb: Udruga za promicanje različitosti, umjetničkog doživljavanja, kreativnosti i edukacije djece i mladeži.
- [4] Breitenfeld, Majsec Vrbanić 2011. D. Breitenfeld, V. Majsec Vrbanić. *Muzikoterapija*. Zagreb: Music play.
- [5] Bruscia 2009. K. Bruscia. *The dynamics of music psychotherapy*. U.S.A., Barcelona Publishers.
- [6] Dahlhaus 2003. C. Dahlhaus. *Estetika glazbe*. Zagreb: AGM.
- [7] Gardner 1993. H. Gardner. *Multiple intelligences: The theory in practice*. New York: Basic Books.
- [8] Gardner 1997. H. Gardner. „Is musical intelligence special?“ Paper presented at the Ithaca Conference '96, Music as Intelligence, New York: Ithaca.
- [9] Gaston Thayer 1968. E. Gaston Thayer. *Music in Therapy*. New York: Macmillan PubCo.
- [10] Harnoncourt 2005. N. Harnoncourt. *Glazba kao govor zvuka*. Zagreb: Algoritam.
- [11] Hodžić, Mrdjen 2000. P. K. Hodžić, R. Mrdjen. *Glazba i psihofizički razvoj* 90, 2000, 13.
- [12] Ivanov, Geake 2003. V. K. Ivanov, J. G. Geake. „The Mozart effect and primary School children“. *Psychology of Music* 31, 2003, 405.
- [13] Jensen 2005. E. Jensen. *Poučavanje s mozgom na umu*. Zagreb: Educa.
- [14] Leng, Shaw 1991. X. Leng, G. L. Shaw. Toward a neural theory of higher brain function using music as a window. *Concepts in Neuroscience*, 229–258.
- [15] Majsec Vrbanić 2008. V. Majsec Vrbanić. *Slušamo, pjevamo, plešemo, sviramo*. Zagreb: Udruga za promicanje različitosti, umjetničkog doživljavanja, kreativnosti i edukacije djece i mladeži.
- [16] Moreno 1999. J. Moreno. „Orpheus in hell: Music and therapy in the holocaust“. *The Arts in Psychotherapy* 26, 1999, 3–14.
- [17] Nordoff, Robbins 1965. P. Nordoff, C. Robbins. *Music for Handicapped Children*. Philadelphia: Steiner Publishers.
- [18] Ohashi 1991. W. Ohashi. *Reading the body. Ohashi's book of Oriental diagnosis*. New York City: Ohasho Institute.
- [19] O'Regan, Fintan 2008. O'Regan, J. Fintan. *Kako se nositi s djecom problematična ponašanja*. Zagreb: Nakladnik Lijevak.
- [20] Perry 1995. T. Perry. *Music Lessons for Children with special needs*. London: Jessica Kingsley Publishers.

- [21] Prstačić 1978. M. Prstačić. *Dramatizacija i glazba u oslobađanju psihomotorike djeteta oboljelog od cerebralne paralize*. Zagreb, Istraživanja na području defektologije, II dio, 359–365.
- [22] Prstačić 1989. M. Prstačić. „Dječja kreativnost i trauma“. *Umjetnost i dijete* 21, 1989, 4, 261–265.
- [23] Prstačić, Martinec, Mišćević, Čepulić 1991. M. Prstačić, R. Martinec, S. Mišćević, M. Čepulić. „Posredni objekt u kreativnoj terapiji djeteta s malignim oboljenjem“. *Defektologija* 27, 1991, 2, 17–33.
- [24] Prstačić, Nikolić, Martinec, Kraljević 1991. M. Prstačić, B. Nikolić, R. Martinec, N. Kraljević. „Glazba, simbolizacija tijelom i estetička dimenzija u terapiji“. *Defektologija* 27, 1991, 2, 33–47.
- [25] Rauscher et al. 1995. F. H. Rauscher, G. L. Shaw. „Key components of the Mozart effect“. *Perceptual and Motor Skills* 1998, 47.
- [26] Rauscher, Shaw 1998. F. H. Rauscher, G. L. Shaw. „Key components of the Mozart effect“. *Perceptual and Motor Skills* 1998, 355–364.
- [27] Rojko 2002. P. Rojko. „Glazbenoteorijska i psihološka uporišta glazboterapije“. *Tonovi* 17, 2002, 2, 17–27.
- [28] Таневски 2011. Т. Таневски. *Методологија на музикотерапија*. Скопје: Центар за детско уметничко изарзување, музикотерапија и психофизичка релаксација „Џунцуле“.

ПРОПАГАНДАТА НА „КОЛО СРПСКИХ СЕСТАРА,, ВО ШТИП

Оливер Цацков

Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
oliver.cackov@ugd.edu.mk

Апстракт: По завршувањето на Првата светска војна и со влегувањето на Македонија во состав на Кралството на СХС од 1.12.1919 година, ново воспоставената српска власт во Македонија, веднаш го започна сложениот процес на повторно воспоставање на власт на овие простори (воена, административна, полициска) вклучувајќи го и процесот на асимилирање. Овој процес се одвивал на неколку нивоа. Образованието и црквата биле најекспонирани. Во трудот се зборува за Коло српских сестара, како невладина организација и нејзините активности во Штип.

Клучни зборови: *Пропаганда, Штип, Организација, Асимилиација.*

THE PROPAGANDA OF “KOLO SRPSKIH SESTARA“ IN STIP

Oliver Cackov

Faculty of Educational Sciences
University “Goce Delcev” Stip - Macedonia

Abstract: After the end of the First World War and the accession of Macedonia to the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes on December 1, 1919, the newly established Serbian government in Macedonia, immediately began the complex process of re-establishing power in this area (military, administrative, police) including the assimilation process. This process took place on several levels. Education and the church were the most exposed. The paper talks about “Kolo srpskih sestara” as a non-governmental organization and its activities in Stip.

Key words: *Propaganda, Stip, organization, assimilation.*

Вовед

Со победата на Антаната кон крајот на септември 1918 година Македонскиот фронт престанал да постои. Бугарските војски и нивните германски сојузници биле прогонети од Вардарска и Егејска Македонија, а во нив повторно станале господари српските и грчките војски и англофранцуските сили. Првите денови по војната животот во Штип и во штипскиот регион и Вардарска Македонија,

воопшто, биле многу тешки и обременети со старите но и со нови пробелми. Македонија по вторпат била окупирана од српската војска. На 26 септември во Штип повторно влегла сојузничката војска, а потоа дошле и српските единици кој ја воспоставиле својата власт. Кај државниот апарат на Кралството СХС владеела огромна корупција и искористување на службената позиција за стекнување на личен профит. Јавната безбедност била исто така нарушена од постојаните грабежи и разбојништва. Населението било често тероризирано и од воено-полициски единици. Овие единици биле носители на самовластието и беззаконието бидејќи окрузите во кои дејствувале ги третираше како нивен приватен имот. Слободата на движење била ограничена освен од постоечките забрани и дозволи кои биле неопходни за преминување од една во друга околина и од самоволето на полициските власти кои крајно ја одоѓувале постапката за издавање на пасоши при што најчесто го одбивале барањето, без да имаат оправдани аргументи за одбивањето што во крајна линија се одразило и на трговијата и економскиот живот

Меѓу другите промени, можеби најкарактеристични се оние што се случиле во образованието по присојединувањето на Македонија кон Кралството на СХС. Ова особено важи за образованието во Штип и Штипско и целиот Брегалнички регион. Единствена причина за ова е целта на режимот да постигне еднародување на македонскиот човек и создавање психологија кај него дека тој е дел и припаѓа на српската држава, а негова татковина и историја е дел од српската.

Преземајќи ја власта во свои раце српската власт на територијата на Вардарска Македонија го прифатила и спровела стариот српски државен апарат. Исто така додека на територијата на потесна Србија биле воведени едни закони за територијата на Македонија била донесена Специјалната уредба.

Во есента 1918 година во Штип и Штипско од српската војска била повторно вратена Уредбата од 1913 година и веднаш стапила во сила. Уредбата им давала неограничена власт на полициските, воените и судските органи. За овој период проф. Апостолов вели: “Уредбата за Македонија се донесе без учество на преставници од Македонија со тоа флагрантно се кршеа правта на македонскиот народ во новата држава, оваа сликовито го искажува во Привременото народно преставништво народниот пратеник Антонио Тодоровиќ со овие зборови: “Оние кои беа во управата наместо да не примат како рамноправни браќа, тие не поставија во нерамноправна положба со донесување на Уредба без нас, а за вас. Тоа не болеше за скоро година време колку се применуваше оваа Уредба во Македонија, преку државните и полициски власти и беше доволно да се оттуѓи македонскиот народ и да го замрази ненародниот режим. Освен преку воено-политичкото организирање на власта, организирањето на образовниот процес и црквата како зналајни лостови во спроведувањето на денационализацијата, не помало значење во овој процес имале и хуманитарните организации. И, овие

организации скриени во превезот на хуманитарното дејствување и активност длабоко во себе го спроведувале „налогот„ за денационализација и асимилација. Но,кои биле тие друштва и на како функционирале.

Колото на српските сестри е женско културно-воспитно, патриотско, непартиско и хуманитарно друштво основано во 1903 година во Белград. Меѓу основачите на друштвото се истакнуваат Надежда Петровиќ, Делфа Иваниќ, Катарина Миловук, Драга Ѓожиќ, Анжелија Станчиќ, Бранислав Нучиќ и Иван Иваниќ. Самото друштво била независна во однос на државните и социјални институции,но со силна поддршка со добротворни прилози. Нивните активности имале патриотски, хуманитарен и културно-образовен тон. На патриотско ниво, членовите ја следеле националната српска програма и давале материјална и морална помош на српскиот народ, а истовремено ја поддржувале и југословенската идеја. Тие биле познати како борци за мир. Учествувале во Првата светска војна како волонтери самарјански медицински сестри.

Окружни организации на Кругот на српските сестри се основани во многу области каде што живеат Срби.

Свеста, за неопходноста од организирање акција на територијата на Стара Србија и Македонија кулминираше по распадот на Илинденското востание. Дотогаш, српската национална борба во тие области беше сведена само на пропаганда преку училишта и конзули (Приштина, Скопје, Битола, Солун), а нивната работа беше делумно блокирана, по мајскиот пуч во Србија (1903)¹. Признавајќи ја немоќта на државата, политичката и интелектуалната елита одлучила да формира разни граѓански здруженија со цел да ја подигне свеста за националната припадност кај српското население. Идејата, за основање на здружение на жени со цел зајакнување на националната свест поврзана со ослободувањето на „поробените браќа“, и оние на југ, под турска власт, и оние на север и запад, под австро-унгарско владеење и помошта на ранливите категории, без оглед на националната и верска припадност Надежда Петровиќ,дојде во средината на 1903 година за да разговара со Делфа Иваниќ, сопругата на тогашниот српски конзул во Скопје. Својата идеја Надежда ја претстави во куќата на нејзиниот татко Мита Петровиќ, каде што собра истакнати граѓани, претежно жени на јавни работници². Првата акција била „добротворен концерт во Националниот театар, со цел собирање помош за жртвите во Македонија. За таа пригода, Надежда сама ја организираше програмата, а украсот го изработил скулпторот Ѓорѓе Јовановиќ. Еден од донаторите бил и Кралот Петар Први, кој, според неговиот секретар, друштвото го помогнал со 1.000 динари во злато.

Обновувањето на работата на хуманитарното друштво „Коло на српски сестара „ во Штип било извршено на 7 јули 1925 година.Велиме,обновување, а

¹ Савић, Ј (2009). Марјановић, Весна, ур. „Коло српских сестара – одговор елите на женско питање”. Гласник. Етнографски музеј, Београд. 73.

² Викторович,М (2011) О,колу српских сестара,Друштво Св.Стефан.15.Б

не формирање бидејќи ова друштво постоело од порано, иако не се знаело точно од кога, но до 7.6.1925 година не се евидентирани негови активности, поради што од оваа дата се смета дека почнало да функционира во Штип. Инаку, на обновата на Одборот присуствувале и членови на Главниот одбор од Белград, меѓу кои и потпретседателката г-ѓа Проданова, членот на Одборот г-ѓа Пешич и секретарката г-ца Тодорович. Заедно со нив била и Анѓа Јеремич, претставник на Скопскиот одбор на Коло на српските сестри. Во извештајот на Главниот Одбор прочитан на Годишното собрание на „Коло српских сестара,, се вели: “ На многу бројниот собир обновен е Одборот на „Коло српских сестара,, .Едногласно е избрана управата за претседател на Одборот е избрана штипјанката Марија Пуздерлиева(иќ), а за потпретседател Зора Ковачевиќ (сопруга на генералот Ковачевиќ) Одборот го сочинувале луѓе од градот. Сестрите од Штип со воодушевување ги поздравиле гостите од Белград и Скопје.Потпретседателот на Главниот Одбор го поздравил возобновувањето на истиот и зборува за задачите на Колото и обврските на неговите членови. Одборот во Штип се конституира и ги изложил активностите.“³

Разединувањето на многу прашања од програмските начела помеѓу членовите на друштвото, овозможило во почетокот да не се почувствува забележлива активност. Единствено биле видливи напорите да се поправи и подготви за работа Женското занаетчиско училиште. Впрочем, во почетокот на учебната 1926 година започнала интензивна работа на „Коло српских сестара,, во Белград.Претседателката на штипското „Коло“, Марија Пуздарлиска пишува:“ Во почетокот на училишната година друштвото започна да развива засилена активност. Женското занаетчиско училиште започна со работа на 26 септември 1925 година. До крајот на 1925 година беа запишани 53, а редовно го посетуваа 45 ученички. За работата на Колото е заинтересиран и самиот град и тоа брои околу 100 члена. Бидејќи има многу деца, една наставничка не е во состојба да ја извршува работата затоа го замоливме министерот за трговија и индустрија да ни одобрат уште една наставничка и при крајот на ноември 1925 година, таа е и назначена. Зградата во која работи Женското занаетчиско училиште е многу мала, поради што на седницата од 15.10.1925 година е донесена одлука да се откупи зградата во која досега е сместена Монополската управа, за 50.000 динари, да се поправи и во неа да се сместат Женското занаетчиско училиште и Колото на српските сестри“.⁴

За да се исплати Домот бил испратен и апел до трговците, фабрикантите, и банкарите да учествуваат со доброволни прилози. Резултатите не изостанале. Набргу биле собрани 25.000 динари. Во извештајот Марија Пуздерлиева ги споменува имињата на сите што испратиле помош, меѓу кои и Големиот жупан

³ Извештај на Главниот Одбор на „Коло српских сестара (1926), Календар Вардар, 1926, Белград.6

⁴ Од извештајот на „Коло на српските сестри,, 1924/25 година.(1925) Печатница на М.Карич. Белград.101

Добрица Матковиќ. Инаку „Колото на српските сестри,, имало хуманитарен карактер, иако од неговите активности тешко може да се дистанцираат демагошко-пропагандните обележја и сосема јасна цел.Што е можно повеќе да се врши влијание за денационализација на македонскиот народ.Но, и покрај тоа управникот на Одборот на Колото во својата програмска насоченост се раководел од хумани и добротворни цели.Право за вакви размислувања ни дават активностите на Колото за 1925/26 година и неколку наредни години. Меѓу другото во овој временски период Одборот на Колото ги реализирало следните активности: била испратена ученичка во Вишата занаетчиска школа во Белград,за Божиќните празници донирале обувки и облека на сиромашните ученици, а за болните во Воената и Градската болница било испратено пакети со храна и цигари, а била испратена помош и на бегалниците од Грција во Гевгелија. Биле запишани 20 ученички на курс по докаќинство во Штип,се паомагали и при отварањето на килимарското училиште и сл. Колото организирано и словенски бал за кој биле обезбедени 35 костими од најразлични краишта и бил добиен чист приход од 7000 динари. Одборот на Колото соработувал и со Колата од Југославија. Така на пример Одборот од Штип испратил помош на сестринските Кола во Струмица и Дервента. За активноста на штипските сестри пишувале и јавните гласила.Така на пример белградска „Политика,, под наслов „Штипското Коло на штипските сестри облекло 45 ученика“Меѓу другото пишувало,, оваа година Колото се потрудило за Велигден да облече 45 сиромашни ученици и деца.Ова кај родителите поттикнало голема радост и благодарност. Штипската општина поделила и 20 тина чифта облека и кондури на учениците од основните училишта.⁵ За ваквата успешна работа хуманото друштво „Коло на српски сестри“ во Штип добило повеќе признанија,а лично Кралот во форма на помош испратил 3000 динари.

За разлика од Коло на српските сестри,хуманитарното друштво „Кнегиња Зорка,, било формирано подоцна,според формите и содржината на своите активности било,речиси исклучиво со хуманитарен карактер. Друштвото е формирано на 13 .01.1929 година, а од самото основачко собрание е испратена и телеграма до Кралот и семејството во која со возвишеност и реторички зборови се вели“ Со помош на друштвото ќе работиме за човечноста и добрините на овие граѓани и ќе дадеме виден придонес за овој проблем,,⁶. Во истиот број на весникот Политика се наваедени и имињата на раководството и членовите на Одброт и тоа за претседател на Одборот била избрана Драга Маркович,а за потпретседател Даница Милиќиевиќ.Должноста на секретарка на друштвото ја вршела Милунка Николиќ.Управниот одбор го сочинувале следните членови: Пандорка Стаменковиќ,Боса Милованович,Магдалена

⁵ в.Политика (1932) Штипското Коло облекло 45 ученици и деца.бр.8611.Београд.12

⁶ в.Политика(1929) Друштвото Кнегиња Зорка во Штип,бр.7437.Београд,5. Универзитетска Библиотека „Климент Охридски,,.

Танасковиќ, Лепосава Павловиќ, Марија Чворич и други. За илустрација каква била работата на Друштвото „Кнегиња Зорка ќе наведеме дел од содржината на неговите активности хронолошки за повеќе години прикажани во извештајот на Главниот Одбор на друштвото од 1929 до 1931 година.“⁷ Само неколку месеци по основањето, на Ѓурѓовден 1929 година Друштвото собрало храна за 70 сиромашни луѓе, и тоа по иницијатива на Јулијана Марковиќ, која лично собрала 500 динари со што ја зголемила радоста на овие сиромашни луѓе. Во летото истата година од материјалните средства на Друштвото купен е училишен мебел за Детското забавиште во градот, со помош на војската е вграден орман и изработен закачалки. По иницијатива на друштвото „Кнегиња Зорка“ Министерството за Просвета издало согласност во Штип да сеотвори забавиште под покровителство на Главниот одбор. За учителка била поставена Евица Миковиќ, која во септември 1929 година започнала и да работи. Набргу Друштвото добило и свој општествени простории на чие отворање присуствувал и пратеник на Крал Александар. Несомнено дека „Кнегиња Зорка, стекнала афирмација и на поширок план. Следејќи ги активностите на ова Друштво може да се констатира дека тие биле фокусирани на давање помош, најчесто парична, на сиромашни, болни или изнемоштени лица или на помош од пошироко значење. Понекогаш се случувало, обично при одбележувње на некој јубилеј, верски празници или дочек на нова година, активноста на Друштвото да има и забавен карактер, но и при овие случаи собирани се прилози во вид на парична помош за Друштвото „Кнегиња Зорка“. Од регистрираните активности, изнесени во извештајот на Второто годишно собрание одржано на 15.2.1933 година може да се констатира дека за разлика од „Коло на српските сестри“ во работата на „Кнегиња Зорка, забележлива е доминацијата на хуманитарната, а помалку пропагандната дејност. На ова годишно собрание избрана е нова Управа, со иста претседателка за чија работа се врзани најголемите достигнувања на Друштвото. Од тие причини на Драга Маркович со аklamација и е доверена должноста да раководи со „Кнегиња Зорка“. Потпретседателки на потодборот биле избрани Кристина Петровиќ, Боса Миловановиќ, за секретарки Надежда Ѓорѓиќевич и Ратка Парнациевич, а за благајник Јагода Обрадовиќ. Надзорниот одбор го сочинуваат : Кева Поповиќ-потпретседателка, Анастасија Цидровиќ-секретарка, а членови: Олга Лешевич и Сидонија Мурвар. Одборот бил составен од следните членови: Стојка Пуздерлиевич, Вера Сосич, Слава Петровиќ и други,“⁸.

Во иста насока и иста содржина „Кнегиња Зорка, продолжила со својата интензивна работа и во наредните години, се до оној момент кога почнала Втората светска војна. Со почетокот бил ставен крај и на севкупното денационализаторско дејствување меѓу граѓаните на град Штип.

⁷ Споменица, (1934) Друштвото Кнегиња Зорка. Белград. Министерство за Војска и Морнарица. 19.

⁸ Истото, 23.

Од другите хуманитерните друштва кој оствариле позабележителни резултати биле и организацијата на Црвениот Крст и Друштвото на трезвената младина. Организацијата на Црвениот Крст, своите најголеми и најдобри резултати ги релизирала во борбата против најраспространетата болест во тоа време во Штип и штипско-маларијата. На ова поле се постигнале и такви резултати што го привлекле вниманието дури и на светскиот Црвен Крст. Така на пример за сесрдното сестринско ангажирање особено во борбата против маларијата и укажувањето на медицинска сестринска помош на немоќните, слабите и изнемоштени жители на Штип светската Организација на Црвениот Крст од Женева ги одликувала со највисокото свое признание Орденот Флорен Најтингел. Биле одликувани Славјанка Влахчева, Караѓозова и Цвета Хаџи-Ваилева. И друштвото за борба против алкохолизмот наречено Друштво на трезвената младина при Реалната Гимназија во Штип, во сите извештаи за работата на штипската гимназија, особено е потенцирана неговата работа, што сведочи за инвонредно богатата активност на ова друштво.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] В. Политика(1933) од 23 мај до 07 јули.
- [2] Викторовић, Мила (2013). „Слава Кола српских сестара”. <http://www.spc.rs>. Београд: Информативна служба Српске Православне Цркве.
- [3] Извешатај на Главниот Одбор на „Коло српских сестара (1926), Календар Вардар, Белград
- [4] Извештајот на „Коло на српските сестри,, 1924/25 година.(1925) Печатница на М. Карич. Белград.
- [5] Милановић, Јасмина (2014). Димитријевић, Бојан, ур. „Мабел Грујић и Делфа Иванић добротинитељке српског народа”.
- [6] Савић, Јелена (2009). Марјановић, Весна, ур. „Коло српских сестара – одговор елите на женско питање
- [7] Споменица,(1934) Друштвото Кнегиња Зорка. Белград. Министерство за Војска и Морнарица.

**ВКЛУЧУВАЊЕ НА ФРАЗЕОЛОГИЗМИТЕ ВО
РАНОТО ДЕТСТВО-КЛУЧ ЗА УСПЕХ ПРИ УСВОЈУВАЊЕТО
НА СТРАНСКИОТ ЈАЗИК**

Драгана Кузмановска¹, Снежана Кирова², Биљана Иванова³

¹Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
dragana.kuzmanovska@ugd.edu.mk

²Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
snezana.kirova@ugd.edu.mk

³Филолошки факултет, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
biljana.petkovska@ugd.edu.mk

Апстракт

Како истражувачки тим веќе подолго време се занимаваме со категоријата фразеологизми и изнаоѓање на најсоодветени начин за нивно вклучување во наставниот процес особено кога станува збор за усвојување на странски јазик, било да е англиски или германски јазик. Истражувајќи на оваа тема дојдовме до идеја да ја следиме познатата мисла, поговорка или мудост „АКО САКАТЕ ДА ГО НАЈДЕТЕ РЕШЕНИЕТО НА НЕКОЈ ПРОБЛЕМ, СВРТЕТЕ СЕ КОН МИНАТОТО!“. Поаѓајќи од оваа би рекле народна мудрост ние ќе се обидеме да дадеме свое видување за проблемот со фразеологизмите и нивното вклучување во наставниот процес, односно ќе се обидеме да го објасниме најкраткиот и според нас најефективниот начин за нивна имплементација во наставата по странски јазик.

Клучни зборови: рано детство, фразеологизми, настава по странски јазик.

**INCLUDING PHRASEOLOGISMS IN EARLY CHILDHOOD -
KEY TO SUCCESS IN LEARNING A FOREIGN LANGUAGE**

Dragana Kuzmanovska¹, Snezana Kirova², Biljana Ivanova³

¹Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
dragana.kuzmanovska@ugd.edu.mk

²Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
snezana.kirova@ugd.edu.mk

³Faculty of Philology, Goce Delcev University, Stip, Macedonia
biljana.petkovska@ugd.edu.mk

Abstract

As a research team, for a long time we have been exploring the category of phraseologisms and with finding the most appropriate way to include them in the teaching process, especially when it comes to learning a foreign language, be it English or German. While researching this

topic, we came up with the idea of following the well-known thought, proverb or wisdom "IF YOU WANT TO FIND THE SOLUTION OF A PROBLEM, TURN TO THE PAST!". Starting from this, we would say folk wisdom, we will try to present our view of the problem with phraseologesms and their inclusion in the teaching process, i.e., we will try to explain the shortest and in our opinion the most effective way for their implementation in foreign language teaching.

Key words: early childhood, phraseologisms, foreign language teaching.

Вовед во категоријата фразеологизми

Фразеологизмите се стврдната форма на зборовни образувања кои имаат едно заедничко значење кое се разликува од поединечните значења на секој збор во зборовното образување. Со еден збор, ваквите јазични единици функционираат како целина во јазичниот систем, а не како поединечни елементи.

Пример 1.: „eine dicke Nummer haben bei jemandem“ (му пее петлето кај него);

Конкретниот превод на лексемите во дадениот германски пример за фразеологизам би гласел: *има дебел број кај некого*, израз кој нема никакво значење, но доколку ги едуцираме навреме учениците за постоењето и значењето на фразеологизмите во јазикот, тогаш нема да настане никакво недоразбирање затоа што овој израз ќе биде препознат како фразеологизам и ќе се бара неговиот соодветен еквивалент на мајчиниот јазик.

Пример 2: „Guten Tag!“ (Добар ден!);

Вториот пример, исто така, претставува една од формите на фразеологизми што всушност нè доведува до забуна. Затоа накратко ние ќе се обидеме да ги наведеме суштествените обележја на фразеологизмите по кои тие се издвојуваат од другите т.н. слободни изрази. Таквите обележја се полилексикалност, идиоматичност и цврстина.

Поилексикалноста е обележје на фразеологизмите кое се однесува на бројот на употребените лексеми во самиот фразеологизам. Што значи тоа? Тоа обележје ни покажува дека фразеологизмот може да содржи две или повеќе лексеми, а може да претставува и цела една реченица, па дури и краток текст.

Пример 3: „auf Anhieb“ (слободен, без планови);

Пример 4: „bis zum Hals“ (сè до гуша);

Пример 5: „jemandem einen Korb geben“ (му дава корпа некому);

Пример 6: „Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm.“ (Јаболкото не паѓа далеку од стеблото);

Пример 7: „Zu Risiken und Nebenwirkungen lesen Sie die Packungsbeilage oder fragen Sie Ihren Arzt oder Apotheker.“ (За ризикот и несаканите дејства од лекот прочитајте го внимателно упатството или консултирајте го својот лекар или фармацевт).

Идиоматичноста всушност го определува фразеологизмот и се смета за

најбитно семантичко обележје. Колку е поголем степенот на идиоматичност, толку е посигурно дека станува збор за фразеологизам. Напросто речено, колку е понеразбирлива реченицата толку е поголем степенот на идиоматичност и тоа значи дека со сигурност станува збор за фразеологизам.

Пример 8.: „Der Fahrer ging auf die Palme.“ (Возачот се искачува на палмата);

Пример 9.: „Der Fahrer ging auf die Palme.“ (Возачот се лути);

Како што можеме да видиме од примерите 8 и 9, станува збор за обележје кое е поврзано директно со значењето на самиот израз, односно доколку конкретното значење нема никаква смисла како примерот 8, тогаш тоа ни е вистинскиот показател дека станува збор за фразеологизам и дека е потребно да го најдеме соодветното преносно, фразеолошко значење како во примерот 9, се со цел непречено да се одвива јазичната комуникација.

Цврстината или стабилноста е синтаксичко обележје на фразеологизмите кое се однесува на цврстата врска помеѓу лексемите во самиот фразеологизам, што значи дека ако само една лексема се промени, тогаш врската се кине и фразеологизмот напосто кажано исчезнува.

Пример 10.: „einen Kater haben.“ (се чувствува лошо, затоа што испил премногу алкохол);

Пример 11.: „eine Katze haben“ (има мачка).

Примерите 10 и 11 го потрепуваат кажаното за значењето на цврстината или стабилноста на лексемите во фразеологизмот. Со промена на лексемата *Kater* (мачор) со лексемата *Katze* (мачка) доаѓа до целосно разобличување на фразеологизмот, односно до негово исчезнување, што значи дека вакви промени не се дозволени во рамките на еден фразеологизам.

Фразеологизмот во наставниот процес

Веќе подолго време ја следиме ситуацијата со фразеологизмите и нивната застапеност во наставниот процес, односно во наставата по странски јазик, и можеме слободно да констатираме дека ситуацијата не е на задоволително ниво. Ова значи дека е потребна итна интервенција во наставните програми по странски јазик како и организирање на соодветни обуки и семинари за наставниците по странски јазик во целава наша држава. Како мал приказ за ваквата ситуација ќе го наведеме истражувањето направено за потребите на еден магистерски труд (Mimeska, 2021) во кое преку табеларен приказ јасно се укажува на недостатоците во наставата по странски јазик кога станува збор за специфичната лексичка категорија фразеологизми.

Во ова истражување биле вклучени 80 ученици од пет класови, четврта година, средно гимназиско образование. Учесниците во ова истражување се приближно со ист степен на познавање на јазикот, односно според Европската референтна рамка за јазици B1 ниво.

Следи опис на статистичките податоци за општиот впечаток за фразеологизмите од страна на учениците:

Тежина	едноставни	не толку едноставни	тешки	многу тешки
	6,25%	65%	16,25%	12,5%
Звучност/звук	пријатен	не многу пријатен	непријатен	многу непријатен
	5%	60%	27,5%	7,5%
Сами по себе	многу интересни	интересни	здодевни	многу здодевни
	86,25%	6,25%	5%	2,5%
Значење	многу важно	помалку важно	не толку важно	не важно
	63,75%	16,25%	11,25%	8,75%

(Mrmeska, 2021:90)

Дури 65% од учениците сметаат дека фразеологизмите не се толку едноставни за изучување, 16,25% ги карактеризираат како тешки, а само многу мал процент односно 6,25% сметаат дека фразеологизмите се едноставни.

Што се однесува до звучноста најголем број од испитаниците, 60%, сметаат дека фразеологизмите не се многу пријатни за слушање, но сепак најголем бој од испитаниците 86,25% сметаат дека фразеологизмите сами по себе се многу интересни.

Исто така, 63,75% од учениците сметаат дека значењето на фразеологизмите е многу важно, а само за 8,75% од учениците не е важно значењето на фразеологизмите, што ни дава некаква, ако може да се каже, утеша и за нас претставува некаква светла точка во темнината.

Можеме да забележиме дека за најголем број од испитаниците фразеологизмите се интересни сами по себе и дека значењето им е многу важно, а сепак доста мал е процентот на оние кои сметаат дека фразеологизмите се едноставни по тежина и пријатни за слушање.

Според добиените резултати од истражувањето авторката заклучува а ние потполно се согласуваме дека стекнатиот општ впечаток на учениците во врска со фразеологизмите не е од голем придонес за нивно стимулирање во наставниот процес. Таа потенцира дека наставниците треба уште во најрани години да ја променат претставата на учениците за тежината на фразеологизмите и да применат техники со кои учениците на најлесен можен начин ќе се мотивираат за успешно совладување на истите. Оттука нашата идеја и заложба да се обидеме да им помогнеме на наставниците во изнаоѓање на најлесниот, најприменливиот а сепак најефективниот начин за воведување на фразеологизмите во наставата по странски јазик.

Фразеологизмите во раното детство

Секое дете се раѓа со способноста да научи усно да се изразува и тоа ни дава за право да размислуваме во таа насока, дека децата учат, усвојуваат нови знаења уште во раното детство што значи клучот за успехот во усвојување на странскиот јазик лежи токму овде. Значи, потребно е да се наавратиме кон минатото и да анализираме како ние или нашите претци сме усвојувале нова лексика без притоа да имаме современа технологија, современи училници, современи наставни помагала и секако современи наставници. Се поставува прашањето како на дете на мала возраст да му се претстават фразеологизмите и да му се понудат како предмет за изучување. Тоа навидум изгледа многу тешко и скоро невозможно, но секако дека е можно и дека не е ништо ново и невообичаено; сигурно се сеќавате на бајките кои ви биле читани уште во најраното детство, како сите ние сме станувале и сме легнувале со читање или прераскажување на нашите познати македонски приказни или пак со приказните од Браќата Грим. Значи, секој човек уште од најмала возраст се среќава со бајките и на еден интересен и сликовит начин го осознава животот и најчесто преку употребата на фразеологизми со кои избобилува секоја бајка, а токму тој, фразеологизмот е целта на нашето истражување. Бајките имаат за цел да го привлечат вниманието на учениците и токму тоа е главната алатка која ја користиме ние како наставници лингвисти да ги соочиме учениците со фразеологизмите со цел за полесно и поприватливо усвојување на странскиот јазик. Значи, преку сликовитоста или метафората на фразеологизмите се обидуваме да го олесниме усвојувањето на странскиот јазик на еден пософистициран, полесен и секако поинтересен начин. За полесно усвојување на фразеологизмите во наставата по странски јазик ние сугерираме вклучување на бајките, како една од најинтересните категории на текстови за сите генерации, во наставата по странски јазик и тоа уште во почетните степени на образовниот процес, во предучилишното, и секако во одделенското воспитание и образование. Во бајките се наоѓа клучот за успешно совладување на странскиот јазик уште во најраното детство и доколку навреме наставникот по странски јазик го употреби истиот во својата настава, дотолку побргу ќе успее своите ученици да ги извлече од „темнината“ во која се наоѓаат, како што тврди Брук (Burke, 1998:5). Значи, навременото откривање на високиот степен на конотативен и креативен потенцијал на фразеологизмите би резултирал со голем степен на успешност во усвојување на странскиот јазик. Условени од нивните специфични обележја и својства, фразеологизмите имаат способност да ја пренесат пораката на самата бајка до учениците во образовниот процес. Како лексикализирани, репродуктивни и стабилни единици од една страна, и како полилексицални и идиоматични единици од друга страна, тие обезбедуваат широка разбирливост, што всушност е главна цел при изучување на странски јазик. Во овој контекст би ја споменале народаната поговорка

„Понекогаш лекот вреди пет пари, само треба да го најдеш“, како што е случај со „нашите“ фразеологизми. Тие се најзастапени во бајките и приказните кои на сите нам ни се добро познати и лесно достапни, само треба што повеќе да ги вклучиме во наставата по странски јазик и да ги очекуваме придобивките или сликовито кажано да ги собираме плодовите.

Заклучок

Трудот настана како резултат на нашето неколку годишно истражување во областа на фразеологизмите и на нивното успешно имплементирање во наставата по странски јазик. Во користената литература ќе наведеме неколку од нив кои ни го осветлија патот и кои ни помогнаа оваа наша идеја да се преточи во текст и да излезе на виделина. Како наставници по странски јазик сакаме да дадеме наш придонес кон полесно, поедноставно, поинтересно, попродуктивно усвојување на странскиот јазик и кон вклучување на учениците уште од најмала возраст во наставата по странски јазик, секако со прилагодување на наставната содржина кон нивната возраст. Но, како што и дузина други трудови потврдуваат дека поголема е успешноста доколку процесот на усвојување на странскиот јазик започне од помала возраст, така и ние сметаме дека колку порано се започне со воведување на фразеологизмите преку бајките во наставата по странски јазик, толку поголем би бил успехот. Сите ние, и наставниците и учениците сме за постигнување на една заедничка цел, односно за поуспешно, полесно и покреативно усвојување на странскиот јазик, а тоа можеме да го постигнеме единствено преку вклучување на фразеологизмите преку бајките во наставата по странски јазик; дури сме на мнение дека вклучувањето на фразеологизмите преку бајките во било кој степен на образование би дало извонредно добри резултати, но тоа го оставаме за некој друг труд, за некое друго истражување.

Користена литература:

- [1] Cooper, C. (1998). Teaching Idioms. *Foreign Language Annals*, 31 (2).
- [2] Burke, D. (1998). Without Slang and Idioms, Students Are “In the Dark!”. *ESLMagazine*, 1(5).
- [3] D’Angelo Bromley, K. (1984). Teaching Idioms. *The Reading Teacher*, 38 (3).
- [4] Duden - Redewendungen. *Wörterbuch der deutschen Idiomatik (Der Duden in zwölf Bänden, Bd. 11)*. Mannheim: Bibliographisches Institut und F.A. Brockhaus AG, 2002. 955 S. ISBN 3-411-04112-9
- [5] Kuzmanovska, D. and Kirova, S and Ivanova, B. and Mrmeska, V. (2019). Phraseological Optimum in Teaching Foreign Languages. *INTED2019 Proceedings Exploring New frontiers in Education*. pp.2509-2512. ISSN2340-1079.

- [6] Kuzmanovska, D. and Kirova, S. and Ristov, L. (2020) Фразеологизмите од бајките во наставата по странски јазик. Годишен зборник на Факултетот за образовни науки. pp. 75-82. ISSN 1409-9187
- [7] Mrmeska, V. (2021) МОТИВАЦИЈАТА КАКО КЛУЧЕН ФАКТОР ВО ИЗУЧУВАЊЕТО НА ФРАЗЕОЛОГИЗМИТЕ ВО НАСТАВАТА ПО ГЕРМАНСКИ ЈАЗИК (магистерски труд-необјавен). Катедра за германски јазик и книжевност, Филолошки факултет-УГД-Штип.
- [8] Schmitt, N. (2000). Vocabulary in Language Teaching. Cambridge: Cambridge University Press.
- [9] Velkovska, S. (2002). Белешки за македонската фразеологија. Skopje/ Republic of Nord Macedonia:IMJ. Јазикот наш денешен. кн. 8.
- [10] Velkovska, S. (2008). Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник. Skopje/Republic of North Macedonia: IMJ.

РЕЦЕНЗИЈА

од проф. д-р Снежана Ставрева Веселиновска

Факултет за образовни науки
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

На ракописот за учебник ОД ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА ДО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ ВО ДЕТСКИТЕ ГРАДИНКИ од проф. д-р Јурка Лепичник Водопивец на Приморскиот универзитет во Копер, Р. Словенија во превод од проф. д-р Кирил Барбареев.

Со задоволство прифатив да напишам Рецензија на ракописот ОД ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА ДО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ ВО ДЕТСКИТЕ ГРАДИНКИ од д-р Јурка Лепичник Водопивец, редовен професор од Педагошкиот факултет на Приморскиот универзитет во Копер, Р. Словенија, а во превод од проф. Д-р Кирил Барбареев и ќе се обидам да дадам свое објаснување за значењето на делото кое денес оваа проблематика има посебно значење и на глобален и локален план затоа што ги третира – со право можам да кажам - најсериозните проблеми со кои се соочува човештвото во 21 век.

Книгата ОДОБРАЗОВАНИЕ ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА ДО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ ВО ДЕТСКИТЕ ГАДИНКИ претставува извонредно дело кое нуди мултидисциплинарен и интердисциплинарен пристап во научното третитрање на еколошкото воспитание и затоа тешко може да се анализира само од еден аспект. Од аспект на истражувањето е структуриран во неколку дела, и тоа теоретски и емпириски, кои чинат една хомогена целина.

Тие делови се:

- Основата на еколошкото образование како образование за одржлива иднина
- Образованието за одржлива иднина во курикулумот на детските градинки
- Методи и форми за одржлива иднина во градинката и
- Прилог со Примери на добри практики (Игри и активности, поврзани со воспитание и бразование за одржлива иднина, за деца на возраст од 1 до 6 години).

Особено е важно да се потенцира значењето дека оваа нига третира еден особено актуелен и значаен проблем, и тоа од образование за животна средина до образование за одржлив развој, и тоа во детските градинки каде престојуваат деца од 1 до 6 годишна возраст. Тоа е периодот кога децата во раното детство го осознаваат светот главно преку нивните сетила. Содржините во книгата се фокусираат на воспитување за одржлива иднина преку програмата за работа детската градинка, методите и формите на воспитување за одржлива иднина. Затоа посебно треба да се нагласи и улогата на воспитувачот во подготовката на содржините заработа со дечиња од различни возрастни групи.

Присуството на оригинални, аргументирани и иновациони идеиво овој труд овозможува пополнување на една голема празнина во педагошката наука како во Р. Словнија, така и во Р. Македонија.

Структурата се карактеризира со силно изразена систематичност и логичност што овозможува едноставно следење на развојот на еколошката мисла како во педагошки така и во биолошки и техничко-технолошки поглед.

Сите поглавја од овој труд имаат нешто заедничко.

Станува збор заначно збогатено инаучно втемелено искуство и знаење од конкретната проблематика презентирани низ анализи и заклучоци на публикации од различни автори, различни пристапи, фундаментални теории од областа на екологијата, методиката, педагогијата, психологијата, биологијата, социологијата, филозофијата и т.н.

Овој труд укажува на две важни нешта:

1. И покрај постоењето на педагогијата како самостојна наука и нејзиното директно влијание врз образованието за животната средина, сеуште премногу површно се познава и анализира нејзиниот глобален аспект. Сеуште не создадена комплетна теорија за образованието за животната средина, бидејќи сферите во кои се остварува се различни и невклопени.

2. Задлабочувајќи се во научната анализа и применувајќи еколошки пристап, авторот го интерпретира образованието за животната средина кон образование за одржлив развој како еколошки феномен, а неговата организација и реализација како специфичен еколошко-педагошки процес. Преку оваа продлабочена интегрална и широкоспектарна анализа, авторот поставува еден основен еколошки закон на воспитниот процес во чија основа лежи специфичен модел на образованието за животната средина.

Мошне темелно и висперно прави систем од научни факти, генерализации, заклучоци и хипотези и го трасира патот по кој треба да се развива образованието за животната средина за одржлив развој. Овој нов, за нас, приод е претпоставка и за авторот да ги преосмисли некои од поимите како:

- ВОСПИТАНИЕ, РАЗВОЈ, ЦЕЛИТЕ НА ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА ЖИВОТНАТА СРЕДИНА ИЛИ ЕКОЛОШКОТО ВОСПИТУВАЕ, МЕТОДИТЕ И СРЕДСТВОТА.

Поаѓајќи од двата современи приоди - хуманистички и холистички, авторот со право ја промовира еколошката идеја за формирање на младата личност како субјект на еколошко поле.

Потребата од обезбедување на активно учество на детето во сопствениот развој претставува концептуална идеја која треба да се почитува и при планирањето, организирањето, реализирањето и вреднувањето на образованието за животната средина. Тоа всушност значи дека детето треба да биде третирано како субјект, што нужно налага промена на позицијата на самиот педагог.

Авторот заклучува дека нашата педагошка практика ова е сеуште голем проблем. Затоа и ги поткрепуваме неговите напори да даде свој придонес во совладувањето на оваа голема бариера.

Посебно сакам да ја нагласам мислата на професорката Lepičnik Vodopivec (2006) која вели дека сите цели не може да ги постигне во исто време, но остварувањето тече полека со користење на овие методи, кои ја потенцираат активноста на детето.

При изработка на концептот за одржлива иднина, тргнуваме од фактот дека се работи за развој на област која е чувствителна за животната средина, за верување во самиот себе, за иницијативата за самостојност и знаење, за управување на животната средина и учење на комуникациски вештини. Во врска со тоа мораме да нагласиме, дека познавањето на потребите за развој и специфичностите на децата се основен услов за организација на соодветни активности, во согласност со степенот на развој на детето.

Исто така важна позиција има и подрачјето за развој на ефикасните стратегии за решавање на проблемите. Се мисли на доживување, запознавање и вреднување на околината, врз основа на кое кај детето се развиваат одредени вештини. За да може детето да ги доживее, запознае и одреди вредностите на животната средината, мора да ги запознае сите свои сетила, да може да именува, да опишува, да утврдува заеднички и различни карактеристики, да знае да мери, да класифицира во согласност со утврдени групи и различни карактеристики, да истражува и ги предвидува критичните вредности на резултатите и нивната употреба.

Почетната фаза на развојот на чувствителноста на детето кон животната средина е особено важна и за мотивацијата на детето. Многу експерти (Benedikt 1991), Marentić Požarnik (1993), Skribe-Dimec (1995), Uzelac, Starčević (1999), посочуваат дека, децата мораат да дојдат во непосреден допир со животната средина за да добијат важни искуства. Затоа во градинките е потребно внимателно секојдневно планирање за доживување на животната средина.

При тоа се работи за комплексен процес кој се одвива во две насоки:

Првата насока е детското опишување на личното доживување (опишување на субјективниот свет) покрај активноста, која овозможува развој на фантазијата и креативноста. Продолжување на активноста доведува до потреба на споредување на лични искуства со доживувања на другите учесници, и тоа со помош на вербална и невербална комуникација.

Во врска со тоа се поставуваат неколку прашања: Дали детето знае да ги именува своите перцепции, чувства и доживувања? Како детето ќе зборува за страв или непријатност ако неговите емоции тој поим не го препознаваат? Како детето ќе ги формира ставовите и односот кон животната средина и природата, ако тој поим му е прикажан само преку телевизija? Како воспитувачот ќе му помага на детето при барање на соодветни зборови за поедини доживувања?

Затоа според зборовите на Фредерик Фребел,
„ДЕЦАТА ПРВО МОРА ДА ГИ ОСОЗНААТ ПРЕДМЕТИТЕ ПРЕД ДА
ГО СОВЛАДАТ ЈАЗИКОТ НА ЗБОРОВИТЕ” (ФРЕБЕЛ)

Фредерик Фребел, татко на градинките, ја нагласува суштината на едукацијата во раното детство. Децата не разликуваат црвено од зелено, слатко од горко, рапаво од мазно, студено од топло, или која и да било од мноштвото физички сензации. Природниот свет е првиот курикулум на малото дете во забавиште. А, единствениот начин да биде научено е само по пат на директна интеракција со предметите.

Оваа концепција за едукација во раното детство е нагласена од страна на сите великани од раното детство Фребел, Монтесори, Штајнер Пијаже и Виготски. Претпоставувам дека од тука тргнува и идејата за книгата на професорката Јурка Лепичник – дека Водечкиот принцип за образованието за животната средина уште од најрано детство е тогаш кога се поклопуваат курикулумите и инструкцијата за развојот на способностите на детето да се поттикнува неговиот интерес. Овој принцип е широко прифатен и за него е доста залагано од страна на повеќето педагози во раното детство. Од тука се поставува прашањето - КОЈ СЕ ХРАНИ СО ВОСПИТУВАЊЕТО?

Апелот на училишниот психолог Гарднер од Харвард може да послужи како одговор на поставеното прашање. Психолошките знаења ни се драгоцени не само заради екологијата на личноста туку и заради одржливиот развој воопшто. Праксата на партикуларно воспитување наследена од периодот на индустријализацијата, и механички превземена во времето на технолошките промени, понатаму ги следеше барањата на машините и слободниот пазар. Впрочем, слободниот пазар не е ништо друго освен машински пазар. Бесчувствителната трка во материјалното преработување на светот, зголемувањето на профитот и ширењето на потрошувачката култура - кој ги наметна тие потреби на човекот? Машините. Нивната способност да работат повеќе и побрзо од човекот. Меѓутоа, одржливиот развој и еколошката рамнотежа се потреба на човекот. Враќањето на природата не е ништо друго туку враќањето на човекот на самиот себе.

На кој дел од личноста на детето во процесот на воспитување и образование ние впрочем дејствуваме? Многу значаен, од овој аспект, е приодот на авторот кој укажува на тоа дека педагошкото влијание не треба директно да се насочува кон младата личност, туку дека треба да се развиваат објективните односи меѓу кои детето се развива како личност со позитивни чувства и ставови кон природата. Разгледувањето на субјективноста како категорија на односи е исклучително значајно за педагошката практика. Во основата на овој приод лежи идејата за конструкција на образованието за животната средина во согласност со законите на развојот на субјективноста. Затоа авторот онтогенетските детерминанти ги интерпретира како субјект од различни односи гледани преку призмата на три основни и значајни карактеристики - биосистеми, личност и социјално битие.

Методолошкиот приод на истражувачот е оправдано комплексен во поглед на факторите (семејство, предучилишни установи, училиште, ученички домови, општествена средина) кои влијаат врз остварувањето на целите на еколошкото воспитание. Па оттука и добиените сознанија имаат исклучителна теориска и емпириска вредност. Добиените резултати и нивната анализа на авторот му дале за право да ги потенцира педагошко - дидактичките недоследности изразени во постојната училишна практика во Р Словенија нејасно поставени цели, претерана фактографија, догматизам и шаблонизам, отсуство на поврзаност помеѓу наставните предмети кои програмски третираат еколошка пороблематика, отсуство на оптимална поврзаност помеѓу граѓанското и еколошкото воспитание.

На концептот за “одржлив развој” треба да му се признае заслугата затоа што ни дава една “генеративна метафора” – или заплет – околу која може да се соберат различни клучни економски интереси и интереси кои се однесуваат на животната средина. Како таков, тој на почетокот се покажа како многу функционален концепт за поставување на заеднички начин на говорене за прашањата кои се однесуваат на животната средина. Во суштина, концептот сугерира дека “можеме да имаме и едно и друго”, и натамошен раст и почиста животна средина. Сепак погрешно е да го сметаме одржливиот развој за очигледна јалова идеја, смислена главно за да се пренасочи енвайронментализмот од една порадикална насока на дејствување, особено од построги ограничувања на економскиот раст.

Во самата книга се наведуваат повеќе дефиниции за еколошки одржливиот развој. При тоа се доаѓа до заклучок дека не само што е сложена, туку предизвикува и бројни меѓусебни спротивставени ставови во неговиот превод. Заклучок на тоа е, концептуалниот карактер на одржаниот развој. Меѓутоа, ниту воспитанието и образованието не се “познати величини”, туку дидактичко-методичкиот процес остварува зацртани цели. Така воспитанието и образованието и одржливиот развој можат да се сретнат како два варијабилни концепти подготвени на меѓусебна соработка, независно од тоа кои производи ќе даваат нивно соединување. Образовните цели и целите на одржливиот развој не се а priori научни цели. Можат да бидат прагматични, религиозни, идеолошки, научни се нагласуваат како концепти кои се спремат кон истата цел. Ни воспитањето по себе не подразбира научни содржини.

Од тука во последниот дел во учебникот на професорката Јурка лепичник Водопивец се наведуваат повеќе примери на добри практики, подготвени од стручни соработници во градинките како што е проектот Еко-училиште/еко-градинка како начин на живеење во рамките на друштвото ДОВЕС и многу други проект во повеќе детски градинки во Р. Словенија.

Историјата не учи дека воспитните содржини и образовните цели се различни – од хумани до екоцидни. За да би можело да им се даде приближно одредување на воспитанието и образованието мора да се објасни, што сакаме за

нив. Спојувајќи ги со екологијата како наука, таа го формулира како еколошкото воспитание и образование. Затоа прва и основна цел на еколошкото воспитание и образование е да сите прашања за одржливиот развој се преведат на јазикот на науката, а тоа значи да се преведат со апстрактно на егзотично поле. Доколку заговорниците на одржливиот развој научно можат да ги докажат своите концепти, хипотези, во праксата на светската заедница на еколошкото воспитание и образование, цел е да влезе во воспитно – образовните програми на сите земји

1 Спрема концептот на Обединетите нации јадрото на еколошкото воспитание и образование ја сочинува заштитата на животната средина. Мѓутоа, таа не може да се замисли без нејзиното сознавање, масовно (демократско, културно, цивилизациско) прифаќање на барањата, прецизното квантифицирање на влез и излез на односот човек и природа, доброто управување и праведност како спрема сите народи во светот, така и спрема генерациите кои треба да го продолжат животот на Планетата Земја.

Актуелните релации на еколошкото воспитание и образование со одржливиот развој укажуваат на дилема, дали е воопшто можно воспитување и образование за одржливиот развој? Основен проблем кој се поставува пред “глобалното учење“ е научната заснованост “образованието за одржливиот развој“. Науката има строго дефиниран предмет и методи за изучување. Одржливиот развој. Одржливиот развој, како што повеќе пати повторуваме е тек во концепционална основа. Во декадата која ја посочуваат Обединетите нации – ОН треба да дојде до синтетизирање на аналитичките пристапи, дефинирање на предметот и изнаоѓање хумани методи за управување на одржливиот развој. Потискувањето на научната супстанца од одржливиот развој се огледува во определеноста дека дефинирањето на одржливиот развој мора да биде еднакво прифатено за сите народи.

Германскиот андрагог Мартин тоа го кажува на следниот начин: Ако нашиот свет треба да се движи по пат на одржливиот развој, тогаш тоа се однесува за сите луѓе на светот и нивните животни навики.² Истиот автор се повикува на високите побарувања на одржливиот развој и создавање на еколошка компетација на глобалното население. Мораме да признаеме дека сите човекови навики не се научно засновани. Ниту било какво воспитание и образование може да ги доведе во хармонија со принципите на научното размислување и дејствување. Човековите навики можат научно да се опишат, но не и да се програмираат.

Затоа основната идеја на професорката Јурка Лепичник Водопивец, а во исто време и апел – е **ДЕЦАТА УШТЕ ОД НАЈМАЛА ВОЗРАСТ ДА СЕ НАВИКНУВААТ НА ПОЗИТИВЕН ОДНОС КОН ПРИРОДАТА (А ДЕТСКАТЕ ГРАДИНКИ ПРЕКУ СВОЈОТ ВОСПИТНО-ОБРАЗОВЕН КАДАР ДА ДЕЛУВА НА НИВ).**

Тоа го потврдуваат и зборовите на Фриц Шумахер (“SmallisBeautiful”, 1975): Дали можеме да се поведеме од тоа дека во краток рок ќе успеат да се променат голем број на луѓе, за да се спаси современиот свет?

Основните постигнувања во овој труд се однесуваат на два основни аспекти: теоретски и практично-применлив. На педагошки план овие аспекти се изразуваат низ следното:

Разработен е актуелен и значаен научно-истражувачки проблем во областа на педагогијата и екологијата преку повеќе проекти кои се реализираат во детските градинки во Р. Словенија. Како резултат на ова изведен е еден од основните закони на воспитанието еколошкиот однос на учениците кон самите себе, кон другите и кон околината.

Во вториот аспект, практично-применливиот, се откриваат следните акценти:

- Можност за управување со еколошкиот воспитен процес;
- Разработени се различни, конкретни методски материјали со кои се допринесува за подигање на нивото на еколошкото образование и воспитание во детските градинки, на кое авторот дава и еколошка димензија.
- Има сопствен оригинален систем од дијагностички процедури кои можат да бидат лесно применливи за подобрување на квалитето на еколошкото образование и воспитание.

Книгата **ОДОБРАЗОВАНИЕ ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА ДО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ ВО ДЕТСКИТЕ ГРАДИНКИ** може многу да им послужи на сите оние кои се занимаваат со проблемите на еколошкото образование и воспитание, како и да им даде поттик за понатамошни истражувања на полето на еколошкото воспитување и образованието, се надевам како во Р. Словенија, така и во Р. Македонија. Тое е литература која навистина недостасува и кај нас, за наставниот кадар кој ја предава истата проблематика.

На крај, голема благодарност и на проф. Д-р Кирил Барбареев за преводот на книгата **ОДОБРАЗОВАНИЕ ЗА ЖИВОТНА СРЕДИНА ДО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ ВО ДЕТСКИТЕ ГРАДИНКИ**. Таа во исто време ќе ја зближи и продлабочи соработката како на наставниот кадар од двата факултети при Универзитетите во Р. Словенија и Р. Македонија и во исто време ќе се разменуваат практични искуства во креирањето на еколошката свест и култура кај децата во детските градинки преку кооперативност на воспитувачите од детските градинки од овие две земји.

РЕЦЕНЗЕНТ

Проф. д-р Снежана Ставрева-Веселиновска
Факултет за образовни науки
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип